

ISSN 1300-4387 | ESSN 1300-4387

sted

'Bilimsel
ve Dostça'

SÜREKLİ TIP EĞİTİMİ DERGİSİ | JOURNAL OF CONTINUING MEDICAL EDUCATION
TÜRK TABİPLERİ BİRLİĞİ YAYINI | THE PUBLICATION OF TURKISH MEDICAL ASSOCIATION

MAYIS	MAY
HAZİRAN	JUNE
2018	2018
CİLT 27	VOLUME 27
ÖZEL SAYI	SPECIAL ISSUE

"31 Mayıs Tütünsüz Bir Dünya Günü" Nedeniyle Özel Sayı

Kurucu Yayın Yönetmenleri / Founding Editors

Dr. Füsün Sayek

Prof. Dr. Şükrü Hatun

Yayın Yönetmenleri / Editors

Doç. Dr. Orhan Odabaşı

Doç. Dr. Özen Aşut

Yardımcı Yayın Yönetmenleri / Assistant Editors

Prof. Dr. Aysun Balseven Odabaşı

Dr. Aylin Sena Beliner

Bilimsel Danışma Kurulu / Advisory Board

Acil Tıp / Emergency Medicine

Doç. Dr. Bülent Erbil

Adli Tıp / Forensic Medicine

Prof. Dr. Ümit Biçer

Dr. Durmuş Evcüman

Prof. Dr. Hamit Hancı

Aile Hekimliği / Family Medicine

Dr. Mehmet Özen

Beslenme ve Diyetetik /

Nutrition and Dietetics

Prof. Dr. Gülden Pekcan

Dr. Hülya Yardımcı

Çocuk Cerrahisi / Paediatric Surgery

Prof. Dr. Onur Özen

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları/ Paediatrics

Prof. Dr. Ufuk Beyazova

Dr. Ali Süha Çalikoğlu

Prof. Dr. Zelal Ekinci

Prof. Dr. Şükrü Hatun

Prof. Dr. Nural Kiper

Prof. Dr. Serdar Kula

Prof. Dr. Figen Şahin

Prof. Dr. S. Songül Yalçın

Dr. Adnan Yüce

Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları/ Paediatric Psychiatry

Prof. Dr. Bahar Gökler

Doç. Dr. Dilşat Foto Özdemir

Deri Hastalıkları / Dermatology

Prof. Dr. Ertan Yılmaz

Tıp Tarihi ve Etik / Medical History and Ethics

Prof. Dr. Berna Arda

Prof. Dr. Nüket Örnek Büken

Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon / Physical Medicine and Rehabilitation

Prof. Dr. Yeşim Gökçe Kutsal

Genel Cerrahi / Surgery

Prof. Dr. Osman Abbasoğlu

Prof. Dr. Semih Baskan

Dr. Naki Bulut

Prof. Dr. İskender Sayek

Prof. Dr. Cem Terzi

Genel Pratisyenlik / General Practice

Dr. Binnaz Başaran

Dr. Remzi Karşı

Dr. Alfert Sağdıç

Dr. Mustafa Sülkü

Dr. Figen Şahpaz

Dr. Hakan Şen

Dr. Emrah Şeyhoğlu

Dr. Fatih Şua Tapar

Dr. Yılmaz Yıldız

Halk Sağlığı / Public Health Medicine

Prof. Dr. Gazanfer Aksakoğlu

Prof. Dr. Dilek Aslan

Prof. Dr. Deniz Çalışkan

Prof. Dr. Muzaffer Eskioçak

Prof. Dr. Sibel Sakarya

Prof. Dr. Şevkat Bahar Özvarış

Doç. Dr. Özlem Sarıkaya

İç Hastalıkları / Internal Medicine

Prof. Dr. Erdal Akalın

Prof. Dr. Murat Akova

Prof. Dr. Önder Ergönül

Prof. Dr. Çetin Turgan

Prof. Dr. Serhat Ünal

Kadın Hastalıkları ve Doğum / Gynaecology and Obstetrics

Prof. Dr. Polat Dursun

Prof. Dr. Haldun Güner

Kulak Burun Boğaz Hastalıkları / Otorhinolaryngology

Doç. Dr. Orhan Yılmaz

Nöroloji / Neurology

Prof. Dr. Özden Şener

Ortopedi ve Travmatoloji/ Orthopaedics

Prof. Dr. Sinan Adıyaman

Prof. Dr. Muharrem Yazıcı

Psikiyatri / Psychiatry

Prof. Dr. Berna Uluğ

Prof. Dr. Aylin Uluşahin

Tıbbi Farmakoloji / Medical Pharmacology

Prof. Dr. Alper İskit

Tıp Bilişimi / Medical Informatic

Arif Onan

Tıp Eğitimi / Medical Education

Prof. Dr. Melih Elçin

Tıp Hukuku / Medical Law

Av. Mustafa Güler

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Owner and Responsible Editor

Prof. Dr. M. Raşit Tükel

Hazırlık ve Tasarım / Preparation and Design

Yeter Canbulat

Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi Türk Tabipleri Birliği tarafından birinci basamak sağlık hizmetlerinde çalışan hekimlerin sürekli eğitimi için iki ayda bir yayımlanmaktadır.

Journal of Continuing Medical Education is published bimonthly by the Turkish Medical Association for the continuing education of the physicians working at the primary health care services.

Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi, TÜBİTAK Türk Tıp Dizini ve Türkiye Atıf Dizini içinde yer almaktadır.

Journal of Continuing Medical Education is indexed by TUBITAK Turkish Medical Database and Citation Index of Turkey.

Yayın İdare Merkezi ve İletişim Adresi

Türk Tabipleri Birliği Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi
GMK Bulvarı Şehit Daniş Tunalgil Sok. No: 2 Kat: 4, 06570 Maltepe/Ankara
Tel: 0 (312) 231 31 79 (pbx) | Faks: 0 (312) 231 19 52 - 53
<http://www.ttb.org.tr/STED/> | sted@ttb.org.tr

Basım Yeri: Başak Matbaacılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti.
Tel: 0 312 397 16 17 / Adres: Macun Mah. Anadolu Bulvarı Mesa Plaza No:
5/15 Gimat-Yenimahalle / Ankara
Vergi Dairesi: Ostim Vergi Dairesi No: 144 005 6234-Ticaret Sicil No:
131/133

Baskı Tarihi: Mayıs 2018

Dergimiz, 2014 yılından başlayarak her yıl 31 Mayıs "Tütünsüz Bir Dünya Günü" nedeniyle özel sayılar çıkarmaktadır. Sağlık çalışanları için olduğu kadar, konuyla ilgilenenler için de kapsamlı, güncel ve doğru bilgi sunan, tütünsüz bir dünya erimi ortak tutumu geliştirmeye bilimsel katkı veren, emek yoğun, özenli ortak çaba için başta Sayı Editörümüz Sayın Dr. Dilek Aslan olmak üzere, değerli yazarlarımıza teşekkür ediyoruz.

Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi Yayın Yönetmenleri

Değerli okuyucular,

Türk Tabipleri Birliği (TTB) Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED); geçmiş yıllarda olduğu gibi bu yıl da 31 Mayıs "Tütünsüz Bir Dünya Günü" nedeniyle ÖZEL SAYI çıkarmıştır. Esasen Dergi açısından önemli bir gelenek haline gelen bu

yaklaşım sayesinde ülkemizde hastalık ve ölüm nedenleri açısından en önemli risk faktörü olan tütün kullanımının önlenmesine yönelik 2014 yılından bu yana bütünsel bir yaklaşımı ortaya koyan değerli bir birikime bu yıl da katkı sağlanabilmiştir.

Sayı içeriğinde dünyada ve ülkemizde güncel tartışma konularına yer verilmiştir. Tütün kullanımında farkındalık, ergenlerin ve gençlerin bağımlılık süreçleri, medyada tütün görünürlüğünün riskleri, hukuksal yaklaşımlar ve önemli ve güncel örnekler, sağlık ve hukuk dilinin ortaklaşması için temel yaklaşım ve öneriler, kayıt dışı durum analizi, Ulusal Tütün Kontrolü Eylem Planı zemininde değerlendirmeler öne çıkan konular arasındadır. Bunun yanı sıra Türk Tabipleri Birliği Uzmanlık Dernekleri Eşgüdüm Kurulu (TTB-UDEK) tarafından üye derneklere çağrı yapılmış ve çağrıya yanıt veren derneklerin tütün kontrolü ile ilgili çalıştıkları/önceledikleri konulara ve/veya yapageldikleri çalışmalara yer verilmiştir. Dolayısıyla bu yıl daha önceki yıllara göre bakış açısında genişleme ve ileriye yönelik birlikte yapılabilecek çalışmalar açısından doğru ve kanıta dayalı ortak zeminler belirleme olanağı da sağlanabilmiştir.

Makalelerde farklı alanlarda yazıların teknik ve düşünsel çeşitliliğinin/zenginliğinin okuyuculara doğrudan yansiyabilmesi amacıyla yazarların metin özgünlüklerinin korunmasına özen gösterilmiştir.

Dergi içeriğinde kurulan ve üretilen her bir cümlenin emek açısından değerinin farkındayız. İçeriğin oluşmasına emek vererek katkı sağlayan bütün kişi ve kurumlara teşekkür ediyoruz.

Sürekli Tıp Eğitimi Dergisinde bu zeminin yakalanmasını sağladıkları için de STED editörlerine, yönetimine, STED teknik ekibine, TTB Merkez Konseyi Başkan ve üyelerine de içten teşekkürler...

Saygıyla...

Dr. Dilek Aslan

Sayı Editörü

Bilimsel ve dostça...

Derleme / Review Article

Tütün Kontrolünde Farkındalığın Önemi <i>Importance of the Awareness in Tobacco Control</i> Dr. Dilek Aslan	1
Ergenin Bağımlılık Süreci <i>Addiction Process of Adolescent</i> Dr. Elif Dağlı	5
Medyada Tütün Görünürlüğü: Örnekler Üzerinden Riskler <i>Tobacco Visibility in Media: The Risks Over Samples</i> Murat Güner	8
Self-Servis Sigara "Hizmeti"? Bir Tütün Kontrolü Uygulaması Olarak Sigara Otomatlarının Yasaklanması (Birleşik Krallık Örneği) <i>A Self-service "Service" of Cigarettes? Ban of Vending Machines as an Action Under Tobacco Control Laws. (United Kingdom Case)</i> Dr. Erdem İlker Mutlu, Dila Okyar Karaosmanoğlu	15
Türkiye'de Tütün Davaları – Geleceğe Dersler <i>Tobacco Control Cases in Turkey - Lessons for the Future</i> Av. L. Verda Ersoy, Dr. Erdem İlker Mutlu	23
Tütün Kontrolünde "Sağlık" ve "Hukuk" Dili Ortaklığı Nasıl Olmalı? <i>How Should the Common Language of "Law" and "Health" in Tobacco Control be Constructed?</i> Dr. Filiz Çağla Uyanusta Küçük, Dr. Erdem İlker Mutlu, Dr. Osman Elbek, Verda Ersoy	28
Türkiye'de Tütün ve Tütün Mamulleri Piyasasında Oluşan Kayıtdışılığın Tütün Kontrolü Açısından Değerlendirilmesi <i>Assessment of Illicit Trade of Tobacco and its Products' Market in Turkey in Tobacco Control Perspective</i> Mustafa Seydioğulları	32
Ulusal Tütün Kontrol Eylem Planı Değerlendirmesi (2015-2018) <i>National Tobacco Control Action Plan Assessment (2015-2018)</i> Dr. Osman Elbek	42

Uzmanlık Dernekleri Adına Görüşler (Uzmanlık Derneği Adı Alfabetik)

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği <i>Tütün Kontrolünde Halk Sağlığı Profesyonellerinin Rolü</i> <i>Role of Public Health Professionals in Tobacco Control</i>	48
Türk Klinik Biyokimya Derneği <i>Tütün ve İçerdiği Zararlı Kimyasalların İnsandaki Etkileri</i> <i>The Effects of Tobacco and Harmful Ingredients on Human</i>	51
Türk Toraks Derneği <i>Türkiye'de Tütün Kontrolü Çalışmaları ve Türk Toraks Derneği</i> <i>Tobacco Control Studies in Turkey and Turkish Thoracic Society</i>	55
Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği <i>Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği (TAHUD) Tütün Kontrolü Çalışmaları</i> <i>Tobacco Control Acts of Turkish Association of Family Physicians (TAHUD)</i>	63
Türkiye Romatoloji Derneği Sigaranın Romatizmal Hastalıklar Üzerine Etkisi <i>Effect of Smoking on Rheumatologic Disease</i>	66
Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği <i>Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği (TÜSAD) Tütün Kontrolü Çalışmaları</i> <i>Tobacco Control Activities of Turkish Respiratory Society (TRS)</i>	71

Kapak Fotoğrafı / Cover Photo

Emre Bulduk
"Zorlu Yaşam"
STED Fotoğraf Yarışması 2017 Sergi Ödülü

Emre Bulduk: 2012 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne başladım. Halen intorn doktorum ve mezun olmama aylar kaldı. Fakülteye başlamamla birlikte fotoğrafla ilgilenmeye başladım. Daha üniversite yaşamım bitmeden ulusal ve bazı uluslararası fotoğraf yarışmalarından 10'dan fazla sergileme, birincilik, 2 kez, ikincilik ve üçüncülük ödülleri aldım. Her bulduğum fırsatta anadoluyu gezerek fotoğraflamak en büyük hobim. Bu toprakların her yerinde işlenecek daha çok tema var. Beni fotoğraf sanatına ısındıran ve bana yol gösteren Emrah Abi' ye minnettarım.

Dr. Dilek Aslan¹

Geliş/Received : 14.05.2018

Öz

Dünyada 15 yaş ve üzerinde bir milyanın üzerinde kişi tütün kullanmaktadır ve her yıl yedi milyon üzerinde kişi de bu riskli davranışa bağlı olarak yaşamını yitirmektedir. Mevcut durumun tersine çevrilebilmesi “hiç başlamama”, “bırakma” ve “pasif etkilenimden korunma” bileşenlerini içeren tütün kontrolü etkili bir sağlığın geliştirilmesi yaklaşımıdır. Bu noktada farkındalığın çok temel bir zemin olduğu bilinmelidir. Farkındalık varlığında tütün kullanımının bırakılması başta olmak üzere bütün olumsuz davranışların değişimine yönelim gerçekleşebilmektedir.

Bu makalede tütün kontrolünde farkındalığın yeri açıklanmış ve bu konuda “istendik” davranışların sağlanabilmesi için neler yapılması gerektiği ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Tütün kontrolü, Önleme, Farkındalık

Abstract

More than one billion people are using tobacco and its products and more than seven millions die due to this risky behavior globally. Tobacco control with its “not to start to smoke”, “quit smoking” and “prevention from passive smoking” components is a well-known effective health promotion approach to reverse the current situation. At his point, it should be known that “awareness” is a basic ground. In the presence of awareness, the tendency towards change of all negative/risky health-related behaviors, especially quitting smoking, can take place.

In this paper, the role of awareness in tobacco control is explained and assessment on what needs to be done to provide the intended behaviors in this regard was made.

Key words: Tobacco control, Prevention, Awareness

1 Prof., Hacettepe Ü. Tıp Fak. Halk Sağlığı AD, Ankara

Toplum sağlığı açısından tütün kontrolünün önlenmesi için sağlığın geliştirilmesi çalışmaları önceliklidir. Kullanım ölüm ve hastalıklar açısından en önde gelen riskler arasındadır. Günümüzde dünyada yedi milyon kişi tütün kullanımına bağlı yaşamını kaybetmektedir. Tütün ürünlerini dünyada 15 yaş ve üzeri 942 milyon erkek ve 175 milyon kadın kullanmaktadır. Buna ek olarak; dünyada 2016 yılı itibarıyla her beş erkekten ve her üç kadından birisi sigara dumanından pasif etkilenmiştir (1). Tütün üretimi ve tüketimi arasındaki kısır döngü durumun çözümü için farklı ve bütünlüklü politikalara gereksinim olduğunu işaret etmektedir.

Şekil 1’de üretim ve kullanım/tüketim arasındaki ilişki gösterilmektedir.

Primordial ve primer korunma yaklaşımları sayesinde tütün kullanımına zemin hazırlayan durumlar ve risk gruplarına yönelik önleme

olanaklı hale gelmektedir. Bu yaklaşımlar içerisinde çok farklı konular olmasına rağmen bu makalede tütün kontrolünde farkındalık çalışmalarının gerekliliği ve kullanılabilecek bazı yöntemleri üzerinde durulmuştur.

Türkçe dilinde farkındalık İngilizce terim olan "awareness" sözcüğünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Herhangi bir konuda bilgi sahibi olmanın konuya dair farkındalığın artmasına neden olacağı ve bu ilişkinin de konu ile ilgili yanıt verebilirliğin daha yüksek olmasına neden olacağı ifade edilmektedir (2). Farkındalık çalışmaları tütün kullanımı ve ilgili konularda risk algısı, risk yönetimi ve risk iletişimi başlıklarının birisi ya da tamamı kapsamında yapılabilir.

Sağlıkla ilgili olumlu bir davranış değişikliği sürecinde farkındalık çok temel bir zemin olup davranış tercihinin etkileyebilir. Tütün kontrolü özelinde düşünüldüğünde; herhangi bir tütün ürününü zararlarının farkında olan birey(ler)in bu zemini tütün kullanımını bırakma konusundaki serüvene olumlu katkı yapmaktadır (3).

Tablo 1’de **transteoretik öğrenme modeline** göre davranış değişim süreçleri görülmektedir.

Tablo 1’de görülen transteoretik model tütün kullanımının bırakılma sürecine uyarlandığında tütünün zararlarının bilinmesi ve farkında olunması esasen sürecin temelini oluşturmaktadır. Farkındalık düzeyi arttığında tütün bırakma konusundaki davranış değişim süreci başlamakta ve davranışa yönelim (6) olmaktadır. Modelin bütün aşamalarında sağlığın belirleyicilerinin etkisi olduğu ifade edilmektedir (7).

Farkındalık çalışmalarının tütün kontrolünün toplumda görece "az bilinen" boyutları üzerinden

Tablo 1. Transteoretik öğrenme modeline göre davranış değişim süreçleri (4,5)

Transteoretik öğrenme modeli aşamaları	Davranış değişimi süreçleri
1. Düşünmeme (pre-contemplation)	Konunun hiç farkında değildir, ya da farkındalık düzeyi çok az düzeydedir. Davranış değişikliği hiç düşünülmez.
2. Düşünme (contemplation)	Değişim çok az düşünölmeye başlar ama kesin bir plan yoktur.
3. Hazırlık (preperation)	Davranış değişikliği için niyet vardır. Daha önce başarısız girişim deneyimleri bulunur.
4. Hareket (action)	Bir gün ile altı ay arasında bir değişim vardır.
5. Sürdürme (maintanence)	Değişimin başladığı ilk altı aydan sınırsız süreye dek uzar.

sürdürülmesi uygun olur. Örneğin; gençler açısından maruz kalım sıklığı yüksek olan ama zararları görece az bilinen pasif etkilenimin önlenmesi (8), sigara dışındaki diğer tütün ürünlerinin kullanımının zararları, bırakma seçenekleri, tütün kontrolü politikaları, kullanıma "hayır" diyebilmenin yöntemleri gibi konular farkındalık çalışmaları açısından öne çıkabilir. Bu konular belirlenirken yapılan bilimsel çalışmaları sonuçlarından yararlanılmalıdır.

Farkındalık kazanılmasına katkı amacıyla çok çeşitli çalışmalar yapılabilir. Uzun yıllardan bu yana dünyada ve ülkemizde olumlu örnekleri de görülen bu çalışmaların daha kolay ve sistematik bir biçimde sürdürülebilmesi için aşağıdaki başlıkların bir ya da birden fazlasının bir arada kullanılabilmesi düşünülmektedir:

1. Özel temalı kısa süreli kullanılacak dokümanlar.
  - a. Yazılı dokümanlar (afiş, broşür, poster, vb).
  - b. Görsel dokümanlar (film, video, kamu spotu, vb.).
2. Bilgi paylaşımının artıracak araçlar
  - a. Kitap, dergi vb. çalışmaları.
3. Toplum katılımının aktif sağlanabileceği etkinlikler (yarışmalar vb.).
4. Geleneksel medya etkinlikleri.
5. Sosyal medya etkinlikleri.
6. Sosyal sorumluluk çalışmaları/projeleri.

Tütün kontrolü konularında farkındalığın artırılması için doğru ve güncel bilgilere ulaşılabilirliğin sağlanmasının yanı sıra konu ile ilgili uluslararası ya da ulusal ölçekte belirlenmiş bazı özel günlerin toplumda ortak bir yaklaşım geliştirmek için kullanılabilmesi hatırd tutulmalıdır. Tütün kontrolü konusunda akla gelen iki özel gün; 31 Mayıs Tütünsüz Bir Dünya Günü ve 9 Şubat Sigarayı Bırakma Günüdür. Özellikle 31 Mayıs günleri Dünya Sağlık Örgütü tarafından belirlenen bir tema çerçevesinde hemen her ülkede benzer etkinliklerle tütün kontrolünün gündeme taşındığı bir gündür. Adı geçen "özel gün" uygulaması 1988 yılından bu yana sürdürülmektedir (9).

31 Mayıs Tütünsüz Bir Dünya Günü 2018 yılı teması (10) "Tütün; kalpleri kırar. Sigarayı ya da sağlığı seçin!" olarak belirlenmiştir. Bu özel günde bütün dünyada her yıl olduğu gibi bu yıl da etkinliklerin eşgüdüm içerisinde düzenlenmesi farkındalığa katkı sağlayabilecektir.

Tütün kullanımının dinamiklerinin daha iyi anlaşılması ve önleme yaklaşımlarının daha doğru bir zeminde ilerleyebilmesi için bilinmesi gereken bir başka öğrenme modeli de özellikle bireylerin birbirinden öğrenme süreçlerini kolaylaştıran "sosyal öğrenme kuramı (social learning theory)" dir. Bu modelin esası; başkalarını gözleyerek, aynı ortamda bulunarak öğrenmeye dayanmaktadır ve bilişsel, davranışsal ve çevresel faktörlerin birbirleri ile etkileşimi söz konusudur (11). Sosyal öğrenme sıklıkla adolesanların tütün kullanımına başlamasında özellikle rol

modellerinden etkilenebildikleri önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Adolesanlar tütün kullanımı konusunda yakın arkadaşlarından, okul arkadaşlarından, kardeşlerinden, ebeveynlerinden, yaşadıkları ortamda bulunanlardan vb de etkilenebilmektedirler (12). Daha basit bir anlatımla; mikro çevresinde tütün kullanımı yaygın olan bir adolesanın tütün kullanımına başlama eğilimi, motivasyonu ve teşebbüsü daha kolaylaşır. Dolayısıyla; adolesanların yaşadıkları yakın çevrede ve özellikle onların etkileşim içinde oldukları kişi(ler)in tütün kullanımının önlenmesi tütün kullanımına başlamayı önleyici bir faktör olacağı dikkate alınmalıdır.

Sonuç olarak; çok farklı dinamiklerle açıklanabilen tütün kullanımı her koşulda önlenmelidir. Önleme çalışmalarının başarısı için ise sağlığın belirleyicileri üzerinden bir çözümleme ile gereksinimler ayrıştırılabilir ve özel müdahale programları üzerinde multidisipliner bakış açısı ile çalışılmalıdır. Bu çalışmalar sürdürülürken mücadelenin odağında tütün endüstrisinin olduğu akıld tutulmalıdır.

İletişim: Dr. Dilek Aslan

E-posta: diaslan.dr@gmail.com

Kaynaklar

1. Drope J, Schluger N, Cahn Z, Drope J, Hamill S, Islami F, Liber A, Nargis N, Stoklosa M. The Tobacco Atlas (2018). Atlanta: American Cancer Society and Vital Strategies. p 11, 21, 22. [Internet] https://tobaccoatlas.org/wp-content/uploads/2018/03/TobaccoAtlas_6thEdition_LoRes_Rev0318.pdf. Erişim: 10 Mayıs 2018.
2. Fahlquist JN. Moral responsibility for environmental problems-individual or institutional? Environmental concern: a cross national analysis. *J. Agric. Environ Ethics* 2009;22(2):109-24.
3. Thompson T. Self-awareness: behavior analysis and neuroscience. *The Behavior Analyst* 2008;31(2):137-44.
4. Erol S, Erdoğan S. Sağlık davranışlarını geliştirmek ve değiştirmek için transteoretik modelin kullanılması. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 2007;10(2):86-94.
5. Taş F, Seviğ EÜ, Güngörmüş Z. Sigara bağımlılığında davranış değişimi için transteoretik model ile motivasyonel görüşme tekniğinin kullanılması. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry* 2016;8(4):380-93.
6. Akım F. Sağlık alanında gerçekleştirilen sosyal sorumluluk kampanyalarının bireylerde farkındalık ve davranış değişikliği yaratma etkisi: "Kalbini Sev Kırmızı Giy Kampanyası" üzerine bir değerlendirme. *İletişim Fakültesi Dergisi* 2010(38):5-20.
7. Leem AY, Han CH, Ahn CM, et al. Factors associated with stage of change in smoker in relation to smoking cessation based on the Korean National Health and Nutrition Examination Survey II-V. Böttcher Y, ed. *PLoS ONE*. 2017;12(5):e0176294.
8. Boopathirajan R, Muthunarayanan L. Awareness, attitude and use of tobacco among medical students in Chennai. *Journal of Lifestyle Medicine*. 2017;7(1):27-34. doi:10.15280/jlm.2017.7.1.27.
9. [Internet] <http://www.who.int/tobacco/wntd/previous/en/> Erişim: 12 Mayıs 2018.
10. [Internet] <http://www.who.int/campaigns/no-tobacco-day/2018/en/> Erişim: 12 Mayıs 2018.
11. Bayrakçı M. Sosyal öğrenme kuramı ve eğitimde uygulanması. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 2007; 198-210.
12. Ennett ST, Foshee VA, Bauman KE, et al. A social contextual analysis of youth cigarette smoking development. *Nicotine & Tobacco Research* 2010;12(9):950-62.

Dr. Elif Dağlı

Geliş/Received : 15.04.2018

Öz

Gençlerin tütün ürünü kullanması endüstrinin karlılığını devam ettirmesi için elzemdir. Sigara içicisi erişkinlerin %80'i sigara içmeye 18 yaş öncesi başlamıştır. Artan bilimsel kanıtlar, 12-18 yaş arası ergenlik devresinde beyinde yapısal ve kimyasal değişiklikler oluştuğunu ortaya koymuştur. Ergen beyini nikotine erişkinden farklı cevap vermekte ve yaşam boyu sürecek bağımlılık oluşmaktadır. Yasal düzenlemeler ile tütün ve nikotin ürünlerine ulaşım 21 yaşından önce engellenmelidir.

Anahtar sözcükler: Tütün kontrolü, Ergen, Bağımlılık

Abstract

Youth smoking is crucial for the sustainability of the tobacco industry. Eighty percent of adult smokers start smoking before the age of 18 years. Accumulating evidence have clearly shown that the adolescent brain, between the ages of 12 to 18 go through structural and chemical changes. Adolescent brain is more susceptible to the effects of nicotine than adults. Minimum age of legal access to tobacco and nicotine products must be 21 years.

Key words: Tobacco control, Youth, Adolescent, Addiction

1 Prof.; Çocuk Göğüs Hast. Uzmanı, Sağlığa Evet Derneği Başkanı

Ergenlik beyinin yapısal ve kimyasal değişim sürecidir.

Ergenlik 12-18 yaşlar arasındaki çocukluktan erişkinliğe geçiş sürecidir.¹ Ergenlik tanımı fiziksel büyüme ve cinsel olgunlaşma olarak bilinmiştir. Gerçekte ise, beyin dokusunun algı, kavrama, hafıza, yönetme, duygu denetimi, ödül işlemleri için yeniden düzenlenmesi sürecidir. Bu gelişim devresi, ergeni nikotin ve tütün ürünlerine karşı hassas kılar. Bağımlılığa ait sosyokültürel etkilenmeleri işaret eden veriler olmakla birlikte, deneysel ve klinik çalışmalar kuvvetli nörobiyolojik temelleri ortaya koymaktadır. Merkezi sinir sistemi gelişmesi sırasında nikotinik asetil kolin reseptörlerinin, nikotin bağımlılığını kolaylaştırmada rolü olmaktadır (1).

Sigara kullanımı ne kadar erken başlarsa, bırakılması o kadar zor olur. Altıncı sınıfta sigara içmeye başlayanların üçte ikisi erişkin sigara içicisi olarak devam ederken, 11. sınıfta başlayanların yarısı devamlı sigara içicisi olmaktadır. Erişkin sigara içicilerinin %90'ı 18 yaşından, %99'u 26 yaşından önce sigara içmeye başlamışlardır (2). Ergenlikte ayda bir bile sigara içmek, erişkin sigara bağımlısı olma riskini 16 kat artırır. Ergenin sigaraya içmeye başlaması bağımlılık belirtileri yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlar. Sigara içme isteğini, kuvvetli dürtü ardından da yoksunluk belirtilerinden kaçınma için daha sık içme izler.

Nikotin tütün ürünlerinin bağımlılık yapmasına yol açan ana maddedir. Tütün bitkisinin kökünde oluşur ve yapraklarda birikir. Yaprak seviyesi tütün yoğunluğunu belirler. Yaprak kurutulurken dumanda fırınlanması pH'sını değiştirir. Bu işlem dumanının daha fazla inhale edilebilmesine ve daha fazla bağımlılık yapmasına neden olur. Ortalama bir sigara ağırlığının %1,5'u nikotindir. Dünya Sağlık Örgütü ve Amerikan Psikiyatri Derneğine göre nikotin bağımlılığı ve yoksunluk belirtileri "madde kullanım bozukluğu" tanı sınıflamasına girmektedir.

Ergende nörobiyolojik gelişme

Ergenler tütünün bağımlılık yapıcı etkilerine erişkinlerden daha duyarlıdır. Fiziksel gelişme ergenlik yıllarından erken erişkinliğe kadar sürmektedir. Beyinde, paryetal, oksipital, temporal, frontal olmak üzere dört lob bulunmaktadır. Frontal lob en büyük beyin kısmı olup alnın hemen arkasındaki prefrontal korteksi kapsar. Prefrontal korteks, algı, düşünme, yönetsel kararlar alma, yaratma, soyut düşünme ve dürtü kontrolünden

sorumludur. Beyin gelişimi arkadan öne doğru olur ve en son gelişen bölge prefrontal kortekstir. Karar verme süreci yapısal ve işlev olarak yavaş gelişir ve erken erişkinlikte tamamlanır. Özdenetim yeteneği, sosyal ve duygusal gelişmeden sonra olgunlaşır. Bu nedenle dürtüsel ve tepkisel davranış ergende normal karşılanır (3).

Çocuklukta beyin hücreleri arasında hızla ve çok sayıda bağlantılar oluşur. Bağlantılar sistem işlemi için fazla olduğunda, işlevsel olmayanlar budanmaya başlar. Kullanılmayan bağlantıların seçici bir şekilde budanma süreci ergenlikte olur. Prefrontal korteksteki budama algı yeteneğini artırır. Eş zamanlı olarak prefrontal kortekste beyaz cevher artar, beyin hücreleri arasında sinyaller düzenlenir. Sinirler, ileti hızını arttıran beyaz yağsı miyelin maddesi ile kaplanır. Bu süreç erişkinliğe kadar devam eder. Sonucunda yüksek düzey algısal işlevler, planlama, olumlu ve olumsuz sonuçları değerlendirme ve karar verme yeteneği gelişir.

Ergenlikten erişkinliğe kadar dopamin sisteminde de değişiklikler olur. Dopamin reseptörleri beyin duygusal, ödül ve cezadan sorumlu limbik sisteminde bağlantılar kurar. Reseptörlerin artması ödül için aşırı bir istek oluşmasına neden olur. Ergen bu isteği tatmin etmek için ödül arayışına girer. Henüz beyin ödülle ilgili dürtüleri kontrol edemediği bir dönemde olduğundan olumsuz sonuçlar değerlendirilemez. Bu süreç 20'li yaşlara kadar devam edebilir. Erkeklerin akran duyarlılığı, dürtü kontrolü gibi psikososyal olgunlaşma süreci kızlardan daha geç gelişmektedir.

Ergenlerde işlevsel manyetik görüntüleme yöntemleri ergenlerin beyin algı kontrol merkezlerini erişkinlerden az kullandıklarını ortaya koymuştur. Yıllar içerisinde ergen olgunlaştıkça yüksek düzey algı kontrol merkezlerinin daha fazla kullanıldığı gösterilmiştir. Duygusal baskıdan etkilenmeden bilgi işleme yeteneği ancak yirmili yaşların ortasında tam olarak gelişmektedir.

Tütün kullanımı: nikotine nörobiyolojik yatkınlık

Beyin gelişme sürecinde nikotinin etkilerine karşı yapısal ve işlevsel duyarlılık vardır. Dürtüsel davranış hakim, baskıya karşı gelme, algı kontrolünün zayıf olduğu bir dönemde tütün ürünlerine direnç göstermek zordur. Nörobiyolojik gelişim evresinin sigaraya başlama ile kritik bağlantısı bulunmaktadır. Nikotin maruz kalımı ergen beyinini erişkinine göre daha çok etkiler. Ergen beyini nikotinin ödüllendirme etkisine daha

duyarlıdır. Ergen devresinde sigaraya başlayanlar, daha yüksek olasılıkla bağımlı erişkinler olurlar. Dopamin, glutamat, nikotinik asetil reseptörlerinin yoğunluğunun değişmesi, prefrontal kortekste nikotin ödül sinyalinde önemli rol oynar.

DeneySEL çalışmalar ergen beyninin erişkine göre nikotine daha hassas olduğunu göstermiştir. Sigaradaki asetaldehid gibi katkı maddeleri tekrarlayan kullanımı arttırmaktadır. Ergenlikten sonra nikotine maruz kalan farelerde ödül mekanizması devreye girmemekte, tercihler rol oynamaktadır.

Gelişmekte olan beyinde aktiviteyi gösteren c-Fos geninin nikotin cevabı yaş ile farklılık gösterir. Beynin dikkat merkezi singulat korteks ergenlerde nikotin ile c-Fos mRNA artışı göstermektedir, bu etki erişkinde izlenmemektedir. Ergenlerde nadir ve düşük doz nikotin bile bu etkiyi yapabilmektedir. Bu beyin alanı görme merkezi ile bağlantılıdır. Bu bulgular görsel uyarıların da etkin olabileceğine işaret etmektedir.

Ergenlikte dikkat ve motivasyonel davranışla bağlantılı bir çok beyin alanı aktive olmaktadır. Erkeklerde ödüle duyarlılık daha fazladır. Literatürde ergen beyninin nikotinden ve tütün ürünlerinden daha fazla etkilendiğini açıkça ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (3).

Tütün endüstrisi ve gençler

Tütün endüstrisi karlılığını sürdürürebilmek için çocukları ve genç erişkinleri hedef alması gerektiğini planlamış ve yarım yüzyıldır "gençlik pazarında" bulunmak için strateji geliştirmeye devam etmektedir (4). Doğrudan reklamların yasaklanmasından sonra satış noktalarında, konserlerde, filmlerde, televizyon dizilerinde görünürlüklerini devam ettirmektedirler. Tütün endüstrisinin gizli dokümanları "müşteri şekillendirmek" ve "potansiyel müşteri" terimleri içermektedir. Light, mild, mentollü sigara grupları öncelikli olarak ergen ve genç erişkin kitlesi hedeflenerek sunulmuştur. Son zamanlarda internet ve sosyal medya elektronik nikotin salan cihazların gençlere ulaşımı için kullanılmaktadır.

Reklam ve promosyonun ergenlerde sigara içmeyi başlattığı ve devam ettirdiğini gösteren kuvvetli kanıtlar bulunmaktadır (5). Birçok çalışma sigara pazarlama ve reklamına maruz kalan gençlerde sigaraya başlama ve sonrasında devamlı kullanımın daha fazla olduğunu göstermiştir. Satış noktası reklamlarına maruz kalım ile sigaraya başlama

arasında da ilişki bulunmuştur (3). Tütün endüstrisinin, gençliğin sigaraya başlamaması için etkisiz olan stratejileri desteklediğini, etkili önlemleri engellediğini endüstri doküman çalışması ortaya koymuştur (4).

Ergen tütün kullanımına karşı alınması gereken önlemler

Amerika Birleşik Devletleri'nde tütün ürünlerinin minimum yasal satış yaşı birçok eyalette 21 yaşa çıkarılmıştır. Ergenin beyin gelişmesinin 20'li yaşlara kadar devam ettiği ve bu süreçte biyolojik olarak nikotinin etkilerine daha duyarlı olması nedeniyle bu karar bilimsel kanıtları ortaya koyan kapsamlı bir rapor yayınlanarak alınmıştır. Ülkemizde de gençlerin korunması için benzer bir uygulama ivedilikle gereklidir.

İletişim: Dr. Elif Dağlı

E-posta: esezginer@gmail.com

Dipnot

1. Bu dönem Dünya Sağlık Örgütü tarafından 10-19 yaş dönemi olarak da tanımlanmaktadır. http://www.who.int/topics/adolescent_health/en/

Kaynaklar

1. Yuan M, Cross SJ, Loughlin SE, Leslie ME. Nicotine and the adolescent brain J Physiol 2015;593(Pt16):3397-412.
2. Chassin L, Presson CC, Sherman SJ, Edwards DA. The natural history of cigarette smoking: predicting young adult smoking outcomes from adolescent smoking patterns. Health Psychol 1990;9(6):701-16.
3. Committee on the Public Health Implications of Raising the Minimum Age for Purchasing Tobacco Products; Board on Population Health and Public Health Practice; Institute of Medicine; Bonnie RJ, Stratton K, Kwan LY, editors. Public Health Implications of Raising the Minimum Age of Legal Access to Tobacco Products. Washington (DC): National Academies Press (US); 2015 Jul 23. [Internet] <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK310412/> doi: 10.17226/18997. Erişim: 5 Nisan 2018.
4. Coombs J, Bond L, Van V, Daube M. "Below the line": the Tobacco industry and youth smoking. Australas Med J 2011;4(12):655-73.
5. U.S. Department of Health and Human Services. Preventing Tobacco Use Among Youth and Young Adults: A Report of the Surgeon General. Atlanta, GA: U.S. Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Chronic Disease Prevention and Health Promotion, Office on Smoking and Health, 2012 p 5.

Murat Güner¹

Geliş/Received : 30.04.2018

Öz

Tütün ile ilgili medyada görünürlük, hem tütün kullanımını hem de önlemeyi etkilediği kaçınılmaz bir gerçektir. Kullanıcısının yarısını öldürdüğü yetmiş yıldan fazla bir süredir bilinen dünyadaki tek ürün olan tütün, medyada bu konunun süresiz ve birey merkezli bir bakış açısı yerine tematik ve halk sağlığı eksenli çerçevelenmesi savunuculuk çabalarının da amacını oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Tütün, Medya, Risk

Abstract

Visibility of tobacco related media is an inevitable fact that affects both tobacco use and prevention. Instead of a discontinuous, individual-centered view of this issue in the media, thematic and public health-oriented framing should be the goal of advocacy efforts to tobacco, the only product in the world which kills half of its users known to be more than seventy years.

Key words: Tobacco, Media, Risk

Medya "sağlık" söz konusu olduğunda paradoksal yönü ile her zaman bir sorun oluşturmuştur. Medyadaki iletişim tütüne yönelik tutumların şekillenmesinde önemli bir rol oynar. Mevcut kanıtlar tütünle ilgili medyada sergilenenlerin hem tütün kullanımını hem de önlemeyi etkilediğini göstermektedir. Yetmiş yılı aşkın süredir kullanıcısının yarısını öldürdüğü bilinen dünyadaki tek ürün olan tütün söz konusu olduğunda bu mecrada bütün kural ve kavramların ötesinde net bir tavır sergileyerek sağlık tarafı davranılmalıdır. Örneğin medya bir forum olarak politika yapımcılar ve toplum arasındaki tütün ile ilgili sorunlara ilişkin tartışmaları şekillendirebilir ve sorunlarının gündeme gelmesini sağlayabilir (1).

Tütün ürünlerinin altın çağını yaşadığı yirminci yüzyılda, pek çok sigara markası piyasadaki yerini alırken, sigaranın masum, modern, eğlenceli, cazip, karizmatik bir prestij göstergesi olduğu medya aracılığıyla çoktan bilinçaltlarına yerleştirilmiş, küresel bir salgın haline gelmişti. Tütün ürünlerinin zararlarının yüzyılın son çeyreğinde farkına varılmasıyla kontrol altına alınması gerektiği anlaşılmış ve karşıt bir savunuculuk başlamış, önlemler alınması sağlanmıştı. Bugün pek çok ülkede kapalı alanlarda, hatta kısmi açık alanlarda bile sigara kullanımı yasak. Sigara tüketimi işe alım süreçlerinde dahi ölçüt haline gelirken, tiryakiliğin kötü alışkanlık ve bağımlılık olduğu düşüncesi toplumlarda hakim.

Tütün karşıtı savunuculuk; toplumu, küresel tütün şirket ve tekellerinin saldırılarından, tütün ve tütün ürünlerinin zararlarından korumak, tütün kontrolünün doğru ve haklı göstermeye çalışmak ve savunucuların yanında yer almak amacı ile kamuoyu oluşturmak ve karar vericileri etkilemek için eylemlerde bulunmak ve tütün sorununu ortadan kaldıracak toplumsal dönüşümü yaratmak olarak tanımlanabilir. Bu kavramı direk ve dolaylı olarak medya aracılığı ile ilişkilendirmek, kullanmak ve desteklemek de

en önemli eylemler arasında sayılabilir. Bütüncül politikaların geliştirilebilmesi için medyada savunuculuk süreçlerinin tütün kontrolüne katkıları yadsınamaz (2).

Dünyada tütün kontrolü konusunda oluşan kaynaklar tütünle mücadelenin sadece tıbbi önlemlere bırakılamayacağını, yalnızca bireysel davranışları değiştirmeyi değil sistem boyutunda sosyal, kültürel çevreyi değiştirmeyi hedefleyen bütüncül politikalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Özellikle tütün kontrolünde tütün şirketlerinin tütün kullanımını arttırmaya yönelik faaliyetlerine odaklanmak gereklidir (3).

Medyada haber kupürlerinin tütün ve tütün ürünleri ile ilgili konuların ele alınması üzerine olan literatür çoğunlukla betimleyici çalışmalardan oluşmaktadır. Bu çalışmalarda araştırma yapanlar, belirli dönemlerde tütünle ilgili medyadaki haberlerin sayısı ve içeriğindeki değişimlerin analizi veya bu haberlerin içeriği ve türünün incelenmesine odaklanmıştır. Tütün ve tütün ürünleri ile ilgili medyada çıkan haberlerin davranış ve politika değişikliklerini ilişkilendiren bilinen ilk çalışma Warner K.E. (1977) ABD Surgeon General'inin 1964 yılındaki sigara ve sağlıkla ilgili raporunun haberlerde yer almasının sigara bırakma davranışı üzerine etkisini inceleyen çalışmasıdır. Ancak bu çalışma da dahil çok azı, tütünle ilgili haberlere yönelik analizi; bireysel, politik ve yasal sonuçlarla ilişkilendirmiştir (4).

Chapman S. 1989 yılında Avustralya'daki 30 gazeteğe yönelik bir yıllık bir zamanı kapsayan çalışma yapmış ve medyadaki tütünle ilgili haberlere ilişkin ilk betimleyici çalışmalardan biri olmuştur. Bu çalışmada; haberlerin sayısını, içeriğini ve tütün konusuna yönelik bakışını kapsayan 1601 haber analiz etmiştir. Haber metinlerinin tütün kontrolü hedeflerine yönelik bakışları açısından %62'si pozitif, %

+17'si negatif ve %21'i de yansızdır. Pasif içicilikle ilgili konuların, tüm alt kategorilerde en sık rastlanan konu olduğunu tespit etmiştir (5).

Haber kupürlerinin tütün konusunun analizine yönelik literatür özellikle 1990'lı yıllardan sonra giderek artmıştır. Birçok ülkede tütün karşıtı politikaların oluşturulması sürecinde, medyanın önemli bir bilgi kaynağı olarak, tütün konusuna nasıl yaklaştığının belirlenmesi amacıyla araştırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avustralya, Japonya, Çin, Almanya gibi ülkelerde tütün kontrolü ile ilgili haberlerin medyada ele alınmasına dair çalışmalar sayılabilir (6).

Bu analizler hem tütün konusunda medyanın bakış açısını anlamak hem de tütün karşıtı medyada savunuculuk yapanların gücünü ve yapılması gerekenleri tespit etme noktasında önemli ipuçları sağlamaktadır. ABD'de gazete içeriklerinin analizi tütün kontrolüyle ilgili basında yer alan haberlerin tütün kontrolcüler tarafından savunulan konuların önemli yönlerini yansıtmadığını açığa çıkarmıştır. Örneğin 1997-1998 yıllarında ABD'deki ulusal tütün politika tartışmasına dair gazete içeriklerinin Lima ve Siegel (1993) tarafından gerçekleştirilen analizi, Washington Post'ta tütün ürünlerinin zararlarını vurgulayan kupürlerin gençlerin sigara içiciliğine odaklanan tütün endüstrisi tarafından baskı altına alındığı göstermiştir (7).

Türkiye'de de 1990'lardan itibaren medyanın sağlık, hastalık ve tütün kullanımı konularına yönelik ilgisinin arttığını ve özellikle bireyselleştirilmiş sağlık bilgilerinin medyada daha çok yer bulduğunu söyleyebiliriz. Bu tespiti doğrulayacak en önemli gözlemler arasında televizyonda sayıları artan sağlık programları, gazetelerde sağlık sayfaları, sağlık haberleri, ünlü doktorların yaşam tarzına yönelik hazırladığı köşe yazıları (8,9) sağlık dizileri, alternatif tıp ya da tıp teknolojilerini konu edinen pazarlama ve

tanıtımlar, sağlık dergileri, dergilerde sağlık sayfaları ve İnternet'te sağlık temalı sosyal medya sayfalar örnek verilebilir. 1996 yılı öncesinde reklam avantajını kullanan tütün endüstrisinin medyanın o zamanki bütün kanallarında görülen reklam, promosyon, sponsorluk, bilgilendirme, haber ve köşe yazıları 7 Kasım 1996 tarihinde çıkartılan 4207 sayılı "Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun" ile bir tehdit unsuru olmaktan çıkmıştır. Tütün endüstrisi asıl darbeyi 2004 yılında ülkemizin de taraf olduğu Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS) ve 3 Ocak 2008 tarihinde çıkartılan 4207 sayılı Kanun'un kapsamı 5727 sayılı Kanunla genişletilince almıştır.

Medyada yaygınlaşan tütün kullanımını azaltmaya yönelik sağlık konulu yayınlar ve temalara rağmen bu tehdit, kamusal bir sorun olarak tanımlanmaktan uzakta, çevresel etmenlerden soyutlanarak, bağımlılığın sosyal belirleyicilerinin göz ardı edildiği, tütün kullanımını çözümünün bireysel sorumluluklara ve yaşam tarzı reçetelerine indirildiği, süresiz ve birey merkezli konularla çerçeveselendirilmektedir.

Günümüze değin Türkiye'de sağlık haberlerinin algılanması süreci ve özel bazı sağlık konularının medyada nasıl yer aldığına yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ancak bildiğimiz kadarıyla tütün konusunun medyada nasıl ve ne şekilde yer aldığına dair çalışma çok az sayıdadır ve bu da beraberinde birtakım riskleri taşımaktadır. İnsanlar üzerinde yönlendirici bir etkisi olduğu bilinen medyanın tütün endüstrisi tarafından yasak olmasına rağmen nasıl kullanıldığını tespit etmek, tütün görünürlüğünü yakından takip etmek, olumlu ve olumsuz durumlara göre tepki vermek kaçınılmaz bir hal almıştır.

Bu durum da Türkiye'de basında tütüne ilişkin haberleri sistematik olarak inceleyen medya takibinin önemi bir kat daha arttırmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü TKÇS

5.3 maddesi, tütün endüstrisinin çıkarları ile halk sağlığı çıkarları arasında kökten ve uzlaştırılmaz bir ihtilaf olduğunu belirtmiş ve sözleşmede imzası olan ülkelerin tütün kontrolüyle ilgili halk sağlığı politikalarını oluştururken tütün endüstrisinin ticari çıkarlarından korumak üzere gerekli tedbirleri almalarını önermiştir. Çok uluslu tütün firmaları ise, ticari etkinlik gösterdikleri ülkelerin kanunlarına uyduklarını her fırsatta dile getirir ve iddia ederler. Bu arada tütün endüstrisi ile kamu ve sivil kuruluşların TKÇS'ye uyumunu izleyen bir sistem de ne yazık ki yoktur ve tütün kontrolü savunuculuğunun en riskli kısmı da budur (10).

Sağlığa Evet Derneği ve Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı yazılı basında 2017 yılı içinde yer alan endüstri etkinliklerinin incelenmesi, tarafların TKÇS'ye uyumunu araştıran bir çalışma yapmıştır. 1 Ocak 2017-31 Aralık 2017 tarihleri arasında yazılı basında yer alan, "sigara", "tütün ürünleri" ve "tütün endüstrisi" konulu haberlerinin taranma yöntemini uygulamak

sureti ile haberlerin içeriği, sayısı, toplam tirajı, ulaştığı kişi sayısı ve reklam eşdeğeri araştırılmış ve direkt olarak tütün endüstrisi ile ilgili tanıtım, reklam, teşvik, TKÇS ihlali içeren haberler ile kamu ve sivil kuruluşlarının TKÇS ihlali gösteren endüstri ile ortak etkinlikleri gruplandırılmıştır. Bir yıllık dönemde yazılı basında sigara ve tütüne ilişkin toplam 84,696 haberin 933 tanesi tütün endüstrisi ile ilişkili bulunmuştur. Bu haberlerin 37 milyon civarındaki tirajının, yaklaşık 120 milyon kişiye ulaşmış olduğu ve 10 milyon dolar civarında bir reklam eşdeğeri olduğu tespit edilmiştir. Haberlerin 214'ünün ise direkt olarak endüstri etkinliklerini tanımlar nitelikte bulunmuş, bir başka deyişle endüstri tarafından servis edildiği anlaşılmıştır. Bu haberlerin yaklaşık sekiz milyon civarındaki tirajı 25 milyon kadar kişiye ulaşmış ve iki milyon dolar civarında reklam eşdeğeri olduğu saptanmıştır (11).

Endüstri etkinliklerini gösteren bu 214 haber, içeriklerine göre kurumsal tanıtım (48 haber), ödüllendirme (107 haber), yeni ürün tanıtımı (27 haber), tütün kontrolü politikalarına

Jimenez: Türkiye'ye inancımız artarak sürdü

TURK-Amerikan İşadamları Derneği (TABA-AmerCham) tarafından Türkiye ve ABD arasındaki ticari ve kültürel diyalogun gelişmesine katkıda bulunan işadamlarına verilen ödüller sahiplerini buldu.

Türkiye ve ABD arasındaki ticari ve kültürel diyalogun gelişimine ve Türkiye'deki yabancı sermaye yatırımlarının artmasına sağladığı katkılar dolayısıyla (Sabancı Genel Müdürü Enrique Jimenez'e "Türkiye'deki En Başarılı Amerikan Şirketi CEO'su" ödülü verdi. Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekci'nin katıldığı TABA-AmerCham'ın 30'uncu kuruluş yılı dolayısıyla düzenlenen törende ödüllendirilen Enrique Jimenez, ödülle layık görüldüğünü duyurdu. Uluslararası ilişkiler için Türkiye'nin her zaman çok değerli ve önemli bir

ülke olduğunu altını çizerek Jimenez, şu görüşleri dile getirdi:

1 milyar \$ yatırdı

"Türkiye'nin iliborumu güçlendirmek için atılan her adımı destekliyor, üzerimize düşene varsa sorumluluğümü yerine getirmeyi görev sayıyoruz. Dünyanın en büyük 20 ekonomisi içinde yer alan Türkiye'ye olan inancımız bu ülkeye adımı attığımız ilk günden beri artarak sürdü. Türkiye'ye yaptığımız yatırım 1 milyar doları aştı. 2016 yılında 235 milyon doların üzerinde gerçekleşen ihracat hacmimiz, her yıl artarak devam ediyor. Türk ekonomisine katkı sağlamaya devam edeceğiz."

Türkiye'ye 'en iyi işveren' onuru.

I work at a Top Employer!

top TÜRKİYE EMPLOYER 2017

Türkiye, Top Employers Enstitüsü tarafından, çalışanlarına sunduğu olanaklar ve çalışma koşulları nedeniyle 'En İyi İşveren' ödülüyle onurlandırıldı. Bu ödülü üçüncü kez aldıklarını söyleyen Türkiye İnsan Kaynakları ve İdari İşler Direktörü Sanlı Güler, şöyle konuştu: "Bu ödül, bizi hem gururlandırdı hem de 'daha iyi neler yapabiliriz' konusunda itici güç oldu."

Sanlı Güler

Şekil 1. Medyadan örnekler

Kaynak: Vatan, 25.2.2017. [İnternet] <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiyedeki-en-basarili-amerikan-sirketi-ceosu-odulu-verildi-40376549>. Erişim:20.3.2018. Posta izmir, 20.2.2017. [İnternet]. Erişim:20.3.2018.

müdahale ve TKÇS madde 5.3 ihlali (32 haber) 4 gruba ayrılmıştır. Çalışma sonuçları basında ve toplumda TKÇS maddeleri konusunda farkındalığın yüksek olmadığını göstermektedir.

Medyada tütün görünürlüğünün takibinin en önemli faydası bilgi edinme ve istihbarattır. Bununla birlikte riskleri minimuma indirmek için hasım tespiti, ters ve aleyhte haberlerin belirlenmesi, strateji oluşturma, basını kazanma ve dönüştürmek, kanaat değişikliği yaratmak ve öz değerlendirme yapabilmek yararları da vardır (12).

Günümüzden örnek vermek gerekirse “dumansız tütün ürünü” olarak lanse edilmeye çalışılan ve Türkiye’de yatırım yapmayı hedefleyen çok uluslu tütün firmaları konu kanun tasarısı haline dahi girdiği halde yerinde ve çok sesli tütün kontrol savunucularının kararlı karşı duruşu sayesinde yasalaşmasına izin verilmemiştir. Şekil 2’de bazı örnekler sunulmuştur.

Medyada tütün görünürlüğünün bir başka riski ise “sigara bıraktırma” adı altında tıbbi olmayan yöntemlerle basında yer alabilmektir. Sağlığa Evet Derneği’nin yaptığı bir başka çalışmada 2014 yılı içerisinde elektronik sigaradan biorezonansa, akupunkturdan sağlıkta alternatif uygulamalara toplam 2429 haber 7,5 milyon dolarlık reklam eşdeğeri ile 250 milyondan fazla erişim elde etmiş olduğu hesaplanmıştır. Bu konuda Şekil 3’de bazı olumsuz örnekler verilmiştir.

Tütün endüstrisinin gizli reklam amaçlı “kariyer günleri” etkinlikleri, illegal sponsorluk aktivitelerinin haberlerini anında yetkili kurumlara bildirip önlem alınması sağlanmalıdır. Bir başka konu da tütün endüstrisinden bağımsız, medyada tütün konusunun süreksiz ve birey merkezli bir bakış açısı yerine tematik ve halk sağlığı eksenli çerçevelenmesi savunuculuk çabalarının da amacını oluşturmaktadır. Dünyada bu alanda yapılan çalışmalar; medyada savunuculuk çabalarının, tütün

Şekil 2. Medyaya yansayan savunuculuk çalışmaları
 Kaynak: Hürriyet, 4.10.2017. [Internet] [http://saglikenstitusu.org.tr/Document/DocumentGalery/thumbnail_2017_10_04_Hurriyet_Tutunu%20Yakmiyor%20Ama%20Nikotini%20Ayni_70464094_\(1\).jpg](http://saglikenstitusu.org.tr/Document/DocumentGalery/thumbnail_2017_10_04_Hurriyet_Tutunu%20Yakmiyor%20Ama%20Nikotini%20Ayni_70464094_(1).jpg). Erişim:20.3.2018. Sözcü, 5.10.2017. [Internet]. <https://www.sozcu.com.tr/2017/saglik/kanun-tasarisinda-yeni-tutun-urunleri-tehdidi-2033238/> Erişim:20.3.2018.

Şekil 3. Medyada olumsuz örnekler
 Kaynak: Pharma Turkey, 1.3.2014. [Internet] <http://pharmaturkey.com/bir-saatlik-sigaradan-tek-seansta-kurtulun/>.
 Erişim:15.1.2018.Akşam, 5.4.2014. [Internet]. <https://www.aksam.com.tr/cumartesi/seyredin-ve-sigarayi-birakin/haber-297204> Erişim:10.2.2018.

kontrolüne ilişkin konuların haberlerde daha fazla yer bulmasında etkili olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda medyada kullanılan görsel öğeler de önem kazanmaktadır. Kaynağın haberin kendine mi

ait yoksa stok/arşiv den mi kullanıldığına bakılmalı, niteliğinin cazibe artırıcı değil tütün karşıtı öğeler içermesi, en önemlisi de içeriği ile uyumlu olması gerekmektedir (13). Şekil 4’de olumsuz örnekler sunulmuştur.

Şekil 4. Medyada olumsuz örnekler
 Kaynak: Gaziantep Haber, 3.8.2016. Gazete Damga, 18.5.2018.

İletişim: Murat Güner

E-posta: mguner@superonline.com

Kaynaklar

1. National Cancer Institute, The Role of Media in Promoting and Reducing Tobacco Use [Internet] <http://cancercontrol.cancer.gov/brp/tcrb/monographs/19/m19-complete.pdf>. Erişim:12 Nisan 2018.
2. Centers for Disease Control and Prevention, Designing and Implementing an Effective Tobacco Counter-Marketing Campaign [Internet] <https://www.cdc.gov/tobacco/stateandcommunity/counter-marketing/pdfs/chapter9.pdf>. Erişim:15 Nisan 2018.
3. Freeman B. New media and tobacco control. *Tobacco Control* 2012;21:139-44
4. Warner KE. The effects of the anti-smoking campaign on cigarette consumption. *AJPH* July 1977;67(7):645-50.
5. Chapman S. The News on smoking: newspaper coverage of smoking and health in Australia, 1987-88. *AJPH* October 1989;79(10):1419-21.
6. Menasche CL, Siegel M. The power of a frame: an analysis of newspaper coverage of tobacco issues-- United States, 1985-1996. *J Health Commun* 1998 Oct-Dec;3(4):307-25.
7. Lima JC, Siegel M. The tobacco settlement: an analysis of newspaper coverage of a national policy debate, 1997-98. *Tobacco Control* 1999;8:247-253.
8. [Internet] <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/mehmet-oz/>. Erişim: 12 Nisan 2018.
9. [Internet] <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/osman-muftuoglu/>. Erişim: 15 Nisan 2018.
10. Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi ve Uygulama İçin Kılavuz İlkeler, Madde 5.3, 8,11,13. TAPDK Yayınları No: 1, 2010
11. Güner M, Elbek O, Yıldız F, Gezer T, Ay P, Ceyhan M, Dağlı E. Tütün endüstrisi etkinliklerinin medya taraması ile izlenmesi. Türk Toraks Derneği 21. Yıllık Kongresi Bildiri Kitabı içinde. [Internet] <http://kongre2018.toraks.org.tr/wp-content/21-TORAKS-2018.pdf>. p 265.
12. Dağlı E, Güner M, Evrengil E. Monitorization of tobacco industry arguments in printed press before and after smoke-free legislation in Turkey. *Eur Respir J* 2011; 38: Suppl. 55, 4218, [Internet] <http://www.ers-education.org/home/browse-all-content.aspx?idParent=110794>.
13. Dağlı E, Güner M, Evrengil E. Yazılı basında tütün kontrolü konusunda algı ve tutumun incelenmesi – 5. Sigara ve Sağlık Ulusal Kongresi Bildiri Kitabı içinde. 8-11 Mayıs 2011. [Internet] http://www.ssuk.org.tr/eski_site_verileri/5_UlusalKongreBildiriler/26-dagli.pdf. Erişim:1 Nisan 2018.

Self-Servis Sigara "Hizmeti"? Bir Tütün Kontrolü Uygulaması
Olarak Sigara Otomatlarının Yasaklanması (Birleşik Krallık Örneği)
A Self-service "Service" of Cigarettes? Ban of Vending Machines as an Action
Under Tobacco Control Laws. (United Kingdom Case)

Derleme

Review Article

Dr. Erdem İlker Mutlu¹, Dila Okyar Karaosmanoğlu²

Geliş/Received : 30.02.2018

Öz

Son yıllarda Tütün kontrolü mücadelesinde öne çıkan devletlerden biri de Birleşik Krallıktır. 1 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla kamuya açık alanlar bakımından getirilen tütün ürünleri tüketimi yasağını, düz pakete geçiş, satış noktalarında tütün ürünlerinin vitrinde sergilenme yasağı gibi çeşitli uygulamalar izlemiştir. Ülkede tütün ürünleri tüketimi ile mücadelede başvurulan yöntemlerden biri de bu ürünlerin otomatik makineler (vending machines- bundan sonra "otomat" olarak anılacaktır) aracılığıyla satışının yasaklanması olmuştur. Bu makalede, otomatların üretim ve dağıtım şirketi olan Sinclair Collis Limited tarafından otomatların yasaklanmasına karşı başlatılan hukuksal prosedürün sona ermesi sonucu Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi'nde alınan Sinclair Collis Limited v. Secretary of State for Health davasının tütün kontrolü ve hukuk yönü irdelenmiştir.

Anahtar sözcükler: Otomatlar, Tütün kontrolü, Avrupa Birliği Hukuku, Orantılılık ilkesi

Abstract

United Kingdom is one of the leading among the states, which struggle for tobacco control. By the 1st of June 2007, the prohibition of consuming tobacco products at public areas has extended to transfer the market to plain packaging and exhibition of products. In this country, one of the latest step forward for tobacco control is the banning of sales through vending machines. In this study, the legal implications of the lawsuit for the purpose of attacking banning of the vending machines before the Royal Courts of Justice fired by Sinclair Collis Limited company, one of the producing and distributing company of vending machines, has been analysed.

Key words: Vending machines, Tobacco control, European Union law, Principle of proportionality

¹ Hacettepe Ü. Hukuk Fak. Milletlerarası Hukuk AD, Ankara

² Arş. Gör.; Hacettepe Ü. Hukuk Fak. Medeni Hukuk AD, Ankara

Giriş

İngiltere’de yapılan yasal bir düzenleme ile 1 Ekim 2011 tarihi itibarıyla jeton ya da para karşılığı tütün ürününü paketi içinde sunan otomatlar yasaklanmıştır. Sigara otomat makineleri piyasasında faaliyet gösteren şirketler, bu yasaktan olumsuz etkilenmiştir. Bu şirketlerden biri olan Sinclair Collis Ltd., yaklaşık 20,000 adet otomat makinesi bulunan, kamusal alanda sigara yasağının getirildiği 2007 yılından bu yana sigara satışları %80 oranında azalan ve bu nedenle 11,000 adetten fazla otomatını piyasadan kaldırmak zorunda kalan bir şirkettir. (1) Söz konusu şirket, Ulusal Sigara Otomat İşletmecileri Derneği ile birlikte, otomatlarda sigara yasağını getiren Halk Sağlığı Kanunu 2009 (*Health Act 2009*) ve Tütünden Korunma (Otomatlar Aracılığıyla Satış) Yönetmeliği 2010 (*the Protection from Tobacco-Sales from Vending Machines- Regulations 2010*) düzenlemelerinin; Avrupa Birliği’nin işleyişi Hakkında Antlaşma (*Treaty on the Functioning of the European Union-TFEU*) ithalata ilişkin miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirlere ilişkin 34. ve 36. maddeleri ile İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklere İlişkin Avrupa Sözleşmesine Ek 1. Protokol’ün mülkiyet hakkının korunmasına ilişkin birinci maddesine aykırı olduğu iddiasıyla yargı yoluna başvurmuştur (2,3).

Tarafların argümanları

Otomatla tütün ürünü satışı yasağının kaldırılması yönünde başvuruda bulunan davacı taraf yasağın aşağıda sayılan gerekçeler nedeniyle Birleşik Krallık’ın uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerinin ihlalini oluşturduğu iddiasındadır. AB hukuku çerçevesinde tanınan özgürlüklerin uygulanması sürecinde üye devletlere tanınan ulusal takdir marjının aşılması ve orantılılık ilkesine aykırı olması nedeniyle gerekçeler başvuru yapan tarafça şu şekilde belirlenmiştir. (4):

Tütün otomat endüstrisini ortadan kaldırarak Avrupa Birliği ortak pazarının vazgeçilmezi olarak kabul ticaret akışı ve özgürlüğünü olumsuz yönde etkileyecektir.

Ekonomi ve istihdam bakımından ağır sonuçlara neden olacaktır.

Otomat makinelerinin çoğu diğer AB üyesi ülkelerden temin edildiğinden, tedarikçiler

üzerinde de olumsuz etkiler doğuracaktır. Aynı sonuca (yaş kısıtlama mekanizması gibi) daha az külfetli bir tedbir ile ulaşma imkânının değerlendirilmemiştir.

Doğrudan bakanlık düzeyinde üst yönetim tarafından yapılan bir düzenleyici işlemin iptaline yönelik bir başvuru söz konusu olduğu için ilk olarak Yüksek Mahkeme’de (*High Court of Appeals*) *Queens Bench Divison* tarafından incelenmiş ve başvurunun reddedilmesi üzerine konu Temyiz Mahkemesi (*Court of Appeals*)ne taşınmıştır. Burada yapılan temyiz incelemesi sonucunda da Birleşik Krallık kamu makamları tarafından uygulanan söz konusu yasağın hukuka aykırı olmadığına ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlal etmediğine hükmetmiştir (5).

Sözü geçen kararda, davaya konu edilen hukuki düzenlemelerin tarihsel gelişimi ve birtakım ilgili araştırma verileri göz önüne alındığında, Avrupa Birliği hukukunun temel prensiplerinden olan orantılılık ilkesi (*principle of proportionality*) ve takdir yetkisi (*margin of appreciation*) bakımından herhangi bir aykırılık bulunmadığına ilişkin İngiliz Yüksek Mahkemesi tarafından yapılan değerlendirmeler özetle şöyledir:

Mahkeme ilk olarak endüstrinin Birleşik Krallıkta yerleşimi ve tüketim sürecini ayrıntılı olarak analiz etmiştir (6). Zira alınan yasal önlemlerin amaç ve etkileri ancak o şekilde tespit edilebilmiştir. Buna göre, her yıl tütün ürünleri tüketimine başlayan çocuk ve genç sayısı yaklaşık 200,000’dir (7). Yetişkin içicilerinin çoğu düzenli olarak tüketime 18 yaşından önce başladıklarını belirtmektedir (8) Tütün ürünlerine kolay erişim ve satın alınabilirlik, tütün tüketimini teşvik etmektedir (9) Tütün ürünlerine uygulanan vergi oranları ve yasadışı tütün piyasası üzerindeki baskı artırılmış olmasına rağmen gençlerin birçok sebeple kullanıma başladıkları tespit edilmiş olup, bu sebeplerden biri de bu ürünlerin sunum şeklidir (10).

Daha sonra ayrıntılı olarak çarpıcı bazı verilerle söz konusu yasal düzenlemenin alt yapısını gözlemlemeye çalışmıştır. Buna göre Birleşik Krallık genelinde bulunan yaklaşık 50,000 adet otomattan yapılan tütün satışı, tüm tütün satışlarının %1’ini oluşturmaktadır. 2008 yılında NHS Sağlık ve Sosyal Hizmet Bilgi Merkezi

tarafından yayımlanan bir çalışmada; 11-15 yaş aralığında düzenli içici gençlerin % 12'sinin ve aynı yaş aralığında hâlihazırda tütün kullanıcısı olan gençlerin % 10'unun ürünlere otomatlar aracılığıyla ulaştığı tespit edilmiştir (11):

Otomatla sunumun nasıl bir kitleye yöneldiği sorunsalı ise belki de bu olgunun merkezinde olan ve hukuksal konular haricinde kalan esasa yönelik tartışmadır. Otomatlar self-servis hizmet verdiği için tütün ürünlerine kolay ve çoğunlukla denetimsiz bir erişim imkânı sağlamaktadır. Her ne kadar otomatlar aracılığıyla satış, tüm tütün piyasasındaki satışların sadece % 1'ini oluştursa da otomatlardan yapılan satışın çok büyük bir kısmı gençler tarafından yapılmaktadır (1,12). Öte yandan, eğlence mekânları gibi yerlerde sigara otomatlarının bulunması aynı zamanda 18 yaş altı içiciler erişemese dahi yetişkin içicilerin erişimine açık olması açısından da cezbedicidir. Dolayısıyla, otomatların kaldırılması yönünde alınacak bir karar aracılığıyla sigara satışı yasağının, sadece çocuk ve gençlerin değil, yetişkin içicilerin de sigarayı bırakmasını teşvik etmesi hedeflenmektedir.

Bu bilgiler ışığında devlet, 18 yaş altındaki kişilerin tütün ürünleri tüketimine başlamalarının engellenmesi, bu ürünlerin yaygın tüketimini ve/veya tüketim miktarını azaltmak amacıyla otomatlardan bu ürünlerin sunumunu yasaklamaya karar vermiştir. 11 Aralık 2008 tarihinde Kamu Sağlığı Bakanlığı tarafından imzalanan Etki Değerlendirme Raporu (*Impact Assessment*) belgesinde, tütün tüketimi bakımından özellikle 18 yaş altındaki kişilerin savunmasız olduğu, devletin bu konuya müdahale ederek tütün ürünlerine erişimlerinin engellenmesi gerektiği kabul edilmiştir. Bu noktada değerlendirilen üç seçenek bulunmaktadır (13):

1. Mevcut durumu korumak,
2. Tüm tütün otomatlarına yaş kısıtlaması mekanizması getirmek,
3. Otomatlardan tütün satışını yasaklamak.

Yaş kısıtlaması mekanizması üç şekilde uygulanabilir:

- a. Yaş doğrulaması yapan elektronik kimlik kartı,
- b. Alıcının yaşını doğrulayacak olan personelden temin edebileceği madeni para ya da jeton

c. Alıcının yaşını doğrulayacak olan personelin uzaktan kumanda aracılığıyla otomatı açması.

Kanunda yapılan düzenlemenin ilk halinde; ilgili ulusal makamın otomatlardan tütün satışına ilişkin olarak, bu tür satışları yasaklayacak ya da bazı koşullara bağlayacak şekilde örgütlenme yapılabileceği belirtilmiştir (14). Ancak sonrasında alınan bir kararla bu durumun çok gerçekçi olmadığı gözlemlenmiş ve bu düzenleme, otomatlar aracılığıyla tütün satışının yasak olduğu şeklinde değiştirilmiştir (15).

Davacının orantılılık ilkesine aykırılık iddiası da tam da bu husus ile ilgilidir. Topluluk Hukukunun temel prensiplerinden olan bu ilkeye göre; bir ekonomik faaliyeti yasaklayıcı nitelikteki bir düzenleme, yasaklayıcı tedbirlerin söz konusu düzenleme ile ulaşılmak istenen amaç bakımından uygun ve gerekli olduğu ölçüde hukuka uygundur; birden fazla uygun tedbir söz konusu ise, bunlardan en az külfetli olan tercih edilmelidir ve ortaya çıkan olumsuzluklar (*disadvantages*), ulaşılmak istenen amaca nazaran orantısız olmamalıdır. Davacı da bu noktada, sigara otomatlarının topyekûn kaldırılması yerine yaş kısıtlaması mekanizması donanımı olmayan otomatlar aracılığıyla satış yapılamayacağına ilişkin bir ihtiyari uygulamanın (*voluntary code*) daha az külfet getiren bir tedbir olacağı iddiasındadır (16). Davacı, otomatların tamamen yasaklanması durumunda bu sefer de tezgâh-üstü (*over-the-counter*) ya da yasadışı gibi başkaca yollardan sigara teminine devam edilme ihtimalini vurgulamaktadır (17). Davacının bu maddi esasa ilişkin bu iddialarının kökenindeki hukuksal dayanaklar genel olarak uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin iç hukukta yerine getirilirken belirli sınırların aşılması argümanında yoğunlaşmaktadır.

Burada iki önemli uluslararası antlaşmadan doğan yükümlülüklerin ihlali iddiası vardır: Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma'nın 34 ve 36. Maddeleri ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek I no'lu Protokol'ün 1. Maddesinin ihlal edildiği iddialardır. Bu iddiaların analizinde temel noktalardan biri de iç hukukta yasa koyucunun öznel yasa iradesine uyan bir düzenleyici işlem yapılmaması iddiasının kamu idarenin uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi sonucunu yaratmasıdır. Sırasıyla

Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair olan Antlaşma hükümlerini inceleyecek olursak:

34. Madde: " Üye devletler arasında ithalatta miktar sınırlamaları ve buna eş etkili önlemler yasaktır."

36. Madde: " 34. Madde hükümleri.. insan yaşamını ve sağlığı korumak için alınacak önlemler ithalattaki sınırlamaların önlenmesi açısından ihlal oluşturmaz" şeklindedir.

Bu antlaşma hükümleri Avrupa Birliği Ortak Pazar sisteminde ekonomik özgürlüklerden malların serbest dolaşımı alanında mutlak bir özgürlük alanı sağlanması için üst kural koyan mekanizmaya 34. Maddede yer alan miktar sınırlamaları ve buna eş etkili önlemleri de içermekte iken bu sınırlamaları kesin olarak yasaklayan kurallara ülkelerin insan hayatı ve kamu sağlığı için alacakları önlemler açısından bir istisna tanımıştır. Diğer bir deyişle üye devletlere kamu sağlığı ve insan hayatını korumak amacıyla ekonomik özgürlüklere belirli sınırlamalar getirme hakkı tanınmıştır. Tabi burada önemli olan kamu sağlığı ve insan hayatını konu alan istisnanın hangi hallerde kullanılabilceği ve bu durumun gerçekleştiğine kimin karar verdiğidir. Burada devletin kullanacağı istisnanın nerede başlayıp nerede bittiği kadar bunun kullanılmadığı durumda dahi devletin "takdir marjı" (*margin of appreciation*) dediğimiz münhasır yetkisini ne kadar kullanacağı da önem arz etmektedir.

Avrupa Birliği Hukuku'nda bir diğer husus da kamu makamlarının yapılacak işlemlerinde orantılılık ilkesini gözetmesidir. Özellikle yapılacak işlemler belirli kamusal amaçlar için alınacak önlemleri içermekte ise bu önlemler hedeflenen amaçlarla orantılı olmalıdır ki önlemlerin olumsuz etkileri azaltılabilsin. Orantılılık ilkesi Birliğin farklı bölge ve sektörlerinde tartışılmış, İngiliz Yüksek Mahkemesi'nin almış olduğu kararda atıf yaptığı gibi *R v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food davasında* ve *Ex Parte FEDESA* davasında belirtildiği son halini almıştır.

Mahkeme *FEDESA*'da orantılılık ilkesine şu şekilde atıf yapmaktadır (18):

" Mahkeme orantılılık ilkesinin bir topluluk hukuku ilkesi olduğunu teyit etmektedir. Bu ilke esas alınarak ekonomi yaşamında var olan bir eylemin

yasaklanmasının hukuka uygunluğu söz konusu meşru amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli ve uygun yasaklar ve önlemlerin alınması ile mümkündür: özellikle birden fazla önlem arasında seçim yapılmasının olanak dahilinde olduğu durumlarda en az soruna yol açan ve amaçlanan hedefe giden orantıyı en az farkla yakalayanı tercih edilmelidir"

Burada görüldüğü üzere *FEDESA* orantılılık koşulunda ilk önemli kavram meşruiyettir. Ekonomi yaşamındaki bir kısıtlama için mutlaka meşru bir amaç gerekmektedir. Kamu sağlığı bu meşru amaçlardan olup olmadığı sorgulandığında mahkeme tarafından verilen yanıt: "*Bu davada insan yaşamı, 36. Madde çerçevesinde korunacak değerler arasında birinci sıradadır*" olmuştur (19). İkinci olarak ise bu meşru amacın gerçekleşmesi için söz konusu yasağın mutlaka gerekli olması gerekmektedir. Diğer bir deyişle ikinci koşul meşru amaç için kısıtlamanın gerekliliğidir. Son olarak ise alınacak önlem ve uygulanacak yasakların somut olaya uygun olmasıdır.

Zamanla *FEDESA* ve diğer birçok davada özel durumlarda özel bir testin uygulanabileceği yolunda oluşan özel görüşlerden birinden söz eden mahkeme bunu yukarıda belirtilen paragrafın özelinde düşünülen bir orantılılık testinden söz edilmektedir. Bu davada avukatlardan biri orantılılık öngören faktörlerden biri üzerinde eleştirel bir yeniden değerlendirme ortaya koyan "ortodoks testi"ni önermiştir (20).

Ortodoks testi'nin özelliği çok net ve sert bir takdir marjı ayırımı yapmaktadır. Çok açık bir şekilde ulusal yasa koyucu topluluğun temel politikaları ile ilişkili karışık ekonomik konular söz konusu olduğundan belirli bir miktar takdir hakkına sahiptir (20). Bu testin sonucuna göre takdir marjı da aynı şekilde ulusal yasa koyucu kendi ülkesinde belirli bir ekonomik ve sosyal şartların topluluk politikalarından etkilendiği durumlara ilgili yapılan işlemlerde daha geniş, tersi söz konusu ise daha dar olmaktadır (21).

FEDESA 13. Paragraf klasik bir orantılılık öngörmektedir. *Eastside Cheese* ise bundan farklı olarak başka makamların devreye girmesi ile farklı bir doktrin ortaya çıkmaktadır. (22) Burada iki ayrı durumdan söz edilmektedir. Takdir hakkını kullananın ulusal yasa koyucu olması ile kamu

idaresinin bürokratik yapısı olması arasında takdir marjı açısından bir farklılık vardır. Yani takdiri kullananın kimliği ile bağlantılı bir durum söz konusudur. Ulusal yasa koyucu ise takdir marjını kullanan, takdir marjı daha geniş idari bürokrasi ise daha dar olarak anlaşılmalıdır (23).

Yeniden tarafların argümanlarına dönecek olursak davacı adına konuşan Ms Rose'a göre FEDESA 13. Paragraf orantılılığı göstermektedir. Takdir hakkının bu şekilde genişlemesini haklı çıkaracak yasama gücüne sahip olan parlamento tarafından talep edildiği yönünde bir varsayıma ulaşılamamıştır; yasa koyucunun küçükleri korumak yönündeki bir iradesi dahi etkileri daha azaltılmış bir alternatif çözüm bulma yükümlülüğünü kaldırmamaktadır; hatta söz konusu yasama işlemi aslında böyle daha etkileri azaltılmış bir önlemi içermektedir (24).

Buna karşı konuşan kamu temsilcisi Mr. Paines ise geniş bir takdir marjının varlığından söz etmektedir. Bu yasak ancak ve ancak temelsiz, gerekçesiz veya uygunsuz olduğu zaman kaldırılabilir. Zira burada amaç kamu sağlığıdır (25).

Mahkeme sonuç olarak Ek Protokol'ün 1. Maddesi kapsamında ve Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 34 ve 36. Maddeleri çerçevesinde ele alınan orantılılık ilkesi ve takdir marjı üzerinde bir karara varmıştır. Bakanlık yapmış olduğu düzenleme ile temel yasa koyucunun kastını değerlendirmiş ve bunun altında bir seçim yapmıştır (26).

Mahkeme konuyu çözümlerken içtihatlardan yararlanmaktadır. İlk olarak benzer bir uygulama yasası ve uluslararası antlaşmalar *karşılaştırması Countryside Alliance [sc [2008] 1 AC 719]* davasında görülmüştür (27). Bu davanın gerçekleri de düşünülecek olursa aynı şekilde Avrupa Birliği hukuku ve insan hakları hukuku çerçevesinde yasanın sınırlandırılması istenmiştir. Burada da daha önce görüldüğü üzere bu davada da aynı hususta Mr Paines'in davacı argümanlarının hatalı kurgulandığı yönündeki yaklaşımını doğru bulunmuştur. Ancak çok net bir durum vardır ki o da hukuksal düzenlemenin AB Hukuku ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne uygunluğunun bu düzenlemenin orantılılık denetiminden uzak kalacağı anlamına gelmemesidir (28).

Diğer yandan mahkemeye göre mahkeme yasa koyucunun öznel motivasyonunu denetleme ya da gözetleme yükümlülüğünde değildir. Ancak bu yine de kural koyucuların takdir hakkı üzerinde de denetim olamayacağı anlamına gelmektedir. Buradan yine takdir hakkının orantılılık ilkesini kullanarak daraltılması yönünde bir yetkinin olmadığı da ortaya çıkmaktadır (30).

Kararda üye devletlerin takdir hakkının mutlaklığına ilişkin bir başka örnek daha verilmiştir. *R v. Secretary of State ex p BAT and Imperial Tobacco*, adlı ulusal hukukta üretim, takdim ve satışa ilişkin şartları düzenleyen AB Yönergesi'nin sorgulandığı davada Adalet Divanı Savcısı Geelhoed'un *Aragonese* [1991] ECR- I-4151 davasına da atıf yaparak yapmış olduğu değerlendirmede:

" Kamu sağlığını koruma yönünde alınacak bir düzenlemede korumanın ne derecede olabileceği üye devletlerin takdirine kalmıştır" demektedir (31,32).

Yine yukarıda sözü geçen BAT Imperial Tobacco davasının 120. Paragrafında savcı şöyle bir betimlemede bulunmuştur:

" Sağlığı koruma söz konusu olduğunda Topluluk yasa koyucusu geniş bir enleme sahiptir. Burada Topluluk yasa koyucusu ulusal yasa koyucudan Avrupa Birliği'nin İşleyişine Dair Antlaşma'nın 36. Maddesinde atfedilen yetki anlamında çok farklı değildir" (33).

Sonuç

Sonuç olarak mahkeme sözü geçen itirazları tek tek ele almış ve değerlendirmiştir. Bu değerlendirmelere önce yasal düzenlemenin nasıl ortaya çıktığını belirleyerek başlamıştır. Yasal düzenlemenin iç hukukta kamu sağlığı için alınan bir önlem paketi ile çıkarıldığı ve bununla sağlık bakanlığına bir düzenleyici işlem yapma yetkisi verildiği görülmektedir. Söz konusu düzenleyici işlem ile otomatlar yoluyla satış tamamen kaldırılmıştır (34). Buna karşı önce otomat sonra tütün üreticileri itiraz etmiş ve Avrupa Birliği'nde serbest dolaşımlardan malların serbest dolaşımı ve istihdam ilkelerini ihlal edildiğini bildirmişlerdir. Bu ihlalin nedeninin de 36. Maddede sözü edilen kamu sağlığı ve insan hayatının korunması için alınan önlemlerin takdir marjının bu kadar geniş

olmadığı, daha hafif bir önlem alınabileceken bunun yapılmadığı, bu nedenle de orantılılık ilkesine aykırı olduğu ileri sürülmüştür.

Mahkeme orantılılık ilkesinin, kamu sağlığı istisnasının ve takdir marjının ne olduğunu araştırmış bunlar üzerine bazı değerlendirmeler yapmıştır. Normal şartlarda mahkeme kamu sağlığı yönünde getirilen istisnanın geçmiş içtihatlar ışığında ulusal makamlara geniş bir takdir marjı bıraktığını belirlemiş ve konuyu sadece daha hafif bir önlemlerle çözümlenip çözümlenemeyeceğinin belirleneceği alınan önlemlerin orantılılığı konusuna yönelmiştir. Gerçekten, İngiliz kamu makamları daha hafif bir önlem olarak istenilen sonucu elde etme olanağına sahip miydi? Burada şu gerçeği çok net olarak ortaya koymak gerekir: Söz konusu otomatların, sigaranın başkaca diğer ürünlerle birlikte satıldığı bir satış noktası olmayıp salt sigara satışına tahsis edilmiş olması, oldukça dikkat çekici. Bu nedenle bu tür otomatlar, sigara kullanımını teşvik eden, tam bir sigara temin noktası niteliğindedir. Yani otomatlara yönelik bir önlem zaten tütün ürünü satışına yönelik bir harekettir.

Mahkeme'ye sunulan ARC (yaş kısıtlama sistemi) ile erişimin kısıtlanmasının sağlanabileceği düşüncesine karşı mahkeme buna benzer bir olanağın, ihtiyari uygulama yönteminde de otomatı kontrol etmekle görevlendirilen kişilerin aldatılması ya da ihmalkâr davranması durumunda da söz konusu olabileceğini belirterek iyi bir seçenek olarak görmemiştir. Zira yapılan araştırmalara göre 18 yaşın altındaki kişilerin çoğunun otomattan başka bir kaynaktan temin etmeyi tercih etmeyeceğini; ihtiyari uygulamanın topyekun yasaklamaya nazaran uygulanması daha zor bir yöntem olduğu, kaldı ki otomat aracılığıyla satışların devam etmesi durumunda yetişkin içiciler bakımından herhangi bir fayda sağlanmayacağını belirtmiştir. Bu nedenle takdir marjı içinde alınan bu yasal önlemler orantılılık açısından da herhangi bir hukuka aykırılık oluşturmamaktadır (35). Sonuç olarak mahkemeden talep edilen otomat yoluyla tütün ürünü satışının yasaklanması yönündeki düzenlemenin iptali talebi İngiliz Yüksek Mahkemesi Temyiz Organı tarafından reddedilmiştir (36).

İletişim: Erdem İlker Mutlu

E-posta: eimutlu@gmail.com

Kaynaklar

1. Paragraf 4, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet], <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o> Erişim: 13.05.2018
2. Paragraf 7-11, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
3. Paragraf 18, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
4. Paragraf 24,42-45, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
5. Paragraf 210-257, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
6. Paragraf 4-6, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
7. Paragraf 92, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
8. Paragraf 91, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
9. Paragraf 87 ve 91, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet] <https://www.tobaccocontrolaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.

10. Paragraf 8,106-107, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
11. Paragraf 4, 104-106 Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim:13.05.2018.
12. Paragraf 7, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim:13.05.2018.
13. Paragraf 7-8, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
14. Paragraf11-15, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o> Erişim:13.05.2018.
15. Paragraf 64-65, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
16. Paragraf 92, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
17. Paragraf 17, R v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food & Ex Parte FEDESA, [internet]
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=96407&doclang=EN>, Erişim: 12.05.2018.
18. Paragraf 43, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
19. Paragraf 21, Cross Ref- President's Judgement 48–Queens Bench, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
20. Paragraf 14, R v. Ministry of Agriculture, Fisheries and Food & Ex Parte FEDESA[internet]
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?docid=96407&doclang=EN> Erişim: 12.05.2018.
21. Paragraf 22, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
22. Cross Ref 20.
23. Paragraf 92, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
24. Paragraf 27, Cross ref. Paragraf 88 President's Judgement –Queens Bench, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim:13.05.2018.
25. Paragraf 27, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim tarihi: 13.05.2018.
26. Paragraf 26, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437[internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim:13.05.2018.
27. Countryside Alliance [sc [2008] 1 AC 719] [internet] <https://publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldjudgmt/jd071128/countr.pdf>, Erişim tarihi:15.05.2018

28. Paragraf 28, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
29. Paragraf 30, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
30. Paragraf 31, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
31. R v. Secretary of State ex p BAT and Imperial Tobacco, [2002] ECR- I 11453 [internet]
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=47635&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=40119>, Erişim: 14Mayıs,2018.
32. Aragonesa [1991] ECR- I-4151 [internet]
https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2cdaaeb9-2994-4ec7-af92-6ec8e17d5d0a.0002.06/DOC_1&format=PDF, Erişim: 15.05.2018.
33. Paragraf 120, R v. Secretary of State ex p BAT and Imperial Tobacco, [2002] ECR- I 11453 [internet]
<http://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=47635&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=40119> Erişim: 14Mayıs,2018.
34. Paragraf 98, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
35. Paragraf 78-81, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.
36. Paragraf 257, Judgement of Master of the Rolls, Lord Justice Laws and Lady Justice Arden, Sinclair Collis Limited v The Secretary of State For Health [2011] EWCA Civ 437 [internet]
<https://www.tobaccocontrollaws.org/litigation/decisions/gb-20110617-the-queen-on-the-application-o>, Erişim: 13.05.2018.

L. Verda Ersoy¹, Dr. Erdem İlker Mutlu²

Geliş/Received : 30.02.2018

Öz

Bu çalışmada, sigara kullanımına bağlı sağlığı bozulan kişiler ya da yaşamını kaybedenlerin yakınları tarafından Türkiye'de açılan, maddi ve manevi tazminat istemli üç dava örneği incelenmiştir. Çalışmanın amacı açılmış bu davalarda yargı mercilerinin konuyu hangi açılardan değerlendirdiğinin ortaya koyulmasıdır. Yapılan inceleme göstermektedir ki sigara üreticileri, zararlı sonuçlardan hukuksal yönden sorumlu tutulmamaktadır. Bunun en temel nedeni olarak sigara kullanıcılarının tütün kullanmayı istemeleri, bu konuda kullanma iradesi göstermeleridir. Bu yanı sıra sigara üreticileri değil, sigara kullanıcıları kusurlu bulunmuştur. Kararlarda "bağımlılık" unsuru ve bunun iradeye etkisi değerlendirilmemiştir. Taleplerin reddedilmesinin diğer bir nedeni de sigaranın, tüketici hukuku içinde anlamını bulan "ayıplı mal" sayılmamasıdır.

Anahtar sözcükler: Tütün davaları, Ayıplı mal, Tazminat, Kusur sorumluluğu

Abstract

In this study, three civil actions, which have been started for peculiar and non-peculiar damage claims by the families of tobacco users who were seriously injured or killed by smoke in Turkey were analyzed. The purpose of this study is to lay out the mistreatment of the subject by the national judiciary. The analysis leads us to a point where the tobacco producers are not found responsible for damages in this sense. The basis for the denial of responsibility by Turkish judiciary is the addictive behavior of the tobacco users, which had no intent to stop smoking is found faulty. This behavior have been an inspiration for Turkish courts which found the fault behavior on consumer's side. The judgments have never considered the effect of "addiction" on this behavior of consumers. Another cause for denial of the requests for fault liability of tobacco producers is denial of the fact that tobacco products are defective goods.

Key words: Tobacco case, Defective goods, Compensation, Fault liability

¹ Avukat, Türk Tabipleri Birliği

² Hacettepe Ü. Hukuk Fak. Milletlerarası Hukuk AD, Ankara

Olgu

İncelenen ilk davada¹ davacı, 17 yaşından itibaren sigara içmeye başladığını, daha sonra nikotine bağımlı hale geldiğini, sigaraya başladığı zaman uyarı yazısı bulunmayan Tekel sigarasını 25 yıl içtiğini, bu yüzden riskli hale geldiğini ve küçük hücreli akciğer kanseri hastalığına yakalandığını, önceden çalışarak aileye maddi katkı sağladığını, bu hastalıktan sonra çalışmadığından bundan yoksun kaldığını, fiziksel acılar ve ölümü bekleminin getirdiği ruhsal-psikolojik çöküntüye uğradığını belirterek Tekel Tütün, Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü'nden maddi ve manevi tazminat talep etmiştir.

Mahkeme, davalı kurumun teşkilat yasasına uygun bir şekilde sigara üretmekte ve pazarlamakta olduğu, sigarayı tüketip tüketmemenin kişilerin hür iradelerine bırakıldığı, sigara dumanı içinde kanserojen madde bulunduğu ve zararlı olduğunun bilimsel olarak kanıtlandığı, ancak tek başına kanser hastalığına sebebiyet verdiğinin bilimsel olarak kanıtlanmadığı, öte yandan yasalara göre kamu hizmeti gören davalı idarenin kişilerin sağlığını takip ile ilgili yasal bir görevinin bulunmadığı, yasal olarak satışa arz edilen sigara paketleri üzerinde "sağlığa zararlıdır" uyarısının bulunduğu, bu uyarı olmasa bile sağlıklı zararlı olduğunun hemen her çocuk ve gence büyükleri tarafından anlatıldığı, sigaranın reklamı yapılmış olsa bile bu gerçeğin değişmeyeceği, davalı idare tarafından zorlama söz konusu olmadığına göre sigarayı içip içmemenin kişinin hür iradesine kaldığı, davacının sigara içmenin zararlarına başlangıçta, sonuçlarını bilerek rıza gösterdiği, bütün bu hususlar birlikte değerlendirildiğinde davalının yürüttüğü kamu hizmeti ile davacının sigara tüketimi ve buna bağlı olarak akciğer kanseri hastalığına yakalanması arasında bilimsel olarak kanıtlanmış bir illiyet bağı bulunmadığı gibi davalıya atfedilecek bir kusur da bulunmadığı gerekçesiyle davayı reddetmiştir.

İkinci dava², davacının 20 yılı aşkın süredir sigara kullandığı, kullanmış olduğu belirli marka sigaranın üzerinde içindeki maddeler yazılırken zifir, karbonmonoksit ve nikotin oranlarının total olarak yazıldığı, ancak bu oranın tane sigarada mı yoksa bir paket sigarada mı olduğunun

belirtilmediği, ancak sonradan bunun tane sigarada olduğunu öğrendiği, burada tüketicinin kandırıldığını anladığı, yaşı, mesleği, sosyo-ekonomik koşulları iyi olan davacının solunum bozukluğu, kalp ve damar hastalıkları başta olmak üzere bütün vücudunda sağlık sorunları başladığı iddiası ile manevi tazminat istemesine ilişkindir. Bu dava davacının kullandığı sigaranın üreticisi olan şirket, Sağlık Bakanlığı ve TAPDK'ya karşı açılmıştır.

Yapılan yargılama sonucunda Mahkeme, tazminat talebinin reddine karar vermiştir. Kararın gerekçesinde; sigara üretimi ve satışının yasal düzenlemeler çerçevesinde uzun yıllardır yapıldığı, 1986 yılından beri yapılan mevzuat ile toplumun bilinçlendirilmesi ve sigaraya başlayanların bırakması için kamu sağlık kurumlarının yardımı ve bırakmayı teşvik edici telefon hatları olmasına rağmen davacının sadece sigara paketlerinin üzerinde yazılı miktarların tek bir adet sigara için yazıldığını zannettiği ve bu nedenle sigara içmekten dolayı rahatsızlıklarının başladığını ileri sürmesinin hayatın olağan akışına ve MK 2. maddesindeki iyiniyet kurallarına aykırı görüldüğü, mesleği ve sosyo ekonomik koşulları iyi olan kişinin paket üzerinde yazan uyarıları anlayabilmesi gerektiği, ayrıca davacının sağlığının bozulduğundan bahsetmekle birlikte ilgili belgelerin sunulmadığı, davacının iddialarında samimi olmadığı ifade edilmiştir.

Üçüncü dava ise davacının murisinin kullandığı sigara üreticilerinin yanı sıra Sağlık Bakanlığı ve TAPDK aleyhine açılan manevi tazminat davasıdır³. Bu davada davacı, KOAH hastalığı nedeniyle vefat eden babasının 18 yaşından küçük iken sigaraya başladığını, 50 yıldan fazla süredir sigara bağımlısı olup bırakmadığını, sigaraya başladığında 18 yaşın altındakilere sigara satışının serbest olduğunu ve zararlarının tüketiciden gizlendiğini, sigara kullanımının özendirildiğini, sigara paketinin üzerindeki uyarının tek sigaranın içindeki zararları belirttiği halde davalıların bu bilgilendirme için gerekli özeni göstermediklerini, uyarıların bağımlılıktan sonra yapıldığını, alınan bir kısım önlemlerin yeterli olmadığını, sigaranın içinde bulunan nikotin vb. maddeler nedeniyle bağımlılıktan kurtulamadığını, babasının KOAH hastalığının kaynağının sigara olması nedeniyle davalıların

babasının vefatından sorumlu olduğunu ileri sürmüştür.

Bu davaya bakan Mahkeme de davanın reddine karar vermiştir. Kararda; sigaranın insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin ve bağımlılığa yol açmasının tartışmadan uzak olduğu, ancak ürünün satışına yasal olarak izin verildiği, devletin bu ürünün hammaddesini, üretimini ve satışını oluşturduğu kurullar ile denetlediği, davacının ürünün yasal olarak satışının yasak ya da içeriğinin değiştirildiğini ileri sürmediği, ürünün kullanımı hususunun ölen kişinin iradesinin fesada uğratılması nedenine dayanmadığı, kişinin kendi iradesi ile satın alarak tüketimi gerçekleştirdiğinin aksinin kanıtlayan delil sunulmadığı, satış sözleşmesi sırasında davalıların murisin iradesini fesada uğratacak bireysel fiiller yaptıklarına dair kanıt bulunmadığı, kişinin ürün üzerinde yasal uyarılar yazılmasından sonra da ürün tüketimini sürdürdüğü, kişinin öncelikle kendi ebeveynlerinin sorumluluğu altında iken reşit olmadan tüketime başladığı, ebeveynlerin çocukları koruma yükümlülüğü bulunduğu, bundan başka kişinin sigaranın zararları hususunda uyarılmasına rağmen bağımlılıktan kurtulmak için gerekli eylem yerine özgür iradesiyle ürün tüketimini yapmaya devam ettiği, bu nedenlerle davacının murisinin vefatında davalıların kusuru bulunduğundan söz edilemeyeceği, davalıların davranışlarının eylemin oluşumunda etken olmadığı gibi zarar ile davalıların eylemi arasında bir bağlantının da bulunmadığı belirtilmiştir.

Bu kararlar; sigara üreticilerinin yasal çerçevede içinde sigara ürettikleri ve sattıkları, ayıplı maldan söz edilmediği temeli üzerine inşa edilmiş ve kusur sorumluluğu kapsamında yapılan değerlendirmelerle verilmiştir.

Kusur sorumluluğundan söz edebilmek için; kusurun yanında zarar, uygun illiyet (nedensellik) bağı ve hukuka aykırılık öğelerinin bulunması gerekir (1)

Kararlarda sigaranın mevzuat çerçevesinde üretilmesi ve pazarlanması, satışına yasal olarak izin verilmesi vurgulanmakla ve ayrıca ayıplı mal⁴ iddia ve/veya tespitinin olmadığına işaret edilmekle, hukuka aykırılık unsurunun bulunmadığı sonucuna varıldığı anlaşılmaktadır.

Yine kararlarda, "bağımlılık" ve bağımlılığın irade üzerindeki etkisi üzerinde durulmaksızın, sigara kullanıcısının sigaranın zararlarını bilmesine karşın kullanmaya devam etmesinin, sigaranın verdiği "zarara rıza gösterdiği" şeklinde kabul edildiği, temel olarak bu nedenle tazminat taleplerinin reddedildiği, sigara üreticilerinin ve diğer davalıların kusurlarının bulunmadığının belirtildiği görülmektedir.

Ayrıca davalıların eylemi ile ortaya çıkan sonuç arasında bağlantı, başka bir deyişle illiyet bağının bulunmadığı da belirtilerek kusur sorumluluğunda aranacak unsurların tamamının davaya konu olaylarda bulunmadığı ifade edilmiş olmaktadır.

Açılan davaların bu çerçevede değerlendirilmesi, sigara kullanıcılarının bu kullanımdan doğan zararların tazmini amacıyla sigara üreticisine ve idareye başvurma imkanını neredeyse tümüyle ortadan kaldırmaktadır.

Hukuksal çözümlenmeler

Sağlık hizmeti kamu hizmetleri arasında ön sıralarda yer almaktadır. Toplum sağlığının korunması, hastalıkların önlenmesi, sağlığa zarar veren maddelere karşı uyarılarda bulunulması ve bu maddelerin engellenmesi de en az hastalıkların tedavisi ve sağlık teşkilatlanmasının sürdürülmesi kadar sağlık hizmetinin parçasıdır (2). Bu hizmetlere önleyici veya koruyucu sağlık hizmetleri adı verilmektedir. Koruyucu sağlık hizmetleri sağlıklı bir toplumun varlığının devamı ve korunması açısından büyük önem arz etmektedir.

Ulusal mevzuatımızda insan yaşamının, maddi ve manevi varlığının, sağlıklı bir çevrenin korunması ve toplum sağlığının korunması için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Anayasamızda var olan düzenlemeler şunlardır:

Anayasanın 17. Maddesinde "*Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir*" ifadesi geçmektedir.

Ayrıca anayasamızın "sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması" başlığında yer alan 56. Maddesinde

"Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.

Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.

Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.

Devlet, bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir"

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, tütün ürünleri ile ilgili olarak yukarıda sözü edilen mahkeme kararlarında yer alan anlayışın, yani tütün ürünlerinin tüketiminde devletten çok tüketicinin rolünün olduğu, zararını bile bile tüketime devam ederse gördüğü zarardan sadece tüketicinin sorumlu tutulacağı anlayışı hatalıdır.

Anayasamızda mevcut 40. madde ise " *Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir*" şeklinde düzenlenmiş ve bu hak ve özgürlük başlığında belirtilen düzenlemelerin hakkın öznesi vatandaşlar tarafından ileri sürülmesinin olanağı ve bunun güvence altına alınmasının bir devlet ödevi olduğunu anımsatmıştır.

Bunun dışında ulusal mevzuatımızda toplum sağlığı ile ilgili ilk ve en önemli düzenleme, Anayasada yukarıda belirtilen amaçları yerine getirmek için yapılmış olan bir toplum sağlığı yasasıdır. 1580 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nun 1. Maddesi koruyucu sağlık hizmetlerini tanımlar niteliktedir: "*..memleketin sıhhi şartlarını ıslah ve milletin sıhhatine zarar veren bütün hastalıklar, veya sair muzır amillerle mücadele etmek ve müstakbel neslin sıhhatli olarak yetişmesini temin ve halka tıbbi ve sosyal yardımda bulunma...*"

Ayrıca aynı yasanın 3. Maddesi *numerus clauses* yani sayma yolu ile koruyucu sağlık hizmetlerinin ne olduğunu saymıştır. Bunlar arasında doğuma, aşı ve muhafaza önlemleri ile çocuk sağlığını korumaya, toplum sağlığını korumaya yönelik diğer önlemlerin yanında "*..bütün zehirli ve uyuşturucu maddelerle mücadele..*" sayılmıştır. Bu

bir kamu hizmetinin parçası olarak tamamen kamu idaresinin yükümlülüğünde olan bir durumdur.

Bu yasal alt yapı ile koruyucu sağlık hizmetini yerine getirme yükümlülüğünün idarede olduğu ve idarenin bu yükümlülüğünün, kamu hizmetini yerine getirme yükümlülüğünün diğer alanları ile aynı olduğu ve bu hizmetin aksaması ya da kötü işlenmesi durumunda da bir hizmet kusurunun varlığı oldukça açıktır. Doktrin de aynı görüştedir (3,4).

Böylece eğer bu hizmet kusurundan doğan bir zarar söz konusu ise idare bunu tazmin etmekle yükümlüdür. Örneğin koruyucu sağlık hizmeti sağlanırken yapılan bir çalışma sırasında kişinin yaralanması, devletin koruyucu aşılama yapması gereken durumda yapmaması gibi durumlar buna örnek olarak verilebilir.

Ülkemizde maalesef bazı hukukçular devletin bu konudaki yükümlülüğünü azaltmak için-devletçi bir bakış açısıyla olsa gerek- ilgili hizmetin ne olduğunu tanımlayan bir pozitif hukuk metni yoksa devletin tazmin etme zorunluluğundan yararlanılamayacağını ileri sürmektedir. Bu bakış açısındaki yaklaşım anayasanın ilgili maddelerini nedense yeterli görmemekte ve belirli bir aşının yapılması ile ilgili ayrı bir yasa metninin bulunmasını tazmin sorumluluğu için şart koşmaktadır. Ancak böyle bakıldığında, pozitif bir hukuk metni yoksa bu kez bu aşılarda da yapamayacağı şeklinde de değerlendirilebilmesi ve bu kamu hizmetlerinin her kalemi için yasa gerekliliğini ve yasa yoksa toplum sağlığı ile ilgili elzem bir uygulamanın veya acil müdahalenin yapılamayacağı sonucunu doğurabilecektir.

Yukarıda yazılanlardan yola çıkacak olursak yine koruyucu hizmetler arasında yer almakta olan "*..bütün zehirli ve uyuşturucu maddelerle ilgili mücadele..*" kapsamında değerlendirilebilecek mücadelenin yapılmaması ya da yetersiz yapılması da kamu hizmetinin eksik veya kötü ifası olarak hizmet kusuru olarak kabul edilebilir mi?

Burada iki ön sorunla karşılaşılması çok muhtemeldir: Tütün ürünlerinin bu madde anlamında zehirli madde sayılıp sayılmayacağı ile devletin bu yükümlülüğünün nerede başlayıp nerede bittiğidir. İkincisi, özellikle Anayasa

düzenlemesi dışında yasalar tarafından desteklenme şartıyla yapılabilecekse buradan hizmet kusuru çıkarmak ve zararlar illiyet bağı kurmak inanılmaz zordur.

Bundan dolayı Türkiye'deki mahkemeler, yukarıdaki üç örnekte görüleceği üzere kusur ile zarar arasında bir illiyet bağı kurmamakta, kursa dahi kamu sağlığını bu kadar yakından ilgilendiren bir konuda konuyu basit bir tüketim malzemesi meselesi gibi algılamaktadır.

Basit tüketim kalemlerinde genel olarak tüketici için yapılan uyarılar tüketicinin sorumluluğundadır. Bu tür ürünlerin kamusal tüketiminden beklenen yararın yanında göze alınabilir bir risk olduğu için, tüketicinin uyarı görevini yerine getiren ürün sunumu ile birlikte bu riski almaktan kaçınma yönünde özen göstermesi konusunda rasyonel davranışı beklenmektedir. Örneğin ütü kullanıcısının yüksek ısıdaki buharla ilgili uyarıları dikkate alması veya elektrikli bir cihazı kullananın uygun voltaj uyarısını dikkate alması gibi.

Oysa ki tütün ürünlerinin bütün diğer ürünlerden büyük bir farkı vardır:

- Bir gıda maddesi ya da bir kozmetik maddesi değildir.
- Bir ev araç gereci değildir.
- Günlük kullanımda doğrudan herhangi bir yararı olduğu ispatlanmış bir ürün çeşididir değildir.
- Güvenlik, sağlık, eğitim, ulaşım vb. Herhangi bir kamu hizmetini kolaylaştıracak bir özelliğe sahip değildir.

Bütün yukarıda sayılanlar tütün ürününün varlığının ve satışının anayasallığında ve yasallığında bir sorun olduğunu göstermektedir. Bu nedenle bu tür anayasallık veya yasallık sorunu var olan, kamuoyu nezdinde üretimi, varlığı, tüketimi ve satışı rasyonelleşememiş, meşruiyet kazanamamış bir ürünün herhangi bir özgürlüğün konusu olamaması gibi, klasik bir tüketici hukuku konusu gibi değerlendirip tüketicinin davranışının üretici ve düzenleyici idare kurumlarının kusuru ile illiyet bağı arasındaki

ilişkiyi kesecek nitelikte olması düşünülemez. Yani kısacası normal şartlarda kişinin kendi kusuru bir kişinin ve/veya idarenin eylemi ile zarar arasındaki illiyet bağı kestigi için kusur sorumluluğu ortaya çıkmaz (3). Ancak burada sigara üreticisinin eylemi ve idarenin koruyucu toplum sağlığı konusundaki zafiyeti sonucu bağımlı hale gelen kişinin tütün kullanımına devam iradesini bu illiyet bağı keser nitelikte görmek hukukçu bakışı ile mümkün değildir.

İletişim: Erdem İlker Mutlu

E-posta: eimutlu@gmail.com

Dipnotlar

1. Edirne 1. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 2000/449 E. 2002/222 K. sayılı 28.05.2002 sayılı kararı (Bu karar Yargıtay 4. Hukuk Dairesi'nin 2003/726 E. 2003/6379 K. sayılı kararı ile onanarak kesinleşmiştir)
2. İstanbul 3. Tüketici Mahkemesi'nin 2012/2 E., 2012/257 K. sayılı 12.04.2012 günlü kararı.
3. Ankara 11. Tüketici Mahkemesi'nin 2017/209 E. 2018/823 K. sayılı 15.03.2018 günlü kararı.
4. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Madde 8-"(1) Ayıplı mal, tüketicie teslimi anında, taraflarca kararlaştırılmış olan örnek ya da modele uygun olmaması ya da objektif olarak sahip olması gereken özellikleri taşıması nedeniyle sözleşmeye aykırı olan maldır (2). Ambalajında, etiketinde, tanıtma ve kullanma kılavuzunda, internet portalında ya da reklam ve ilanlarında yer alan özelliklerinden bir veya birden fazlasını taşımayan; satıcı tarafından bildirilen veya teknik düzenlemesinde tespit edilen niteliğe aykırı olan; muadili olan malların kullanım amacını karşılamayan, tüketicinin makul olarak beklediği faydaları azaltan veya ortadan kaldıran maddi, hukuki veya ekonomik eksiklikler içeren mallar da ayıplı olarak kabul edilir.

Kaynaklar

1. Kılıçoğlu M. Tazminat Hukuku, Bilge Yayınevi Ekim 2014,p 17.
2. Karaege Ö. Yönetim ve ekonomi. Celal Bayar Üniversitesi İİBF Dergisi 2001;8(2):108-10.
3. Özay İ. Günışığında Yönetim. Alfa Yayınları, 1996, p 740, 784.
4. Yayla Y. İdare Hukuku. Filiz Yayınevi, İstanbul, 1990 p 147.

Tütün Kontrolünde “Sağlık” ve “Hukuk” Dili Ortaklığı Nasıl Olmalı? How Should the Common Language of “Law” and “Health” in Tobacco Control be Constructed?

Dr. Filiz Çağla Uyanusta Küçük¹, Dr. Erdem İlker Mutlu², Dr. Osman Elbek¹, Verda Ersoy³

Geliş/Received : 30.03.2018

Öz

Sağlık hakkı, kişinin doğuştan sahip olduğu, devredilmez, vazgeçilmez olan insan hakları içinde yer alan temel hakkıdır. Bu konuda devletin olumlu edim yükümlülüğü olup bu yükümlülük hastalıkların sadece tedavisine yönelik olmayıp sağlığın korunup geliştirilmesini de kapsar. Sigara dumanının çok sayıda kimyasal ve kanserojen madde içererek hastalıklara neden olması hukuk dilinde nedensellik (illiyet) bağının ve kendisi de hastalık olarak sınıflandırılan bağımlılığa neden olması da kişinin kullanmayı ve buna devam etmeyi kendi iradesiyle seçemeyeceğinin göstergeleridir.

Anahtar sözcükler: Tütün kontrolü, Sağlık, Hukuk

Abstract

The right to health is the fundamental right involved in human rights, which is inherent, indivisible, indispensable. In this respect, the state has an obligation which is not only to treat the diseases but also to protect and promote health. The fact that cigarette smoke causes diseases by large number of chemicals and carcinogenic substances is a sign of causality in the law terminology and smoking addiction which is classified as a disease is also an indicator that the patient can not choose to use cigarette and continue to do so.

Key words: : Tobacco control, Healthcare, Law

1 Türk Toraks Derneği Tütün Kontrolü Çalışma Grubu

2 Hacettepe Ü. Hukuk Fak., Ankara

3 Avukat, Türk Tabipleri Birliği, Ankara

Bilindiği gibi insan hakları, insanın doğuştan sahip olduğu, devredilmez, vazgeçilmez haklardır. Sağlık hakkı bu bağlamda değerlendirilen temel bir haktır. Sosyal ve ekonomik haklar kategorisinde yer alan bu haklarda, devletin olumlu edim yükümlülüğü vardır. Sağlık hakkı, sadece hastalıkların tedavisine yönelik olmayıp sağlığın korunup geliştirilmesini içerir (1).

T.C Devleti, bu pozitif yükümlülüklerinin bir gereği olarak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'ni (TKÇŞ) imzalamış ve Resmi Gazete'de yayımlamıştır. Devletimiz bu metni, metnin "Önsöz" bölümünde belirtildiği üzere "bilimsel kanıtların, tütün tüketiminin ve tütün dumanına maruz kalmanın ölüme, hastalıklara ve sakatlıklara neden olduğunu ve sigara ve diğer tütün mamullerine maruz kalma ile tütüne bağlı hastalıkların ortaya çıkması arasında belli bir zaman aralığı olduğunu kesin olarak gösterdiğini kabul ederek (5. satır).

"Yüksek düzeyde işlenmiş olan sigara ve tütün içeren diğer bazı ürünlerin bağımlılığa ve bu bağımlılığın devam etmesine yol açtığını ve bunların içerdikleri bileşiklerin çoğunun ve oluşturdukları dumanın, farmakolojik olarak aktif, toksik, mutajenik ve kanserojen olduğunu, ayrıca tütün bağımlılığının belli başlı uluslararası hastalık sınıflandırmalarında ayrı bir hastalık olarak sınıflandırıldığını kabul ederek" (6. satır).

"Tütün ürünlerinin kullanımının özendirilmesine yönelik her türlü reklam, tanıtım ve sponsorlukla ilgili ciddi kaygılar duyarak" (11. satır).

"Tütün endüstrisinin, tütün kontrolündeki çabaları bozma ve yıpratma girişimlerine karşı tetikte olunması gerektiğini ve tütün endüstrisinin tütün kontrolü çabalarında olumsuz etkilere neden olabilecek faaliyetlerinden haberdar olunması gerektiğini kabul ederek" (18. satır).

"Herkesin ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standartlarında yaşama hakkını belirten, 16 Aralık 1966 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 12. maddesine atıfta bulunarak," (19. satır).

"Ulaşılabilir en yüksek sağlık standartlarında yaşamanın, ırk, din, siyasi görüş, ekonomik ve

sosyal durumu ne olursa olsun her insanın temel haklarından biri olduğunu belirten Dünya Sağlık Örgütü Anayasasının önsözüne ayrıca atıfta bulunarak" (20. satır).

"Ve bilimsel kanıtların tütün dumanına maruz kalmanın ölüm, hastalık ve sakatlıklara neden olduğunun kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde kanıtlandığını kabul ederek" (21. satır) imzalamıştır.

Ne var ki bu güne kadar kendilerine taşınan davalarda yargı mercilerimiz, tütün endüstrisini kişilerin tütün ürünleri kullanımına bağlı olarak uğradığı zararlardan sorumlu tutmamıştır. Verilen kararların gerekçeleri arasında, kullanıcılarda ortaya çıkan hastalıkların tütün ürünü tüketimi dolayısıyla oluştuğu, yani nedensellik (illiyet) bağının kesin bir biçimde ortaya koyulmadığı ileri sürülmüştür.

Oysa bilindiği gibi, ürünlerin bir çeşidi olan sigara dumanında, tütün yaprağının yanması sonucu oluşan 7000 civarında kimyasal madde bulunmaktadır. Bunların en az 70 adedinin kanserojen olduğunu bilinmektedir. 1985 yılında The International Agency for Research on Cancer (Uluslararası Kanser Araştırma Ajansı, IARC) sigara dumanını insan için birinci grup karsinojen olarak kabul etmiştir. Dumandaki maddeler farmakolojik olarak aktif, mutajenik veya toksiktir (3-5).

Sigara yutak, gırtlak, yemek borusu, soluk borusu ve akciğer, mide, karaciğer, pankreas, böbrek ve idrar yolu, rahim ağzı, mesane ve barsak kanserlerine neden olur. İnme, körlük, katarakt, diş hastalıkları, damar sertleşmesi, kalp damar hastalıkları, solunum yolu enfeksiyonları, Kronik Tıkaçıcı Akciğer Hastalığı (KOA), astım, tüberküloz, üreme sağlığında bozukluklar gibi vücudun sağlığını bütünüyle bozan hastalıklara neden olur.

Sağlık alanında sigara kullanımının bu hastalıklara neden olduğu konusunda herhangi bir bilimsel belirsizlik bulunmadığı halde, yargı mercileri hastalıkların ortaya çıkmasına neden olabilecek başka faktörlerin de var olabileceğinden yola çıkarak zarara yol açan nedenin kesin bir biçimde ispatlanmadığını ileri sürmekte, sigara üreticilerini zarardan sorumlu tutmak için "mutlak kesinlik" aramaktadır. Burada ister istemez tütün

endüstrisini sorumlu tutarken bu kadar ispat mükemmelliyetçiliği yapan yargı makamları gerçekten her olayda bu şekilde davranmakta mıdır sorusu akla gelmektedir. Zira, yargının aradığı kesinlik aslında bilimsel kesinliği aşan bir mutlak septisizme saplanmaktır. Bir peynirin bozuk olduğunu kokusu ve tadından anlayan bir yargıcın bunu bilirkişiye göndermesine gerek olmadığı örneği hukuk fakültelerinde bilirkişilik konusu anlatılırken verilen en önemli örnektir. Buna göre yargıç bir laboratuvar raporuna gerek olmaksızın peynirin bozulduğunu anlayabilir. Oysa tütün konusunda karar veren mahkemelerin anlayışı böyle değildir. Buna göre peynirin bozulduğunu anlamak için mutlaka ana malzeme içinde oluşan bakteri ve toksik madde miktarının belirtilmesi, normalde var olması beklenen patojen miktarının kat kat üstünde patojen olduğu belirlendikten sonra ancak peynirin bozulduğu kararına varılması gerekir. Dahası bu patojenlerin sağlığa zararlı olduğunun ispatlanması ve hatta bu patojenlerin mahkeme ortamına gelene kadar oluşmadığı, yani ilk satın alma anında var olduğunun ispatlanması gerekir. Bu mantığa göre, peynirin bozuk olduğunun belirlenmesi için kişinin satın alır almaz saniyeler içinde yetkili bir laboratuvarında analize sokulması yoksa da mahkeme huzurunda tamamen hijyenik olduğuna emin olunan bir vakumlama/şoklama yoluyla laboratuvara gönderilmesi aksi halde geçen zamanda bakteri/patojen üremesi olanak dahilinde olduğundan illiyet bağının kesilmiş kabul edilmesi gerekir. Bu insan aklını tamamen septisizm üzerine kurgulayan bir metodolojidir. Yargı bütün işlevlerini bu derece bir bilimsellik üzerine kurgulasaydı, görsel-elektronik kayıt olmayan bütün cinsel saldırı ve cinayet dosyalarını beraatla sonuçlandırması gerekirdi.

Yargı mercilerinin, sigara üreticilerini kişilerin uğradığı zararlardan sorumlu tutmamasının ikinci önemli gerekçesini ise, sigara tüketiminin kişilerin hür iradelerine bırakılması ve sigara kullanıcısının iradesi ile zararlarını bilmesine rağmen kullanmayı seçmesi gösterilmektedir. Burada bütün ulusal yargı kurumlarının şu soruyu sormamış olmalarını sorgulamalıyız: Hangi ayırdım gücüne sahip belirli bir yetişkinlikteki insan kendini öldürene, kanser, KOAH ya da astım gibi hastalıklara maruz bırakana kadar zehirli bir maddeyi içine çekmek ister? Daha da farklı bir şekilde ifade etmek

gerekirse tütün ürünleri kullanımı yavaş işleyen bir gönüllü intihar yöntemi midir? Eğer kararların dayanak noktası olan kişinin kendi iradesi ile bunu istediği sonucuna varırsak yukarıda sorulan sorulara "evet" diye cevap vermemiz gerekir. Sorular ne kadar hayatın olağan akışına aykırı ise bunlara evet yanıtı veren mahkeme kararı da hayatın olağan akışına aykırı bir durumdur. Bunun nedeni ise "bağımlılık" dediğimiz duygu durumunun ve bunun iradeyi etkileyen sonuçlarının tamamen yargı tarafından göz ardı edilmesidir.

Zira, sigaranın kötü etki ve sonuçlarının bilinmesine rağmen sigaranın sürekli kullanılmak istenmesinin en büyük sebebi tütünün içerdiği ve bağımlılıktan sorumlu nikotin maddesidir. Bilimsel çalışmalar nikotinin en güçlü bağımlılık yapıcı maddelerden biri olduğunu göstermektedir. Tütün (sigara ve nikotin içeren tüm ürünler) bağımlılığında, diğer bağımlılık yapıcı maddelerle olduğu gibi maddenin istenmediği halde zorunlu kullanımı ve kullanım kontrolünün kaybı söz konusudur. Madde bağımlılığı denemekle başlar ve kullanım sıklığı artar ve bağımlılık gelişir. Bağımlılık gelişince kişi sigaranın kullanımından kendini alamaz ve kötü etkilerini bilse de kullanmaya devam etmek zorunda kalır. Bu durum iradeden bağımsız olarak gerçekleşir, kişi kendini 'iradeli' olarak tanımlasa da bağımlılık bu iradenin kullanılmasını engeller. Bağımlılığın bizatihi kendisi kronik bir hastalıktır ve DSÖ MPOWER Rapor'unda belirtildiği gibi: '*Bütün salgın hastalıklarda bir bulaşma yolu vardır ve hastalık ve ölümlerin yayılmasına yol açan bir de aracı vardır. Tütün salgını konusunda bu araç bir virüs, bakteri veya bir başka mikroorganizma değildir – bu araç tütün endüstrisi ve çalışma stratejisidir*'(6). Tütün endüstrisinin sigaranın zararları hakkında tüketiciye karşı dürüst olmaması ve reklam, promosyon, sponsorluğa ilave olarak sigara paketinin bizzat kendisinin reklam panosu olarak kullanılmasının yarattığı uyarıcı bombardımanı ile ilk sigara denemesi bile kişinin kendi iradesiyle karar verdiği bir tercih olmaktan çıkar. Ne yazık ki sigarayı ilk kez deneyenlerin %30 ila 50'si bağımlı olur. Sigara bağımlılığı oldukça zor tedavi edilen kronik bir hastalıktır, sigara bırakma başarısı oranları çok yüksek değildir ve çoğunlukla kişinin tekrar sigaraya başlamaktan kendini alamadığı nökslerle (alevlenmelerle) seyreder.

Bağımlılık beyinde değişikliklere neden olur (nikotin *nucleus accumbens* adı verilen beyin bölgesinden *dopamin* adlı ödül alma hissi oluşturan bir maddenin salınımına yol açar, kişi bu maddenin salınımının sürekli olmasını istemeye başlar). Sigara bırakıldığında ise aynı madde bağımlılığında görüldüğü gibi nikotin yoksunluk belirtileri (sigara içmek için aşırı istek, kendini kötü hissetme, uyku bozukluğu, baş ağrısı, ağızda dilde yaralar, çabuk duygusal tetiklenme, düşünme ve dikkatini toplama güçlüğü ve çok sayıda diğer belirtiler gibi). Hem sigara bağımlılığın kendisi ve hem de bırakıldığında ortaya çıkan bu bulgular nedeniyle kişinin maddeyi (sigara) bırakması çok güçleşir (7).

Tütün endüstrisi ayrıca kişileri sigaraya alıştırmak ve bırakmak isteyenleri caydırmak ve sigara pazarını elde tutmak için tütün dışında, sigara ve diğer tütün ürünlerine, işlemenin her basamağında katılabilecek, şekerler, aromalar, içmeyi kolaylaştırıcı katkı maddeleri ekler. Bu maddeler cezbedici, hastalık bulgularını maskeleyici, çevresel tütün dumanını kamufle edici katkı maddelerdir ve nikotin üzerinde de etkili olup bağımlılığı arttırmakta ve sigaranın bırakılmasını zorlaştırmaktadırlar. Tütün endüstrisinin kendi belgelerinde tütün ürünlerinin içinde 100'den fazlasında belli farmakolojik etkiler olan, 599 katkı maddesi olduğu belirtilmiştir. Ülkemizde faaliyet gösteren bir sigara firması kendi internet sayfasında ürünlerinde 120 çeşit katkı maddesi bulunduğunu açıklamaktadır (8).

Mahkemelerce bütün bu bilimsel gerçekler bir kenara bırakılarak, tütün ürünleri ve sunum şeklinde mevcut yanıcılık etkisi gösteren maddelerin bilimsel olarak kanıtlanmış fiziksel etkileri ile zarar arasında illiyet bağının kurulamadığının ileri sürülmesi; "bağımlılık" ve bağımlılığın "sigara kullanma iradesi üzerindeki etkisi" üzerinde durulmaksızın irade ile gerçekleşen bir eylemiş gibi hüküm verilmesi ve tümüyle kusurun kullanıcıya yüklenmesi, hukuk dilini sağlık dilinden çok uzağa düşürmektedir. Ünlü filozof Wittgenstein'in dil kuramında dilin düşüncüyü doğrudan etkilediği ve böylece dil farklılığının aslında bir yaklaşım farkıyla da sonuçlanacağı gözden kaçırılmamalıdır.

Tütün kontrolünde sağlık ve hukuk dili ortaklığının sağlanabilmesi, bu alandaki tartışma zeminin genişletilmesi ve böylece maddi olgulara yaklaşım farkının giderilmesi ile mümkün olabilecektir. Sorumluluğun türünün yanı sıra "bağımlılık" kavramı ile birlikte bu tür olgulara özgü "hür irade" tanımının yeniden yapılması; nedensellik bağında, çevre davalarında tartışılan "ihtiyatlılık ilkesinde" olduğu gibi, ispat yükünün tersine çevrilmesiyle sigara üreticilerinin zarara sebebiyet vermediğini ispatlaması gerekir gerekmeceği gibi noktalardan başlayarak sigara üreticilerinin hukuki sorumluluğu kavramının ele alınması bu sürece katkı sağlayacaktır (9).

İletişim: Dr. Filiz Çağla Uyanusta Küçük
E-posta: caglauyanusta@yahoo.com

Kaynaklar

1. Bozkurt E. Sağlık Hukuku Kurultayı-Kasım 2007. Ankara Barosu Yayınları, 2009, Ankara, p 13.
2. T.C Resmi Gazete, 25 Aralık 2004 [Internet] <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041225.htm#1> Erişim: 08.03.2018.
3. IARC Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans, Tobacco Smoke and Involuntary Smoking Volume 83, World Health Organization International Agency for Research on Cancer, 2004.
4. [Internet] <https://www.cancer.org/cancer/cancer-causes/tobacco-and-cancer/carcinogens-found-in-tobacco-products.html> Erişim: 09.03.2018
5. [Internet] <http://www.lung.org/stop-smoking/smoking-facts/whats-in-a-cigarette.html> Erişim: 09.03.2018.
6. [Internet] http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/43818/6/9789241596282_tur.pdf Erişim: 09.03.2018.
7. Kanit L, Keser A. Tütün bağımlılığının biyofizyolojisi. Tütün ve Tütün Kontrolü kitabında (Aytemur ZA, Akcay Ş, Elbek O, Editörler). Turk Toraks Derneği Yayını 2010;10: 141-56.
8. [Internet] http://www.ssuk.org.tr/content.php?haber_id=1476 Erişim: 10.03.2018.
9. [Internet] <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2013-103-1238> Erişim:21.05.2018.

Türkiye'de Tütün ve Tütün Mamulleri Piyasasında Oluşan Kayıtdışılığın Tütün Kontrolü Açısından Değerlendirilmesi

Assessment of Illicit Trade of Tobacco and its Products' Market in Turkey in Tobacco Control Perspective

Derleme

Review Article

Mustafa Seydioğulları*

Geliş/Received : 01.05.2018

Öz

Tütün ve nikotin ürünlerinin çeşidi, formu, içeriği ve tüketim şekli nasıl olursa olsun tümü insan sağlığına ve çevreye zararlıdır. Çünkü, tütünün ve nikotinin güvenli dozu yoktur. Bununla birlikte, kayıtdışı üretim ve yasadışı ticarete konu olan tütün ve tütün mamullerinin kamu sağlığı, kamu güvenliği ve kamu gelirleri açısından oluşturduğu tehdit ve zarar daha da artmaktadır. Ülkemizde ve dünyada tütün ve tütün mamulleri piyasalarında illegal faaliyetin ulaştığı boyut tütün kontrolü tedbir ve uygulamalarının aksamasına ve başarısız olmasına neden olmaktadır. Bu yazıda Türkiye'de tütün ve tütün mamulleri piyasasında oluşan kayıtdışılığın tütün kontrolü açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Tütün mamulü/ürünü, Tütün kontrolü, Tütün endüstrisi, Yasadışı ticaret

Abstract

Any kind of variety, form, content and consumption of tobacco products and nicotine are harmful for human health and environment. Because there is no safe dose of tobacco and nicotine. However, the threat and damage resulting from illicit production and trade of tobacco and tobacco products have been increasing in terms of public health and revenues. The size of the illegal activity in tobacco and tobacco product markets causes hampering and failure of tobacco control measures and implementations. In this paper, assessment of illicit trade of tobacco and its products' market in Turkey in tobacco control perspective.

Key words: Tobacco/Tobacco product, Tobacco control, Tobacco industry, Illicit trade

*Tütün Eksperi / Sağlığa Evet Derneği Üyesi

Kayıtlı tütün ve tütün mamulleri piyasaları

Türkiye'nin yaprak tütün üretimi 2006 yılından bu yana 100.000 tonun altında olup kayıtlı alım satımına konu olan yaprak tütün miktarı son beş yılın ortalaması itibarıyla 69.228 tondur. 2017 yılında 50.833 üreticide 58.392.171 kg kayıtlı alım yapılmış ve ortalama fiyat 16,61 TL olarak gerçekleşmiştir.¹

Türkiye'nin tütün ihracatı üretime paralel olarak değişmekte olup 2017 yılı ihracatı 352.656.990 dolar karşılığında 51.028.159 kilogramdır. Tütün ithalatı ise 2017 yılı itibarıyla 522.703.908 dolar karşılığı olarak 99.773.036 kilogramdır.

Tütün Fonu adı altında ithal edilen tütünlerden 1986 yılından itibaren kesilen 3 dolar/kg tutar; 2010 yılından bu yana "şişirilmiş tütün" ve "şişirilmiş damar" ile "homojenize tütün" de sınıflandırılmış; yaprak tütünde ise 2010 yılından itibaren her yıl kademeli azaltılarak 01/01/2017 tarihinden itibaren 0,15 dolar/kg olarak belirlenmiştir.²

Türkiye'de tütün üretim ve ithalat rakamları 2009 yılında miktar bazında başabaş snoktasında iken, TEKEL'in 2008 yılında sigara biriminin özelleştirilmesi, 2010 yılından itibaren ekici tütün piyasasından çekilmesi, yine 2010 yılından itibaren Tütün Fonunun kaldırılmasının/azaltılmasının etkisiyle sigara üretiminde yerli tütün kullanımının azalması sonucunda "net ithalatçı" konumuna gelinmiştir (1).

Türkiye'de üretilen tütünlerin sigara üretiminde kullanım oranı 2003 yılında %42,07 iken, bu oran 2017 yılı itibarıyla %12,20'ye gerilemiştir. İthal edilerek sigara üretiminde kullanılan tütünlerin her geçen yıl artan miktarlarda ve oranlarda ucuz ve vasıfsız tütün çeşitlerinden oluşması dikkat çekicidir.³

2002 yılında yürürlüğe giren 4733 sayılı Kanun ile tütün üretimi ile alım-satımında sözleşmeli sisteme geçilmiş, "destekleme" kaldırılmış, örgütsüz tütün üreticileri, içlerinde ulus ötesi sigara şirketlerinin de yer aldığı güçlü küresel yapılarla karşı karşıya kalmıştır. Sözleşmeli üretim ve alım modeli, üreticileri, tütün endüstrisinin emrinde çalışan modern köleler haline dönüştürmüş, TEKEL'in olmadığı ve açık artırma

sisteminin uygulanmadığı piyasa şartlarında hâkimiyet tamamen ulus ötesi sigara şirketlerinin eline geçmiştir (1).

Çokuluslu sigara şirketlerinin, TEKEL'in özelleştirilmesi sonrasında mutlak hâkimiyet tesis ettikleri piyasada, TÜİK'in "Yabancı Kontrollü Girişim İstatistikleri-2015" verilerine göre, Türkiye'de tütün ürünleri sanayinin yaklaşık %84,7'si yabancı kontrolüne geçmiştir. Bir başka ifadeyle, ülkemizde yabancı kontrolünün en yüksek olduğu imalat sektörü tütün ürünleri sanayi olmuştur.⁴

Türkiye'de 15/05/2018 tarihi itibarıyla 8 sigara, 7 sarmalık kıyılmış tütün mamulü, 7 makaron, 4 yaprak sigara kağıdı, 16 nargilelik tütün mamulü, 2 puro ve sigarillo, 2 pipoluk tütün üreticisi firma faaliyette bulunmaktadır. Puro ve sigarillo için ithal yetkisi bulunan firma sayısı 8'dir.⁵

Türkiye'de 2017 yılında üretilen 156.907.085.760 adet sigaranın 106.223.754.440 adedi 55.966.662.595,85 TL perakende satış hâsılatı ile iç satışa konu olmuş, 49.339.750.500 adedi ise 484.523.369,32 dolar karşılığında çoğunlukla komşu ve Ortadoğu ülkelerine ihraç edilmiştir.⁶

2018 yılı Mayıs ayı itibarıyla perakende satış fiyatı 10 TL olan bir paket sigara üzerindeki toplam vergi yükü %83'dür. 2017 yılında tütün mamullerinden sağlanan toplam ÖTV geliri 37.426.818.000 TL'dir. Bu miktar, dolaylı vergilerin %7'sine karşılık gelmektedir.⁷

Türkiye genelinde 15/05/2018 tarihi itibarıyla Tütün Mamulleri Perakende Satıcısı 160.512, Tütün Mamulleri Toptan Satıcısı 1.005'dir.⁸

Türkiye'de 1997-2009 yılları arasında 100 milyar adedin üzerinde seyreden yurtiçi kayıtlı sigara satışları, tütün kontrolü tedbir ve uygulamaları sayesinde 2010-2014 yılları arasında 100 milyar adedin altına inmiş, 2015 yılından itibaren tekrar 100 milyar adedin üzerine çıkmıştır.

2017 yılında toplam iç piyasada satılan 106,2 milyar adet sigaraya, yasadışı ticarete konu olan yaklaşık 10 milyar adet kaçak sigara ile 30 milyar adetten az olmamak üzere sarmalık kıyılmış tütünden mamul sigarayı eklediğimizde tüketilen sigara miktarının toplamda 146 milyar adedi aştığı hesaplanmaktadır.

Tütün kontrolü tedbir ve uygulamalarında gevşemenin etkisiyle son yıllarda sahada ihlallerin daha da arttığı gözlemlenmektedir. Bu olumsuz gidişat, tütün kontrolü alanında yetkin kişi ve kuruluşlar tarafından 2011 yılından itibaren sürekli ifade edilmekle beraber resmi kişi ve kuruluşlar tarafından da son iki yıldır itiraf edilir hale gelmiştir (1-7).

Bu yazımızda, tütün kontrolü mevzuat ve uygulamaları açısından ihlallerinin ve kayıtdışılığın en çok yaşandığı ve görüldüğü sigara harici diğer tütün mamullerinin dördüne ait tespit ve değerlendirmeler konu edilmektedir.

Sarmalık kıyılmış tütün (SKT) mamulü piyasası
Türkiye’de SKT mamullerinin kayıtlı üretimi 15/05/2018 tarihi itibarıyla 7 firma tarafından yapılmaktadır. Yurtiçi piyasada kayıtlı satış 2015 yılında 84.746 kg, 2016 yılında 191.762 kg, 2017 yılında 364.836 kg olarak gerçekleşmiştir.⁹ Buna karşılık, 2017 yılında gerçekleşen kayıtdışı SKT mamulü tüketiminin 30 milyar adet civarında olduğu bunun da en az 20 milyon kg tütüne tekabül ettiği hesaplanmaktadır.

Kayıt altında yapılan tütün üretimin yanı sıra Güney, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde Adıyaman, Malatya, Bitlis, Muş, Hakkari, Diyarbakır ve Hatay illerinde sarma sigara ve makaron (tütünsüz boş sigara tüpü) doldurmak için kayıtdışı tütün üretimi sürmektedir. Çoğunlukla kendi ihtiyaçları için geleneksel yöntemlerle üretilmekte ve tüketilmekte olan “tek başına içilebilir” özelliği haiz bu tütünlerin üretimi 2000’li yılların başlarında ağırlıklı olarak üretildiği bölgelerde yaprak sigara kâğıdına sarılmak suretiyle tüketilmekte ve miktarı 5-6 milyon kg civarında bulunmaktaydı. Söz konusu geleneksel üretim ve tüketimden dolayı 4733 sayılı Tütün Kanun tütün üreticilerinin kendi kullanımları için yıllık 50 kilogramlık sarmalık tütün üretebilmelerine izin vermekte, ancak bunu ticari faaliyete konu edilmesine izin vermemektedir (2).

SKT tüketiminin artışında, 2010 yılında sigara üzerindeki vergi yükünün artışı, 2011 yılından itibaren gümrük kaçağı sigaralara karşı yoğunlaşan mücadelenin sonucu bandrollü sigaralara hatta son yıllarda kaçak sigaralara görece fiyatın tüketici açısından daha uygun hale

gelmesi, internet üzerinden adrese teslim satışların rahatlıkla yapılması, sipariş edilen tütünlerin yasak olmasına rağmen kargo yoluyla taşınması, sayıları 4 milyonu bulan Suriyeli sığınmacıların ekonomik durumları ve tüketim alışkanlıklarından kaynaklanan tercihleri etkili olmaktadır (1,2).

Bununla birlikte, daha önce SKT ile birlikte satılması zorunlu olan makaronun 2014 yılında yapılan düzenlemeyle SKT’den ayrı olarak ambalajlanması ve birim paketlerine bandrol uygulanmak suretiyle piyasaya arzının serbest bırakılması tüketim artışını tetikleyen etken olmuştur.¹⁰ Bu düzenleme öncesinde tamamına yakını gümrük kaçağı olarak tüketici tarafından piyasadan temin edilen makaronun 2015 yılında kayıtlı iç piyasa satışı 8.765.626.000 adet, 2016 yılında 18.992.719.600 adet ve 2017 yılında 27.568.192.200 adet olarak gerçekleşmiştir.

Genellikle Güney, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde belirtilen illerde dağlık ve kırsal alanlarda üretimi yapılan SKT'lere olan talep artınca kayıtdışı üretilen tütünlerin miktarı da çoğu “tek başına içilebilir özelliği” olmasa da ova karakterli alanlara yayılarak artmıştır. Buna rağmen, 2016 yılında kayıtdışı sarmalık tütün üretmek için üretilen tütünler talebi karşılayamaz hale gelmiştir. Bundan dolayı, Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde yasal olarak sözleşmeli alım-satım yöntemiyle üretilen yaprak tütünler, Türkiye tütüncülük tarihinde daha önce görülmemiş boyutta kayıtdışı sarmalık tütün piyasasında faaliyet gösteren aktörler tarafından sözleşme fiyatının 2 ile 4 katı arasında peşin para verilerek üreticilerden yasadışı şekilde satın alınmaya başlanmıştır. Zaten çok yoksul olan ve kaybedecek bir şeyi bulunmayan tütün üreticilerinin bir kısmı da, söz konusu cazip teklifler yasadışı olmasına rağmen bir daha yasal tütün üretememe riskini dahi göze alarak kabul etmiş ve tütünlerini karaborsa olarak satmıştır. Özellikle sarmalık tütün harmanlarında kullanılabilen tütün tipleri olan Virginia, Basma, Katerini, Prilep, Yayladağı, Muş, Bitlis ve Adıyaman tipi tütünlerin yetiştirildiği bölgelerde yoğun bir karaborsa piyasa faaliyeti gerçekleşmiş, satın alınan yaklaşık 5 milyon kg tütünün kıyılıp satışa sunulmak üzere kayıtdışı sarmalık tütün piyasasının merkezi olan Adıyaman’a gönderildiği, hatta yurt dışından kaçak tütün girişinin olduğu yakalama olaylarından anlaşılmaktadır (2,8-14).

Maliye Bakanlığı (Gelir İdaresi Başkanlığı)'nın Özel Tüketim Vergisi (III) Sayılı Liste Uygulama Genel Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair 01/01/2018 tarihli ve 30288 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Tebliği'nde 01/01/2018 tarihi itibarıyla, perakende satış fiyatı 16 TL olan 200 adet makarondan oluşan bir makaron paketi için asgari maktu ÖTV tutarı 10 TL olarak hesap edilmektedir.¹¹ Bir paket makaronun (200 adet) fiyatının 16 TL'yi bulması ile beraber kaçak makaron piyasasının tekrar canlanacağı tahmin edilmektedir.

Sarma sigara yapımında kullanılan yaprak sigara kâğıdı için de 2016 yılında yasal düzenleme yapılmıştır.¹² Halen 5 milyar adet gümrük kaçağı ya da kayıtlı üretim yaprak sigara kâğıdının SKT mamulü tüketiminde kullanıldığı tahmin edilmektedir.

Bununla birlikte, 7061 sayılı Kanununun 93 üncü maddesiyle yapılan bu düzenleme ile 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununun "Kaçakçılık suçları" başlıklı 3. maddesinin yirminci fıkrası "Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumundan (Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan) yetki belgesi almadan veya bildirimde bulunmadan tütün ticareti yapanlar ile ticari amaçla; makaron veya yaprak sigara kâğıdını, içine kıyılmış tütün, parçalanmış tütün ya da tütün harici herhangi bir madde doldurulmuş olarak satanlara, satışa arz edenlere, bulduran ve nakledenlere üç yıldan altı yıla kadar hapis cezası verilir." hükmünde düzenlenmiş ve bu kural 01/07/2018 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek iken 16/05/2018 tarihinde TBMM'de kabul edilen 7144 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 21 inci maddesi ile söz konusu hükmün uygulanması 01/07/2019 tarihine ertelenmiştir.¹³ Bu durum, ülkede yasadışı SKT mamulü ticaretinin ve buna paralel olarak kayıtdışı tütün üretiminin devam edeceğini göstermektedir.

Nargilelik tütün mamulü (NTM) piyasası

Türkiye'de kayıtlı NTM üretimi 15/05/2018 tarihi itibarıyla 16 firma tarafından yapılmakta ve sayı her geçen yıl artmaktadır.¹⁴ Çoğunlukla devletten sağlanan yatırım teşvik ve destekleri sayesinde kurulan firma sayısının bu yılın sonunda 30'u aşacağı tahmin edilmektedir.

2015 yılında kayıtlı NTM üretimi toplam 718.390 kg olup bu miktarın 8.773 kilogramı iç piyasada

satılırken 702.906 kilogramı ihraç edilmiştir. 2017 yılında ise kayıtlı üretim 4.096.940 kilograma yükselmiş, bu miktarın 68.183 kilogramı iç piyasada satılırken 3.691.099 kilogramı ihracata konu olmuştur.¹⁵

Ülke genelinde kayıtdışı ve/veya merdiven altı üretimin yaygın olduğu bilinmektedir. Yurt içinde tüketilen NTM'nin 2-4 milyon kg aralığında olduğu tahmin edilmektedir. İç piyasaya kayıtdışı olarak arz edilen NTM'nin yarısının gümrük kaçağı diğer yarısının ise yurt içinde üretildiği tahmin edilmektedir (2,15-21).

"NTM Sunum Uygunluk Belgesi" sahibi işletme sayısı 15/05/2018 tarihi itibarıyla toplam 1.994'dür.¹⁶ "NTM Sunum Uygunluk Belgesi" olmadan satış ve sunum yapan binlerce mekânın yanı sıra evlerdeki tüketim de dikkate alındığında NTM piyasasının tamamına yakınının kayıtdışı olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır (1,2).

NTM kullanımının yaygınlaşmasının nedenleri arasında, nargilenin geleneksel kültürün devamı olarak görülmesi ve sunulması, riskleri konusunda yanlış bilgi sahibi olunması, ucuz ve kolay ulaşım, düzenleme ve özellikle denetim konusundaki yetersizlikler sayılabilir (2,22).

Elektronik tütün ve nikotin ürünleri piyasası

Elektronik tütün ve nikotin ürünlerinin tamamı 4207 sayılı Kanun'da tanımlanan "tütün ürünü" kapsamında olup sigara için uygulanan tüm hükümlere tabidir. Bununla birlikte, 4733 sayılı Kanun, bu tarz ürünlerin üretimini ve ticaretini serbest bırakmamıştır. Buna rağmen, elektronik tütün ve nikotin ürünlerinin (elektronik sigara ve likitleri, ısıtılan tütün ürünleri, kalem nargile vb.) özellikle internet üzerinden reklamı yapılmakta ve satışı her geçen yıl artmaktadır.

Dünyada sigara kullanan yaklaşık bir milyar kişinin %2-3'ünün, Türkiye'de ise en az en az 300.000 kişinin e-sigara kullandığı tahmin edilmektedir. Dünya genelinde büyüyen piyasa karşısında harekete geçen tütün endüstrisi önde gelen beş elektronik sigara markasını geçtiğimiz yıllarda satın almıştır (23,24).

Her ne kadar endüstri tarafından aksi iddia ediliyor olsa da, sigara dumanı ile elektronik sigara dumanının akciğerlere olan etkisinin

karşılaştırıldığı bir araştırmada, elektronik sigara dumanının en az sigara dumanı kadar toksik olduğu ve uzun süreli kullanımda akciğerlerde ciddi hasar yaratabileceği, bu bakımdan elektronik sigaraların konvansiyonel sigaraların güvenilir bir alternatifi olmadığı, bir başka araştırmada ise elektronik sigara kullanımının özellikle gençlerde sigara için bir geçiş etkisi yarattığının tespit edildiği ifade edilmektedir (25-29).

Diğer taraftan, yapılan 18 farklı araştırmada, sigarayı bırakmak amacıyla elektronik sigara kullanan kişilerin tamamen bırakma ihtimalinin hiç elektronik sigara kullanmayanlara göre üçte iki oranında daha düşük olduğunun tespit edildiği, bu kapsamda endüstri tarafından sigarayı bırakmak amacıyla elektronik sigaranın bir yardımcı unsur olarak kullanımının desteklenmesi gerektiği şeklindeki argümanın geçersiz olduğu aktarılmaktadır (30).

Elektronik sigaraların yanında tütün endüstrisi tarafından geliştirilen ve iki yıldan bu yana dünyada çeşitli ülkelerde sigaraya göre daha az zararlı olduğu iddiasıyla "zararı ve/veya riski azaltılmış ürün", "dumansız ürün" olarak kategorize edilerek piyasaya sürülen "ısıtılan tütün ürünleri" (heat-not-burn products) hakkında da benzer tartışmalar devam etmektedir. Isıtılan tütün ürünleri henüz çok yeni olduğu için bu cihazlar hakkında yapılan araştırma sayısının elektronik sigaralar için yapılanlara göre yok denecek kadar az olduğu söylenebilir (31,32).

Isıtılan tütün ürünleri hakkında bugüne kadar yapılan en önemli resmi açıklama Food and Drug Administration (FDA) tarafından yapılan bir çalışma sonrası dünyaya duyurulmuştur. Geçtiğimiz yıl ulus ötesi bir sigara tekeli üretmiş olduğu ısıtılan tütün ürününü ABD'de "zararı azaltılmış ürün" şeklinde piyasaya sunmak amacıyla FDA'ye başvuru yapmıştır. FDA Danışma Komitesi tarafından 2018 yılı Ocak ayında yapılan açıklamada, söz konusu cihazı kullanan kişilerin sağlığa zararlı veya potansiyel olarak zararlı maddelere klasik sigaralar ile kıyaslandığında dikkate değer ölçüde daha az maruz kalacağı, ancak zararlı maddelere maruziyetteki azalmanın tütün kullanımı kaynaklı hastalıkların oluşma riskini ve tütüne bağlı ölüm sayısını ölçülebilir ve anlamlı miktarda azaltacağı anlamına gelmediği, firmanın bunu kanıtlayamadığı, cihazın

kullanımının sigara içmekten daha az riskli olduğunun söylenemeyeceği, dolayısıyla ürünün "zararı azaltılmış ürün" olarak piyasaya sunulamayacağı ifade edilmiştir (33,34).

Dünyada tütün kontrolü konusunda çalışan kurum ve uzmanların elektronik sigara ve ısıtılan tütün ürünleri konusunda farklı yaklaşımlara sahip oldukları anlaşılmaktadır. Tarafların bir bölümü bu cihazların nihai olarak sağlığa zararlı olduğunu, nikotin bağımlılığı yarattığını ve uzun vadede sağlık üzerindeki sonuçlarının bilinmediğini, dolayısıyla savunulamayacağını ortaya koyarken; diğer bölümü ise bu ürünlerin ölümcül olduğu ispatlanmış klasik sigaralar gibi ateş ile yakılmadığından dolayı çok daha az zararlı madde ortaya çıkardığını, dolayısıyla tiryakiler elektronik sigaralara geçiş yaparsa bunun birey ve toplum sağlığı üzerindeki negatif etkilerinin klasik sigaralara göre çok daha az olacağını savunmakta, klasik sigara yerine elektronik sigara kullanımının teşvik edilmesini desteklemektedir (35,36).

Tütün endüstrisi, gelecekte varlığını ve karlılığını sürdürmek adına "zararı ve/veya riski azaltılmış ürün", "dumansız ürün" kamuflajıyla pazara sunduğu albenisi yüksek bu ürünleri tutundurmak için yoğun çaba göstermektedir. Geçmiş nikotininin bağımlılık yapmadığı, filtreli ve light sigaraların zararlı olmadığı gibi yalan ve aldatmacalarla dolu olan tütün endüstrisi, sigaraya göre daha az zararlı olduğu iddiasıyla piyasaya sürdüğü ısıtılan tütün ürünlerinin insan sağlığına zararlı olmadığına dair kesin kanıt bulunmamaktadır (37).

Birkaç yıl öncesine kadar ürettikleri ve pazarladıkları sigaraların zararlarını inkâr için olmadık yalanlar söyleyen ve dolaplar çeviren tütün endüstrisi, ısıtılan tütün ürünlerinin üretimi ve ticaretinin tüm dünyada yaygınlaşması amacıyla bazı ülke yöneticilerini ve bazı bilim insanlarını bir şekilde etkileyerek devreye sokmaktadır. Bu kapsamda, 2017 yılında tütün endüstrisi tarafından 12 yıl boyunca toplam 1 milyar ABD Doları kaynak aktarılacağı açıklanan "Smoke-Free World" adında bir vakıf kurulmuştur (36,37).

Türkiye'de de ısıtılan tütün ürünlerinin üretimi ve pazarlanması amacıyla yasal düzenleme yapılması

yönündeki girişim, tütün kontrolü konusunda duyarlı kişi ve kuruluşların karşı çıkması ve gayretiyle önlenebilmiştir (29,38,39).

Ağızdan kullanım için tütün mamulü (Maraş Otu) piyasası

Genellikle İskandinav ülkelerinde kullanılan "snus" benzeri bir ürün olan ve ülkemizde "Maraş Otu" veya "ağız otu" olarak bilinen tamamen veya kısmen tütünden mamul, toz ya da parçacık halinde ya da bunların herhangi bir bileşimi şeklinde, özellikle tek kullanımlık torba ya da gözenekli torba veya bir gıda ürününü andırır şekilde piyasaya arz edilen içmek ya da çiğnemek amaçlı olanların dışında ağızdan kullanıma yönelik dumansız tütün ürünleridir. Türkiye'de ağızdan kullanım için tütün mamulü üretimi yasaklanmıştır.¹⁷

Kahramanmaraş, Gaziantep, Osmaniye illeri ve çevresinde yasağa rağmen üretimi ve tüketimi yaygındır. Taşınması kolay, ucuz ve dumansız ürün olduğu için tüketimi özellikle kapalı alanlarda ilgi görmektedir. Bu tarz ürünler, yörede kayıtdışı üretilen ve "Deli tütün" adıyla bilinen nikotin oranı çok yüksek bir tütün çeşidi olan Nicotiana rustica'nın yaprakları toz haline getirildikten sonra meşe, asma veya kavak ağacı külleriyle karıştırılması sonucu elde edilmektedir.

Genellikle alt dudak ve yanak ile dişler arasında sıkıştırılarak "emmek ve tükürmek suretiyle" tüketildiğinden sindirim sistemi yoluyla emilen nikotin kısa sürede etkisini göstermektedir. Kullananlarda ağız, gırtlak ve mide kanserine sıklıkla rastlanmaktadır (40,41).

Piyasalardaki kayıtdışılığın tütün kontrolü açısından değerlendirilmesi ve öneriler

Tütün ve tütün mamullerinin kayıtdışı üretime ve ticarete konu olması tütün kontrolü tedbir ve uygulamalarının ulusal ve küresel boyutta aksamasına ve başarısız olmasına neden olmaktadır.

Sağlık, ekonomik, sosyal ve güvenlik etkileriyle çok boyutlu bir sorun olan tütün ürünlerinin kayıtdışı üretimi ve ticareti, sonuçta toplam tüketimi artırarak toplum sağlığını ve tütün kontrolünün sağladığı kazanımlarını tehdit eden küresel bir sorun olduğundan mücadelesi ulusal, bölgesel ve küresel seviyelerde işbirliği gerektirmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS) kapsamında 12/11/2012 tarihinde Seul'de yapılan Taraflar Konferansı (COP5)'nda "Tütün Ürünlerinin Yasa Dışı Ticaretinin Önlenmesine İlişkin Protokol" kabul edilmiştir. 10/01/2013 tarihinde imzaya açılan Protokol'ü Türkiye aynı gün imzalamış, 7049 sayılı Kanun ile Protokol'ün onaylanmasını uygun bulmuş, 26/03/2018 tarihli ve 30372 sayılı (mükerrer) Resmi Gazete'de yayımlanan "Tütün Ürünlerinin Yasadışı Ticaretini Önlemeye Yönelik Protokolün Onaylanması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" ile de iç hukukunun bir unsuru haline getirmiştir.¹⁸

Protokol, 15/05/2018 tarihi itibarıyla 54 ülke tarafından imzalanmış, bu ülkelerden 36'sı tarafından onaylanmış olup 40. ülkenin onaylamasını takip eden 90'ıncı günde yürürlüğe girmiş olacaktır.¹⁹

Protokol hükümlerinin öngördüğü iç hukuk düzenlemelerinin yapılması ve ilgili mevzuatta güncellemelerin gerçekleştirilmesi hiç şüphesiz tütün ürünlerinin yasadışı ticareti ile mücadelesine güç katacaktır.

Protokol'de tütün ürünleri ve üretim ekipmanlarının üretimi ile ithalat ve ihracatı olarak tanımlanan "Arz zinciri" kapsamındaki faaliyetlerin düzenleme, uygulama ve denetimi önem arz etmektedir. Protokol hükümlerinden hareketle, tütün ve tütün mamullerinin ithalat ve ihracatına ilişkin faaliyetler ile yurt içinde taşınması ve pazarlanmasıyla ilgili iş ve işlemler dahil üretim ve ticaretine ilişkin tüm sürecin kayıt altına alınması ve online izlenmesinde ilgili kamu kurum ve kuruluşların koordinasyonu gerekmektedir.

Protokol hükümlerinin uygulanması yanında aşağıda belirtilen politika ve tedbirlerin ülke tütüncülüğünün kendine özgü sosyo-ekonomik gerçekleri ile tütün kontrolünün ilke ve esaslarını bağdaştırarak uygulanması değerlendirilmekte ve önerilmektedir.

- SKT mamulü, NTM ve Maraş otu için Güney, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapılan kayıtdışı tütün üretimi alternatif politika ve tedbirlerin başarısızlığı dolayısıyla artmaktadır. Ülke tütüncülüğü ve tütün kontrolü açısından arz

ve talep yönlü problemlerin kaynağını oluşturan kayıtdışı üretimin salt zabıta önlemleriyle halli mümkün görülmemektedir. Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı (UTKPEP) ve kırsal kalkınma planları kapsamında uygulanacak projeler ile kayıt dışı tütün üretiminin dolayısıyla yasadışı ticaretin orta ve uzun vadede minimize edileceği değerlendirilmektedir. Tütün üretiminden vazgeçen üreticiler ile sektörden uzaklaşmak durumunda kalan tütün işçilerinin alternatif tarımsal ürünlere ve/veya ekonomik faaliyetlere geçişlerini destekleyerek sürdürülebilir geçim yollarının geliştirilmesini sağlayabilmek için UTKPEP’de sorumlu/ilgili kurum/kuruluşların daha fazla işbirliği yapması ve çaba harcaması gerekmektedir.

- SKT mamulü üretim ve ticaretine ilişkin ikincil düzenlemelerin tek başına içilebilir özelliği haiz tütün çeşitlerinin üretim ve ticaretini ilgilendiren konuları (üretici kooperatifleri, coğrafi işaretleme, vergilendirme vb.) kapsayacak şekilde bir bütünlük içinde ele alınmalı, kırsal kalkınma kapsamında sağlanacak avantajlardan ulus ötesi sigara firmalarının istifade etmesi engellenmelidir.

- İthal edilen tütünlerden alınan Tütün Fonu’nun 2010 yılından itibaren her yıl kademeli olarak azaltılması ve bazı tütün çeşitlerinde sıfırlanması her şeyden önce tütün kontrolü kapsamında öngörülen vergi ve fiyat politikalarıyla çeliştiği gibi sigara imalatında hammadde maliyetinin ucuzlaması ile tütün endüstrisinin artırılan vergilere rağmen yüksek karla faaliyetini sürdürmesini sağlamaktadır. Türkiye, tütün endüstrisine sağlanan yatırım ve ihracat teşvikleri ile komşu ülkelere ve Ortadoğu ülkelerine ucuz sigara ve NTM üreten bir üs haline dönüşmüştür. İhraç edilen ürünlerin bir kısmının gümrük kaçağı olarak yurda sokulduğu ve yasadışı ticarete konu olduğu bilinmektedir. Tütün kontrolü alanında lider ülkeler arasında sayılan Türkiye’nin tütün endüstrisinin üretim maliyetlerini azaltan, iç ve dış ticaretini destekleyen politika ve uygulamalardan öncelikle vazgeçmesi, tütün ürünleri imalatını mevcut ve yeni yatırımcılar için cazip olmaktan çıkarması, tütün kontrolü tedbirlerini TKÇS’nin 5.3 maddesi hükümlerini dikkate alarak tütün endüstrisi üzerinde negatif bir teşvik aracı haline dönüştürmesi gerekmektedir.

- Gelecekte varlığını ve ticari çıkarlarını korumak, tütün tedarikinden ve işçilikten kaynaklanan

maliyetlerini azaltmak, tütün kontrol politika ve tedbirlerini zaafa uğratmak amacıyla elektronik sigara ve likitleri, ısıtılan tütün ürünleri, kalem nargile vb. üretimine yönelen tütün endüstrisinin ilgili mevzuatta bu tarz ürünlerin üretim ve ticaretinin önünü açacak değişiklik öneren, istihdam ve vergi geliri yaratmayı vaat eden sinsi tekliflerine kanılmamalı ve net bir şekilde ret edilmelidir. Yasal olmayan yollardan üretimi ve ticareti yapılan ve bu yüzden kullanımı giderek yaygınlaşan elektronik tütün ürünlerinin ve likitlerinin üretim ve ticaretini kesin olarak yasaklayacak hükümlerin ise 4207 ve 4733 sayılı Kanunlara derç edilmesi ve ikincil düzenlemelerin de bu yönde yapılması acilen gerçekleştirilmelidir. Bu tarz ürünlerin insan sağlığına zararlı etkileri hakkında halkı bilgilendirici ve eğitici yayınlar yapılmalıdır.

- NTM ve SKT mamullerinin içerik ve bırakım değerlerine ilişkin standardın belirlenerek Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı’na yapılan Piyasaya Arz Uygunluk Belgesi başvurularında bağımsız ve akredite laboratuvarlarda yaptırılmış duman analiz sonuçlarının istenmesi ve değerlendirilmesi yapılmalıdır.

- Tütün ürünleri satışı ve sunumu yapılan yerlerin ruhsatlandırılması ve denetlenmesine ilişkin tüm mevzuatın güçlendirilerek etkili uygulamanın gerçekleştirilmesi; belirtilen mekânlarda gelişigüzel kullanılan “nargileci”, “tütüncü”, “tobacco shop” vb. yazı ve görsellere ilişkin düzenleme yapılmalıdır.

- Tütün ve tütün mamullerinin her ne suretle olursa olsun kullanımını ve satışını özendirici veya teşvik edici kampanya, reklam, promosyon ve sponsorluk vb. iletişim faaliyetinin internet ortamı dahil yasaklanması, bu kapsamda 4207 sayılı Kanun’da yapılacak düzenlemelerde fiillerin internet ortamında yapılması halinde erişimin engellenmesine karar verilmesi hükmü yer almalıdır.

- “Maraş Otu” veya “Ağız otu” olarak bilinen ağızdan kullanım için tütün mamulü üretimi, yönetmelik kapsamında yasaklandığından mahkemeye intikal eden davalar idare aleyhine sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, bu tür ürünlerin üretiminin yasaklanması ile yaptırımına dair hükümlerin 4733 sayılı Kanun’a derç edilmesi gerekmektedir.

- Türkiye’de kamunun tütün ve tütün mamulleri piyasasındaki varlığı, önce pazarlama ve dağıtım mekanizmalarının, arkasından üretim birimlerinin özelleştirilmesi ile sona erdirilmiş ve piyasaların egemenliği küresel firmaların eline geçmiştir. Tütün kontrolü tedbir ve uygulamalarının tütün endüstrisi tarafından en çok ihlal edildiği ve delindiği süreç, tütün ürünlerinin pazarlama ve dağıtım faaliyeti esnasında olmaktadır. Bu süreçte, özel olarak eğitilmiş onbinlerce firma elemanı tarafından her türlü firma/marka reklamı ve tanıtımı yapılmakta, kanun kuralı hiçe sayılarak promosyon dahil tütün ürünleri kullanımını ve satışını özendirici veya teşvik edici kampanyalar alenen yürütülmektedir. Tütün ürünlerinin pazarlama ve dağıtım işlerinin oluşturulacak kamu yapısı tarafından icrası tütün kontrolü politika ve tedbirlerinin etkili, sürdürülebilir ve başarılı olabilmesi için temel politik tercih olmalıdır.

24/12/2017 tarihli ve 30280 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında 696 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kapatılan Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu (TAPDK)’nun yerine 28/04/2016 tarihli ve 30405 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 7139 Sayılı Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü’nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda ve Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığı kurulmuş ve 4207 ve 4733 sayılı Kanunlarla Bakanlığa verilen görevleri yerine getirmek yükümlülüğü verilmiştir.²⁰ Tütün ve Alkol Dairesi Başkanlığının yapılanması ve sonrasında ortaya koyacağı uygulamaların tütün ve tütün ürünleri piyasalarında etkili ve belirleyici olacağı aşikârdır. Yeni yapının düzenleyici olduğu kadar düzenlediği piyasaları denetleyici fonksiyonunu öne çıkarması, tütün kontrolü politika ve tedbirlerini önemseyen ve önceleyen işleyişte olması kamu sağlığı, kamu güvenliği ve kamu gelirleri açısından önemli ve zaruri olarak değerlendirilmektedir.

İletişim: Mustafa Seydioğulları

E-posta: msseydi@hotmail.com

Dipnotlar

1. <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-piyasasi/yaprak-tutun-uretim-verileri.aspx>.
2. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180101.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180101.htm>.
3. <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi/tutun-mamulleri-istatistikleri.aspx>
4. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24866>
5. <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi.aspx>
6. <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi.aspx>
7. <https://www.muhasabat.gov.tr/content/duyuru/genel-butce-gelirleri-tahsilat-tahakkuk-oranlari-ekod4/185080>.
8. <http://212.174.130.210/NewTapdk/ViewApp/srg.aspx>.
9. <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi/tutun-mamulleri-istatistikleri.aspx>
10. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.19829&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=makaron>.
11. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180101.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/01/20180101.htm>.
12. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.22960&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=yaprak%20sigara>.
13. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k7144.html>
14. <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi/uretim-ve-faaliyet-uygunluk-belgesi-alan-firmaların-unvan-ve-adres-bilgileri.aspx>.
15. <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi/tutun-mamulleri-istatistikleri.aspx>.
16. <http://212.174.130.210/NewTapdk/ViewApp/srg.aspx>.
17. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.aspx?MevzuatKod=7.5.6206&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=T%C3%9CT%C3%9CN%20MAMULLERi>.
18. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180326m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180326m1.htm>.
19. https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IX-4-a&chapter=9&clang=_en.
20. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/04/20180428.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/04/20180428.htm>

Kaynakça

1. Seydioğulları M. Tütün Kontrolü ve Yasadışı Ticaret. STED 31 Mayıs Tütünsüz Bir Dünya Günü Özel Sayısı 2017; 31-25.
http://www.ttb.org.tr/sted/images/files/dergi/2017/may_haz_ozel.pdf. (Erişim: 28.04.2018).
2. Uznay F, Güler Gümüş S. Türkiye'de Sarmalık Kıyılmış ve Nargilelik Tütün Mamulü Piyasasında Kayıtdışı Sorunu Çözülmeden, Tütün Kontrolünde Sürdürülebilir Bir Başarı Mümkün mü?. TÜTEV Yayını. Aralık 2017
3. Sözcü Gazetesi. Sigara yasağının uygulamasında gevşeklik uyarısı. 21.10.2016
<http://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/son-dakika-haberi/sigara-yasagin-in-uygulamasinda-gevseklik-uyarisi-1461015>. (Erişim: 28.04.2018).
4. Anadolu Ajansı. Sağlık Bakanı Akdağ Yeşil Dedektör'ü tanıttı. 27.01.2017
<http://aa.com.tr/tr/saglik/saglik-bakani-akdag-yesil-dedektoru-tanitti/736084>. (Erişim: 28.04.2018).
5. Elbek O. Türkiye'nin tütün kontrolü serüveni, Cumhuriyet Akademi. 19.04.2017;10-11.
6. Milliyet. Dumana karşı topyekûn savaş. 30.10.2017
<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/abdullah-karakus/dumana-karsi-topyek-n-savas-2545974/>. (Erişim: 28.04.2018).
7. Aydınlık. Tütün ürünleri kontrolü iyiye gitmiyor!. 30.04.2018
<https://www.aydinlik.com.tr/tutun-urunleri-kontrolu-iyiye-gitmiyor-saglik-nisan-2018>. (Erişim: 30.04.2018).
- 8- Bloomberg Businessweek Türkiye. Kayıtdışı sarma sigara 2,8 milyar TL'yi yakıyor. 22.01.2017; 14-16
- 9- Ulusal Post. Tütün ihracatçıları kaçakla etkin mücadele istiyor. 14.04.2017
<http://www.ulusalpost.com/tutun-ihracatcilar-kacakla-etkin-mucadele-istiyor-102591h.htm>. (Erişim: 28.04.2018).
10. Hürriyet. Başkale'de 2 ton kaçak tütün ele geçirildi. 14.06.2017
<http://www.hurriyet.com.tr/baskalede-2-ton-kacak-tutun-ele-gecirildi-40489911>. (Erişim: 28.04.2018).
11. Beyaz Gazete. Adıyaman'da kaçak tütün ele geçirildi. 09.04.2017
<http://beyazgazete.com/haber/2017/4/9/adiyaman-da-kacak-tutun-ele-gecirildi-3818690.html>. (Erişim: 28.04.2018).
12. HABERLER.COM. Oturma odasını kaçak sigara atölyesine çevirmiş. 17.01.2018
<https://www.haberler.com/oturma-odasini-kacak-sigara-atolyesine-cevirmis-10463131-haberi/>. (Erişim: 28.04.2018).
13. Milliyet. Kargo aracında 548 kilogram kıyılmış tütün ele geçirildi. 13.12.2017
<http://www.milliyet.com.tr/kargo-aracinda-548-kilogram-kiyilmis-mersin-yerelhaber-2464768/>. (Erişim: 28.04.2018).
14. Hürriyet. Kaçak azaldı sarma patladı. 30.08.2017
<http://www.hurriyet.com.tr/kacak-azaldi-sarma-patladi-40565859>. (Erişim: 28.04.2018).
15. CNN TÜRK.com. 1,5 ton kaçak nargile tütünü ele geçirildi. 07.03.2017
<http://www.cnnturk.com/turkiye/1-5-ton-kacak-nargile-tutunu-ele-gecirildi>. (Erişim: 28.04.2018).
16. HABERLER.COM. Diyarbakır'da 7 ton kaçak nargile tütünü ele geçirildi. 21.04.2016
<http://www.haberler.com/diyarbakir-da-7-ton-kacak-nargile-tutunu-ele-8376713-haberi/>. (Erişim: 28.04.2018).
17. Milliyet. İstanbul'da 4 Ton Kaçak Nargile Tütünü Ele Geçirildi. 11.06.2017
<http://www.milliyet.com.tr/istanbul-da-4-ton-kacak-nargile-tutunu-istanbul-yerelhaber-2101099/>. (Erişim: 28.04.2018).
18. En Son Haber. Hatay'da tütün kaçakçılarında baskın. 08.03.2018.
<http://www.ensonhaber.com/hatayda-tutun-kacakcilarina-baskin.html>. (Erişim: 28.04.2018).
19. Sabah. Sahte nargile fabrikasına baskın; 5 gözaltı. 13.04.2018
<https://www.sabah.com.tr/yasam/2018/04/13/sahte-nargile-fabrikasina-baskin-5-gozalti?paging=1>. (Erişim: 28.04.2018).
20. Habertürk. Nargile baronlarına büyük darbe! 20 kişi gözaltına alındı. 01.03.2018
<http://www.haberturk.com/nargile-baronlarina-buyuk-darbe-20-kisi-gozaltina-alindi-1857750>. (Erişim: 28.04.2018).
21. Anadolu Ajansı. Ağrı'da yaklaşık 20 ton kaçak nargile tütünü ele geçirildi. 12.07.2016
<https://aa.com.tr/tr/turkiye/agrida-yaklasik-20-ton-kacak-nargile-tutunu-ele-gecirildi/606360>. (Erişim: 28.04.2018).
22. Sağlığa Evet Derneği. Nargile ve nargile sunan işletmeler halkın sağlığını tehdit ediyor! (Basın Bülteni). 12.04.2017
<http://www.saglikenstitusu.org.tr/Sayfalar/14/medya-merkezi/basin-bultenleri.aspx>. (Erişim: 28.04.2018).
23. Habertürk. Elektronik sigarada fare zehiri tehlikesi. 22.09.2017
<http://www.haberturk.com/elektronik-sigarada-fare-zehiri-tehlikesi-1641660>. (Erişim: 25.04.2018).
24. Bauld L, Argus K, Adrade M, Ford A. Electronic Cigarette Marketing: Current Research and Policy. October 2016.

- http://www.cancerresearchuk.org/sites/default/files/electronic_cigarette_marketing_report_final.pdf
(Erişim: 15.05.2018).
25. Dağlı E. Elektronik Sigara: Türkiye'de ve Dünyada Durum Analizi. STED- 31 Mayıs Tütünsüz Bir Dünya Günü Özel Sayısı 2017; 12-17.
http://www.ttb.org.tr/sted/images/files/dergi/2017/may_haz_ozel.pdf.
(Erişim: 28.04.2018).
26. Reinikovaite V, Rodriguez IE, Karoor V, Rau A, Trinh BB, Deleyiannis FW, Taraseviciene-Stewart L. The effects of electronic cigarette vapour on the lung: direct comparison to tobacco smoke. *European Respiratory Journal*. 2018.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/29449423>
(Erişim: 15.05.2018).
27. East K, Hitchman S, Bakolis I, Williams S, Cheeseman H, Arnott D, McNeill A. Association Between Smoking and Electronic Cigarette Use in a Cohort of Young People. *Journal of Adolescent Health*. 2018.
[https://www.jahonline.org/article/S1054-139X\(17\)30903-5/abstract](https://www.jahonline.org/article/S1054-139X(17)30903-5/abstract)
(Erişim: 15.05.2018).
28. İlkse. Elektronik sigaralar ölüm saçıyor. 28.05.2017
<http://www.ilksesgazetesi.com/haber/elektronik-sigaralar-olum-saciyor-30108.html>
(Erişim: 28.04.2018).
29. Erdöl C. Zehre ambalaj: Elektronik sigara. Akşam. 15.10.2017
<http://www.aksam.com.tr/cevdet-erdol/yazarlar/zehre-ambalaj-elektronik-sigara/haber-669339>
(Erişim: 28.04.2018).
30. Stanton AG. 18th study shows that smokers who use e-cigs are significantly less likely to quit smoking. UCSF Center for Tobacco Control Research and Education. March 2018.
<https://tobacco.ucsf.edu/18th-study-shows-smokers-who-use-e-cigs-are-significantly-less-likely-quit-smoking>
31. Koç E, Aslan D. Tütün Kontrolünde "Yeni" Mücadele Alanları: Nikotin Salıveren Sistemler. HÜTF Halk Sağlığı AD. 28.11.2016
<http://www.halksagligi.hacettepe.edu.tr/duyurular/halkayonelik/seminernikotin.pdf>
(Erişim: 15.05.2018).
32. Türk Tabipleri Birliği. TTB UDEK üyesi derneklerden açıklama: Sağlıklı bir gelecek için tütüne de, nikotine de karşı çıkalım!. 13.10.2017
http://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=b40362d8-aff1-11e7-a666-27f55ae25e31
(Erişim: 28.04.2018).
33. LaVito A. In high-stakes votes, FDA advisors say evidence doesn't back Philip Morris' claims. CNBC. 25.01.2018
<https://www.cnbc.com/2018/01/25/philip-morris-stock-falls-as-committee-reviews-iqos-claims.html>
(Erişim: 15.05.2018).
34. National Academy of Sciences. Public Health Consequences of E-Cigarettes. 23.01.2018
<http://nationalacademies.org/hmd/Reports/2018/public-health-consequences-of-e-cigarettes.aspx>
(Erişim: 28.04.2018).
35. The Union. The Union's Position on Heat-Not-Burn (HNB) Tobacco Products. December 2017.
<https://www.theunion.org/what-we-do/publications/official/body/Heat-not-Burn-Position-Statement.pdf>
(Erişim: 28.04.2018).
36. Hefler MA. "Frank Statement" for the 21st Century?. *BMJ Blogs*. 19.09.2017
<http://blogs.bmj.com/tc/2017/09/19/a-frank-statement-for-the-21st-century/>
(Erişim: 28.04.2018).
37. Kaptan D. Sigara üreticileri bilimsel gerçekleri nasıl saklıyor?. *soL*. 08.12.2017
<http://haber.sol.org.tr/bilim/toplum-bilimleri/sigara-ureticileri-bilimsel-gercekleri-nasil-sakliyor-220242>
(Erişim: 28.04.2018).
38. NTV. Sigarada yeni oyun, yeni tehdit (ısıtılmış tütün ürünleri). 22.06.2017
<http://www.ntv.com.tr/saglik/sigarada-yeni-oyun-yeni-tehdit-isitilmis-tutun-urunleri,w5A7QOj-X0qjJlqfn-iLag>. (Erişim: 28.04.2018).
39. Sağlığa Evet Derneği. Torba yasadan çıkarılan "ısıtılmış tütün" ürünlerinin yerine düz paketin girmesini talep ediyoruz (Basın toplantısı metni). 31.10.2017
<http://saglikenstitusu.org.tr/Haber/1048/Torba-yasadan-cikarilan-%93isitilmis-tutun%94-urunlerinin-yerine-duz-paketin-girmesini-talep-ediyoruz.aspx>. (Erişim: 28.04.2018).
40. Begaliyev Sultanulı B., Ağaoğlu Işıkov İ. Maraş Otunun Ağız İçi Mukoza Tabakasına Etkileri. *Osmangazi Tıp Dergisi*. 2017; 26-31
41. Haberler.com. Maraş otu ağız kanserine neden oluyor. 27.02.2013
<https://www.haberler.com/maras-otu-agiz-kanserine-neden-oluyor-4374238-haberi/>
(Erişim: 28.04.2018).

Dr. Osman Elbek¹

Geliş/Received : 30.02.2018

Öz

Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı (2015-2018), dönemin başbakanı tarafından Başbakanlık Genelgesi olarak 27 Ocak 2015 tarih ve 29249 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu makalenin amacı Resmi Gazete'de yayınlanan Eylem Planı'nın başarısını değerlendirilmeştir.

Anahtar sözcükler: Eylem planı, Savunuculuk, Tütün kontrolü, Tütün endüstrisi

Abstract

National Tobacco Control Program Action Plan (2015-2018) has been embarked with the Prime Minister's official circular, published on January 27th 2015 in Official Register (Issue number 29249). The main purpose of this essay is to examine this Action Plan in terms of tobacco control principles.

Key words: Action plan, Advocacy, Tobacco control, Tobacco industry

1 Doç., Türk Toraks Derneği Tütün Kontrolü Çalışma Grubu Danışma Kurulu Üyesi

Giriş

Ulusal Tütün Kontrol Programı (UTKP) Eylem Planı (2015-2018), dönemin başbakanı tarafından Başbakanlık Genelgesi olarak 27 Ocak 2015 tarih ve 29249 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹ Birkaç yıl önce yapılan sistematik bir analiz kapsamında UTKP 2015 – 2018 dönemine yönelik gerçekçi bir eylem planının ortaya konulmadığı ve kamusal otorite açısından tütün endüstrisinin artık bir tehdit unsuru olmaktan çıktığı görüşleri paylaşılmıştı (1). Bu makale 2018 yılının tamamlanmasına altı aylık bir sürenin kaldığı bu dönemde, iki yıl önce öne sürülen iddiaların geçerliliğini ve bu bağlamda 2015 – 2018 dönemi Eylem Planı’nın başarısını değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Değerlendirme Ölçütleri;

A) Mevzuata uyum

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)’nün raporunda da ifade edildiği gibi Türkiye, 2012 yılından beri MPOWER uygulamalarının tümünü hayata geçiren tek ülkedir (2). Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre Türkiye’de dumsız hava sahasına uyum skoru ortalama 7’dir (3). Ancak aynı metodoloji çerçevesinde sürdürülen uyum araştırmaları; Türkiye’de mevzuata uyum sorununun yıllar içerisinde azalmayıp aksine 2017 yılı itibariyle artış trendine girdiğine işaret etmektedir (Şekil 1) (4):

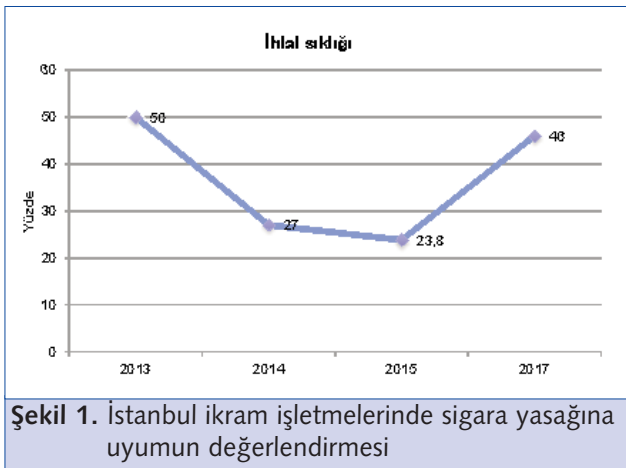
B) Tütün üretimi

Türkiye’de tütün ekici sayısı ve üretimi yıllar içerisinde belirgin biçimde azalmaktadır (5). Bu azalışın en önemli nedeni TEKEL’in özelleştirilmesi sonrasında tütün üreticisinin piyasa ortamında ulusötesi tütün şirketleri karşısında savunmasız bırakılmasıdır. Bu bağlamda 2000 – 2010 yılları

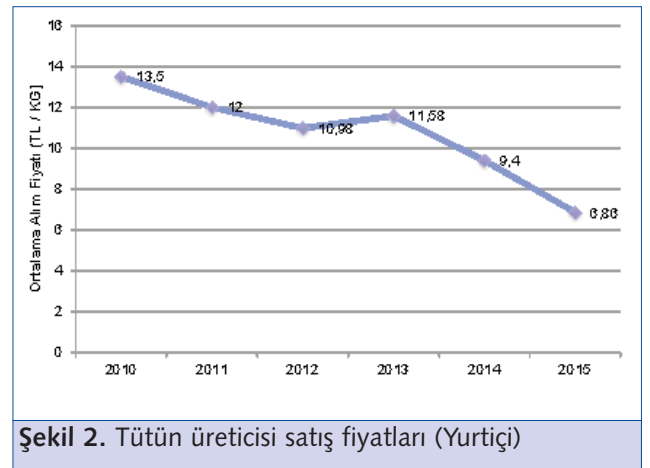
arasında tütün çiftçisinin gelirinin, tütün şirketleri tarafından belirlenen düşük fiyat artışı nedeniyle hem enflasyonun hem de girdi fiyat artışının gerisinde kaldığı ve uygulanan neoliberal politikalar sonucunda tütün çiftçisinin yoksullaştığı görülmektedir (5). 2014 yılı itibariyle tütün üreticilerinin kişi başına ortalama aylık geliri 1.042 TL’dir. Bu rakam ortalama dört kişilik bir aile için 260,5 TL’ye karşılık gelmektedir –ki bu değer asgari ücret seviyesinin dahi altındadır (6). Ayrıca Şekil 2’de görüleceği üzere ortalama alım fiyatı, piyasanın tek aktörü konumuna gelen ulusötesi tütün şirketleri tarafından her geçen yıl istikrarlı biçimde düşürülmektedir. 2010 – 2015 yılları arasında ortalama alım fiyatındaki düşüş %49’a ulaşmıştır (6).

Bilindiği üzere tütün kontrol politikalarının bir bileşeni tütün çiftçisini yoksulluğa mahkûm etmemek için onu tütün dışı alternatif üretime yönlendirmektir. Ancak bu politikanın Türkiye’de başarısızlıkla sonuçlandığı görülmektedir. Bu bağlamda “Tütün Üretiminden Vazgeçip Alternatif Ürün Yetiştiren Üreticilerin Desteklenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı” gereğince; Adıyaman, Batman, Bitlis, Burdur, Diyarbakır, Hatay, Mardin, Muş ve Trabzon illerinde 2009 – 2011 yılları arasında alternatif ürün desteği için ayrılan 116 milyon TL’nin sadece %16’sı harcanmıştır (6). Bu yıllar arasında proje kapsamında yararlanması gereken 105.175 tütün üreticisinden sadece %38’ine destek ödemesi yapılabilmektedir (6).

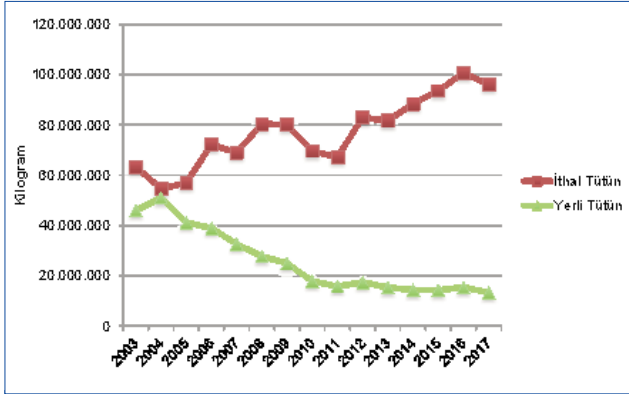
Tütün üretiminde tarif edilen bu olumsuz tablo ne yazık ki Türkiye’de tütün kullanımının azaldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü ülke genelinde uygulanan politika nedeniyle yerli üretici

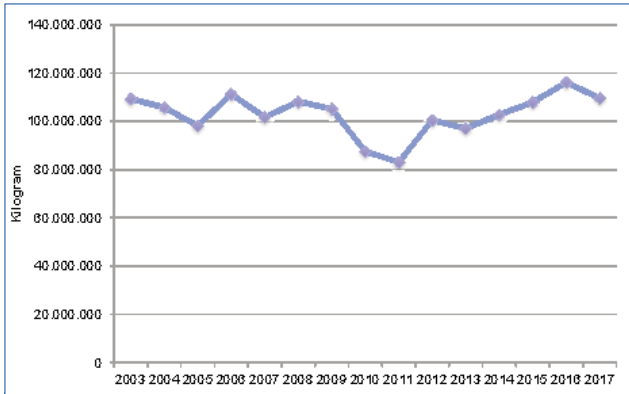
Şekil 1. İstanbul ikram işletmelerinde sigara yasağına uyumun değerlendirilmesi

Şekil 2. Tütün üreticisi satış fiyatları (Yurtiçi)

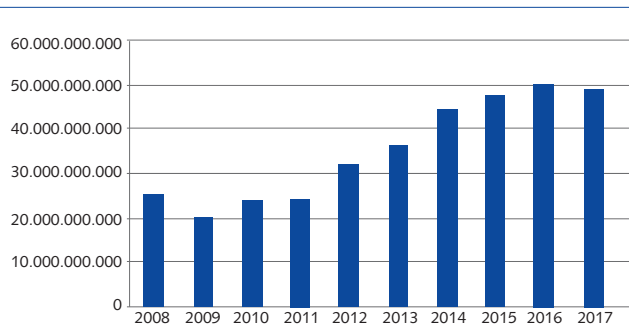
Şekil 3. Türkiye'de yerleşik sigara üretim firmalarının tütün kullanım miktarları (kg)

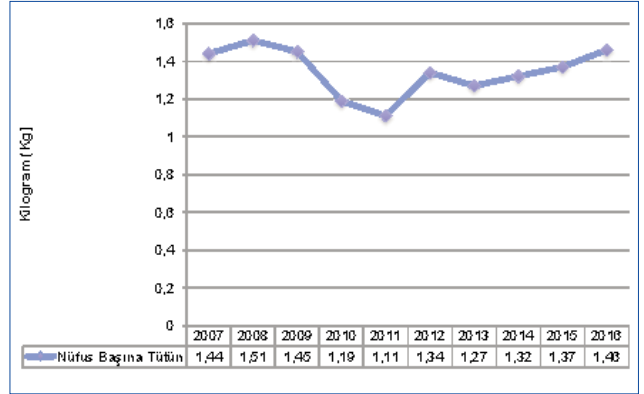
Şekil 4. Yıllar içinde tütün kullanım miktarı (kg)

yeterince kazanamadığı için tütün üretiminden uzaklaşırken oluşan boşluğu fazlasıyla tütün ithalatı doldurmuştur. 2003 yılında Türkiye'nin toplam tütün ihtiyacının %58'i ithal tütünden karşılarken, bu oran 2017'de %88'e yükselmiştir. Benzer biçimde yerli tütün kullanımı da aynı dönemlerde %42'den %12'ye gerilemiştir (Şekil 3) (7).

Ulusal çapta yerli ve ithal tütün kullanımı birlikte dikkate alındığında ise (Şekil 4); 2008 – 2011 yılları arasında tütün kullanımında %23'lük bir

Şekil 6. Türkiye'nin tütün ürünü ihracat miktarı (adet) (2008 – 2017)

Şekil 5. Nüfus başına tütün kullanımı (kg)

düşüşün sağlandığı, ancak sonrasında artışa geçtiği ve 2011 – 2017 arasında bu artışın %32'ye ulaştığı görülmektedir (7).

Benzer biçimde nüfus başına yerli ve ithal tütün kullanım miktarı birlikte değerlendirildiğinde (Şekil 5); 2007 – 2011 yılları arasında ulaşılan başarının 2011 yılından sonra kaybolduğu ve 2016 yılına geldiğinde nüfus başına tütün kullanımı açısından UTKP öncesi döneme geri dönüldüğü görülmektedir (8).

Tüm bu gelişmelerin dışında her geçen yıl tütün ürün ihracatının arttığı ve bu bağlamda DSÖ tarafından örnek olarak gösterilen bir ülke olarak Ortadoğu başta olmak üzere tüm dünyaya tütün ürünü satarak ölüm ihraç eden bir ülke konumuna ulaştığı görülmektedir (Şekil 6) (7).

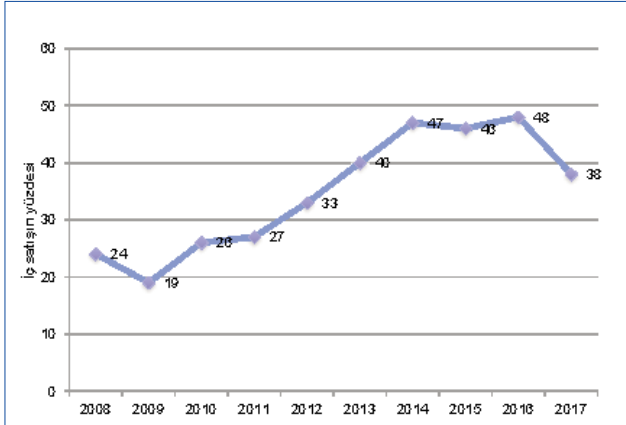
İlginç olarak iç satışın yüzdesi olarak ihracat oranı 2008'de %24 iken, 2016'da %48'e ulaşmıştır (Şekil 7) (7). Anlaşılan ulusötesi tütün şirketleri, Türkiye'nin son on yılında özellikle ihracata yönelerek kazançlarını korumayı ve maksimize etmeyi başarmışlardır.

C) Tütün ürünü satışı ve gelirleri

Veriler, Türkiye'de bir tütün ürünü olan sigaranın iç satışının 2011 yılından itibaren arttığı ve bu artışın 2013 yılından itibaren kararlılık sergilediğine işaret etmektedir (Şekil 8) (7).

Ancak unutulmamalıdır Şekil 8'de sadece kayıtlı sigara satışı yer almaktadır. Sarmalık kıyılmış tütün, makaron satışı ve kayıt dışı tahmini satışları da dahil edildiğinde; Türkiye'de 2016 yılında tüketicinin 136 milyar 500 milyon, 2017 yılında ise 145 milyar 800 milyon adete ulaştığı öngörülebilir.

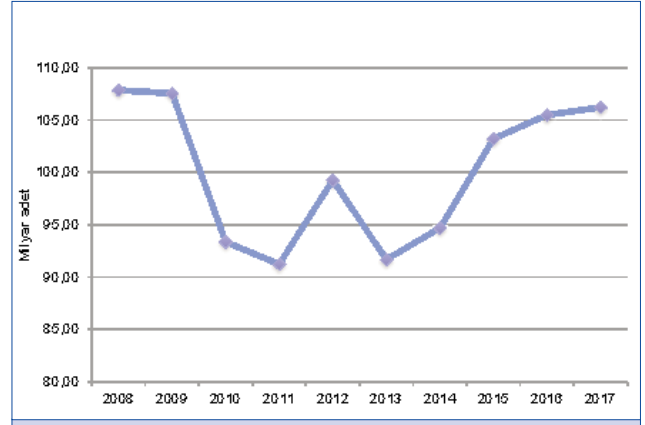
Şekil 7. İç satışın yüzdesi olarak tütün ürünü ihracat yüzdesi (2008 – 2017)

Kuşkusuz artan bu olağanüstü satış dinamiğinin ulusötesi tütün şirketleri için ciro ve kâr artışı anlamına geleceği çok açıktır. Gerçekten de 2008 – 2017 yılları arasında tütün şirketlerinin iç satış geliri Türk Lirası bazında %205, ihracat gelirleri ise dolar bazında %112 artmıştır (7). Ancak tütün üreticisinin aksine kazanan sadece tütün şirketleri değildir. Devlet de tıpkı ulusötesi tütün şirketleri gibi özel tüketim vergisi (ÖTV) yoluyla yıllar içerisinde tütün satışından artan bir gelir sağlamıştır. Bu bağlamda ÖTV'nin yer aldığı kalemin 2015 yılında %34,6 oranıyla devlet bütçesine en çok kaynak sağlayan vergi olduğu bilinmektedir (9). Daha önemlisi alkol ve tütün ürünlerinden elde edilen ÖTV gelirin 2006 yılında bütçe gelirlerinin %6,2'si iken, yıllar içerisinde düzenli olarak artış göstererek 2016 yılında %7,2'ye ulaştığı görülmektedir (9).

Öte yandan tütün kontrol politikası uygulayan bir ülke olarak Türkiye Cumhuriyeti devleti, endüstrinin yıllar içerisinde enflasyon ile kıyaslanmayacak orandaki ciro artışlarına rağmen tütün şirketlerine teşvik vermektedir. 2010 ve 2011 yıllarında 2'şer, 2012 ve 2013 yıllarında 4'er, 2015 ve 2016 yıllarında 5'şer ve 2017 yılında 13 projeye devlet kaynaklarından teşvik sağlanmıştır. Bu teşvikler arasında yılda 25,6 milyar adet sigara üretimi için TEKEL'i satın alan British American Tobacco'ya verilen katma değer vergisi istisnası ve gümrük vergisi muafiyeti dikkat çekicidir.

D) Reklâm ve pazarlama

Ulusal Tütün Kontrol Eylem Planı kapsamında olmasına rağmen 2015 – 2018 döneminde kamuoyuna yapılan çok sayıda açıklamanın aksine tek tip düz paket uygulaması konusunda hiçbir

Şekil 8. Sigara iç satışı (milyar adet)

gelişme sağlanamamıştır.

Benzer biçimde satış noktası ihlallerinin önlenmesi konusunda da olumlu bir icraat sergilenmemiştir. 2017 yılında gerçekleştirilen bir araştırmaya göre tütün ürünlerinin satış noktalarının tamamında ticari teşhir ve reklâm yapılmaktadır (10). Saptanan ihlaller arasında teşhir ürünlerinin görünmesi, satış ünitelerinin ön yüzünün açık olması, fiyat bildirimlerinin mevzuata uygun olmaması, bir markayı ön plana çıkartan teşhir yapılması, satış ünitelerinde reklâm/tanıtım unsuru bulunması, fiyat farklılaştırması ile reklâm/tanıtım yapılması, ayrı ve tek bölümde sergilenmemesi, tütün ürünlerinin dışarıdan görünmesi, 18 yaş uyarı levhasının bulunmaması ve firma ürün standı bulunması en sık görülenlerdir (10).

Benzer biçimde UTKP Eylem Planında olmasına rağmen "örtülü reklam" ihlali izleyecek sistemin eşgüdümle güçlendirilmesi ve elektronik sigara ve tütün ürünlerinin internet bazlı engellenmesi konularında da olumlu bir adım atılmamıştır.

Ayrıca son zamanlarda "Tobacco Shop" adı verilen tütün dükkânlarının açılması ve konu hakkında yapılan küçük bir gözlemsel çalışmada; bu işyerlerinin hiçbirinde Tütün Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından zorunlu olarak düzenlenmiş olması gereken "Tütün Mamulü Parakende Satış Belgesi"nin bulunmaması dikkat çekicidir (11).

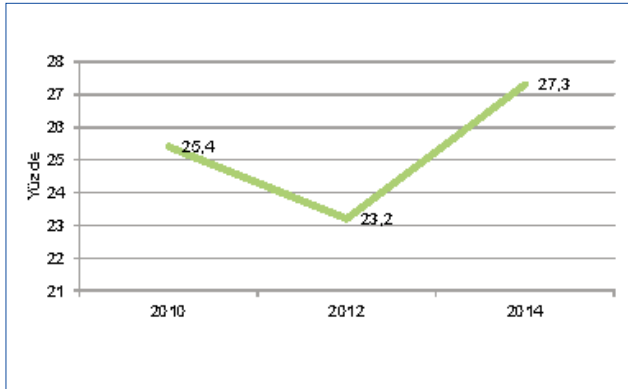
Bununla birlikte sadece 2017 yılında tütün endüstrisinin doğrudan etkinliklerini tanımlayan 214 "haber" biçiminde dizayn edilmiş medya tanıtımı yapılmış olduğu, bu "haber"lerde kimi zaman Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi

hükümlerine aykırı olarak siyasi iktidar temsilcilerinin yer aldığı ve bu faaliyetlerin medya aracılığıyla 25.139.063 kişiye ulaştığı görülmektedir (12).

E) Tütün tüketimi ve bağımlılığı

Türkiye’de 15 yaş üzeri erkek ve kadınlarda tütün tüketimi 2010 yılında sırasıyla % 39,0 ve % 12,3 iken, 2008 – 2011 yılları arasında sonuç alınan tütün kontrol politikaları uyarınca sırasıyla % 35,9 ve % 10,8’e gerilemiştir (2012). Ancak 2014 yılına gelindiğinde tüketim oranları sırasıyla % 41,8 ve % 13,1’e ulaşmıştır (13).

Şekil 9’da; 2010 – 2014 arası dönemde erkek ve kadınların toplamındaki tütün bağımlılığı değişimi gösterilmiştir (13):

Şekil 9. Türkiye’de Sigara içme yüzdesi

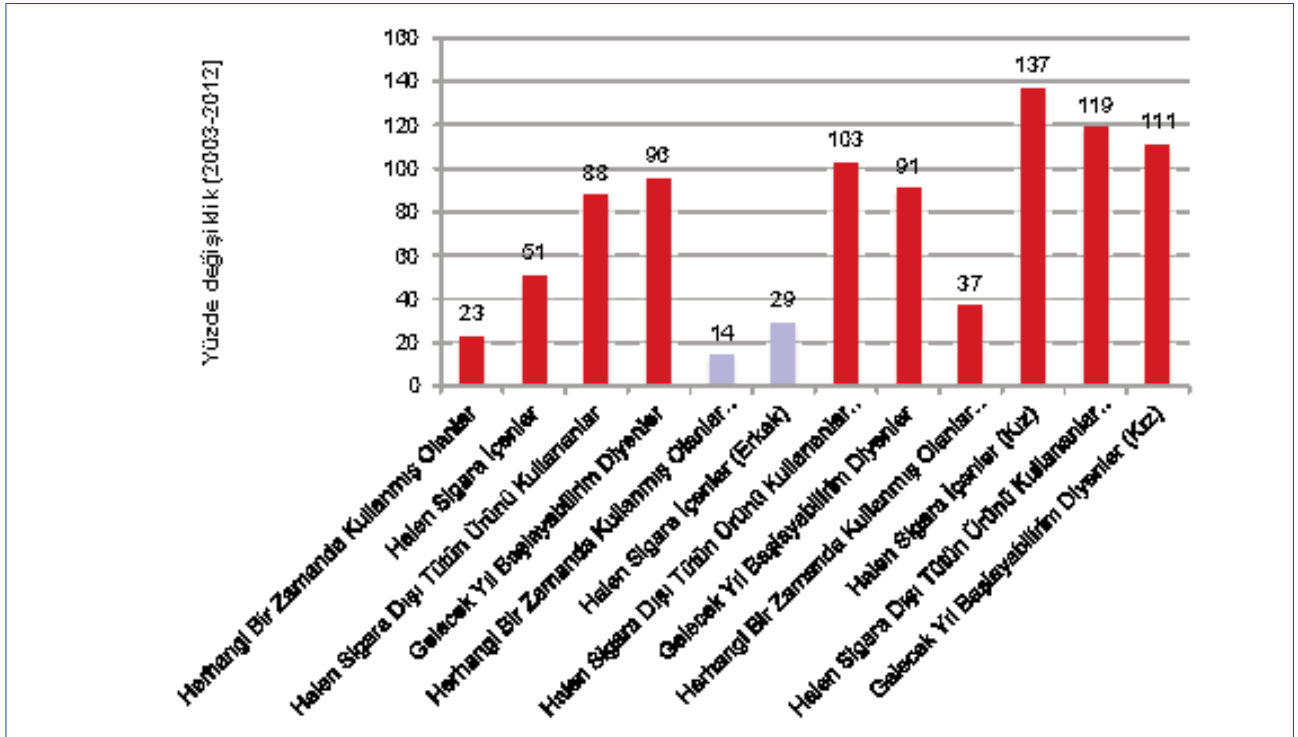
2003 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen Küresel Gençlik Tütün Araştırması bulguları ise; erkeklerde “Herhangi Bir Zamanda Kullanmış Olanlar” ve yine erkeklerde “Halen Sigara İçenler” grupları dışında kalan tüm gruplarda zaman içerisinde %137’ye varan anlamlı artışların yaşandığına işaret etmektedir (Şekil 10).

Bu araştırmaların okula giden öğrenci gençliği üzerinde yapıldığı dikkate alındığında; sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle öğrenime devam etmeyen ve ergen yaşta iş hayatına atılan gençlerin tütün bağımlılığı açısından daha kötü durumda olduğu kolaylıkla öngörülebilir.

Sözün sonu;

Türkiye’de uygulamaya konulan tütün kontrol politikaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; pek çok farklı nedenden dolayı 2008 – 2011 yılları arasında kısmi bir başarının sağlandığı, ancak 2011’den sonra her geçen yıl kötüye gittiği görülmektedir.

2015 – 2018 döneminde yerli tütün üreticisinin aksine özellikle tütün endüstrisi ve kamu otoritesi artan satış dinamiğinden önemli gelir sağlamışlardır. Kuşkusuz tütün şirketleri açısından “olumlu” olan bu gelişmeler, aynı zamanda toplumdaki hastalık ve ölümlerin artması anlamına gelmektedir.

Şekil 10. Küresel Gençlik Tütün Kullanım Araştırması verileri (2003 / 2012)

Uygulamaya konulan kontrol politikalarının 2011 – 2015 arası dönemde de tütün şirketlerinin kazançlarını ve daha önemlisi Türkiye'nin tütün ile ilişkili hastalıklara bağlı mortalite yükünü azaltmadığı fark edilmelidir.

Kuşkusuz bu başarısızlığın en önemli nedeni iki yıl önce iddia edildiği gibi kamusal otorite bakımından tütün endüstrisinin tehdit unsuru olarak görülmemesidir (1). Zaten bu bakış açısı nedeniyle Türkiye'deki tütün kontrol politikası sadece bireylerin tütün ürünü tüketimini azaltmaya yönelik önlemlerle sınırlandırılmıştır. Önümüzdeki dönemde neoliberal ideolojik hegemonyanın iddialarının aksine tütün ürününün pazarlanmasını ve üretimini azaltan önlemler uygulamaya konulmazsa ve tütün şirketlerinin kazanç hırsları kamusal otorite tarafından günümüzdeki teşviklerin aksine yaptırımlarla kısıtlanmazsa tütün salgınına bağlı ölüm ve hastalıklar önümüzdeki yüzyılda da artarak devam edecektir.

İletişim: Dr. Osman Elbek

E-posta: osmanelbek@yahoo.com

Kaynaklar

1. Elbek O. Ulusal Tütün Kontrol Eylem Planı (2015-2018): değerlendirme ve öneriler. STED 2016;25:36-42.
2. WHO, WHO report on the global tobacco epidemic, 2017: monitoring tobacco use and prevention policies. [Internet] <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/255874/9789241512824-eng.pdf;jsessionid=F6100945A265B17DF4DF8CB78DBEBE02?sequence=1> Erişim: 21.05.2018.
3. WHO, WHO report on the global tobacco epidemic, 2017: country profile, Turkey. [Internet] http://www.who.int/tobacco/surveillance/policy/country_profile/tur.pdf?ua=1 Erişim: 21.05.2018.
4. Ay P, Gezer T, Elbek O, Yıldız F, Güner M, Ceyhan M, Dağlı E. İstanbul ikram işletmelerinde sigara yasağına uyumun 2013 ve 2017 yılları arasında değerlendirilmesi, Türk Toraks Derneği 21. Yıllık Kongresi, Sözlü Sunu 140, Antalya, Türkiye, Nisan 2018.
5. Keklik S. Türkiye'de tütün kontrol politikaları: Tütün endüstrisi faaliyetleri ışığında bir değerlendirme. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2014. [Internet] <https://polen.itu.edu.tr/bitstream/11527/12333/1/412111019.pdf> Erişim:21.05.2018.
6. Tütün Eksperleri Derneği Tütün Raporu (2016). [Internet] <http://www.tutuneksper.org.tr/files/sidebar/tutun-raporu-2016.pdf> Erişim: 21.05.2018.
7. Tütün Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu. [Internet] <http://www.tapdk.gov.tr/tr/piyasa-duzenlemeleri/tutun-mamulleri-piyasasi/tutun-mamulleri-istatistikleri.aspx> Erişim: 05.04.2018 (ilgili linkte yer alan veriler görselleştirilmiştir).
8. Elbek O. Tütün kontrolü ve demokrasi. Türk Toraks Derneği 21. Yıllık Kongresi, Sözlü Sunu 94, Antalya, Türkiye, Nisan 2018.
9. Özkan E. Alkol ve tütün ürünlerinde uygulanan özel tüketim vergileri ve tüketim ilişkisi çerçevesinde Türkiye örneği. Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017. [Internet] <http://acikerisim.nku.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/20.500.11776/2403/0051509.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim: 21.05.2018.
10. Güner M, Sönmez ÜP, Gezer T, Elbek O, Yıldız F, Ay P, Ceyhan M, Dağlı E. Satış noktalarında tütün ürünlerinin ticari teşhiri ve reklam ihlalleri – 2017. Türk Toraks Derneği 21. Yıllık Kongresi, Sözlü Sunu 144, Antalya, Türkiye, Nisan 2018.
11. Sönmez ÜP, Güner M, Dağlı E, Ay P, Elbek O, Yıldız F, Gezer T. Tütün dükkanlarının (Tobacco Shop) ticari özellikleri satış ürünleri. Türk Toraks Derneği 21. Yıllık Kongresi, Sözlü Sunu 142, Antalya, Türkiye, Nisan 2018.
12. Güner M, Elbek O, Yıldız F, Gezer T, Ay P, Ceyhan M, Dağlı E. Tütün endüstrisi etkinliklerinin medya taraması ile izlemi. Türk Toraks Derneği 21. Yıllık Kongresi, Sözlü Sunu 143, Antalya, Türkiye, Nisan 2018.
13. World Bank Group. Tobacco taxation in Turkey. An overview of policy measures and results. [Internet] <http://documents.worldbank.org/curated/en/320121492424907154/pdf/114284-REVISED-TT-Turkey-041117-FINAL-002.pdf> Erişim: 21.05.2018

Tütün Kontrolünde Halk Sağlığı Profesyonellerinin Rolü

Role of Public Health Professionals in Tobacco Control

Uzmanlık Dernekleri Görüşleri

Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) Tütün İle Mücadele Çalışma Grubu¹

Geliş/Received : 20.05.2018

Öz

Davranışsal risklerin önlenabilir olması halk sağlığı uygulamalarının önemini ve gereğini ortaya koymaktadır. Tütün kullanımı önlenabilir davranışsal risk faktörleri arasındadır. Tütün kontrolü başarıldığında pek çok hastalık ve erken ölüm önlenir. Bu nedenlerle tütün kontrolü halk sağlığı profesyonelleri açısından oldukça temel bir çalışma alanıdır. Halk sağlığı çalışmaları "kullanıma hiç başlamama", "bırakmaya yardımcı olma" ve "pasif etkilenimden korunma" gibi tütün kontrolünün üç temel adımının eş güdüm içerisinde uygulanmasını amaçlar. Bu yazı kapsamında önlenir bir davranışsal risk olarak bilinen tütün kullanımı ile mücadelede halk sağlığı profesyonellerinin önemli rolü üzerinden durulmuştur.

Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi bu amaçla kullanılabilir güçlü bir rehberdir ve halk sağlığı profesyonellerinin bu dokümanın içeriğini benimsemeleri beklenmektedir. Halk sağlığı profesyonelleri Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi ile de uyumlu olarak; tütün üretiminin arzının ve kullanımla ilgili talebin azaltılması konularına yönelik çalışmalarını eşgüdüm içinde sürdürmelidir. Halk sağlığı profesyonellerinin bütünsel bakış açıları ve güçlü teknik altyapıları ülkemizdeki tütün kontrolü çalışmalarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar sözcükler: Tütün kontrolü, Önleme, Halk sağlığı profesyoneli

Abstract

Preventive feature of behavioral risk factors reveals the importance and requirement of public health interventions. Tobacco use is among prior preventable behavioral risk factors. When tobacco control is achieved, many diseases and premature deaths could have been prevented. In this regard, tobacco control is one of the basic themes of public health professionals. Public health practice aims to coordinate the three steps of tobacco control including "not to start to smoke", "quit" and "prevention from passive smoking". In this paper role of public health professionals in tobacco control, a well-known preventable behavioral risk factor, were discussed.

Framework Convention on Tobacco Control is strong guide to be used in this regard and public health professionals are expected to internalize the content. In concordance with this document public health professionals should focus their work on both to reduce supply and demand. Public health professionals' comprehensive approach with their strong technical background will contribute to the tobacco control activities in Turkey.

Key words: Tobacco control, Prevention, Public health professional

¹ Bu yazı Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Tütün ile Mücadele Çalışma Grubu üyeleri tarafından yazılmıştır.

Günümüzde kalp ve damar hastalıkları, inme, kanser, diabetes mellitus, kronik akciğer hastalığı gibi bulaşıcı olmayan hastalıklar (BoH) dünyadaki ölümlerin %70'inin nedeni olarak gösterilmektedir. Dünyadaki her yıl yaklaşık 15 milyon BoH nedeni ölümün %82'sinin düşük ve orta gelir düzeyine sahip ülkelerde ve 70 yaşına ulaşmadan gerçekleştiği de bilinmektedir. En önemli risk faktörleri arasında tütün kullanımı, fiziksel aktivite yetersizliği, sağlıksız beslenme yer almaktadır (1). Tütün kullanımına bağlı dünyada her yıl 7 milyonun üzerinde kişi yaşamını kaybetmektedir (2). Davranışsal risk faktörleri arasında yer alan tütün kullanımının önlenmesi bu konuya özel halk sağlığı uygulamalarının önemini ve gereğini ortaya koymaktadır.

Bu yazı kapsamında tütün kullanımı ile mücadelede halk sağlığı profesyonellerinin rolü üzerinden değerlendirilmiştir.

Tütün kullanımının önlenmesi için "Bütün Politikalarda Sağlık" yaklaşımı benimsenmelidir. Bu yaklaşım esasen 2013 yılında 8. Küresel Sağlık Geliştirilmesi Konferansında Helsinki'de (3) kabul edilmiştir. "Bütün politikalarda sağlık" yaklaşımı tütün kontrolüne uyarlandığında tütün kontrolünün sağlık dışındaki diğer sektörlerin de katkısının alınmasına olan gereksinim unutulmamalıdır. Bununla birlikte sağlık çalışanları/profesyonelleri tütün kontrolü konusundaki önemli rollerini halen korumaktadırlar. Sağlık çalışanları denildiğinde çok farklı meslek grupları akla gelmektedir (4). Tütün kontrolü açısından bu profesyonel meslek grupları içerisinde ise hekimler, hemşireler, psikologlar, diyetisyenler, vb. öne çıkmaktadır.

Ülkemizde halk sağlığı profesyonelleri denildiğinde; tıpta halk sağlığı uzmanlığı eğitimini sürdüren/tamamlamış (5) ya da mezuniyet sonrası yüksek lisans ve/veya doktora eğitimini sürdüren/tamamlamış kişiler anlaşılmalıdır. Halk sağlığı profesyonelleri halk sağlığının en önemli konularından birisi olan tütün kontrolü alanında yeterli bilgi, tutum ve beceriye sahip olmalıdırlar. Adı geçen yetkinlikler esasen eğitim programlarının içeriklerinde de tanımlanmıştır. Halk sağlığı profesyonellerinin tütün kontrolündeki rolleri iki temel çerçevede incelenebilir:

1. Arzın azaltılması

a. Tütün üretimi politikalarında alternatif politikaların gerekliliğini ortaya koyan çalışmalar içinde olmak.

2. Talebin azaltılması

- Kullanımın önlenmesi.
- Bırakma çalışmaları.
- Pasif etkilenimin önlenmesi.

Tütün kontrolü açısından arz ve talebe yönelik gereksinimlerin bütünlüğü Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi (TKÇS) içeriğinde görülebilmektedir (6). Arz ve talebin her ikisinin birlikte azaltılmasına oluşturulacak zeminin en önemli ve öncelikli konusu tütün endüstrisi mücadelesi olmalıdır. Bu esas üzerinden yapılabilecek çalışma başlıkları arasında pasif etkilenimin önlenmesinin de içinde olduğu tütün kontrolü ile ilgili sürekliliği olan doğru politikalar geliştirmek, mevzuat güncelleme çalışmaları için bilimsel kanıtlar üretmek, dünyada ve ülkemizde yapılan bilimsel çalışmaların sonuçlarını doğru yorumlamak, düz paket uygulaması gibi uluslararası yararı kanıtlanmış uygulamaların ulusal adaptasyonları için çaba içinde olmak, yasa dışı ticaretin önlenmesi için doğru yöntemleri tanımlamak ve bu yöntemlerin uygulanabilirliğine katkı sağlamak, tütün endüstrisi oyunları konusunda toplumda farkındalık yaratmak, tütün kullanımının zararları konusunda duyarlılığı artırmak, yanlış bilgileri değiştirmek, bırakmak isteyenlere rehberlik etmek ve doğru yöntemleri kullanmaları için yardımcı olmak, tütün kontrolünün bütün aşamalarının izleme çalışmalarını desteklemek gibi sayısız sorumlulukları bulunmaktadır. Halk sağlığı profesyonellerinin bütün bu başlıklar kapsamında çok farklı rolleri olduğunu düşünmek yanlış olmaz.

Halk sağlığı profesyonellerinin de içinde olduğu sağlık çalışanları tütün kontrolünün adımlarında sorumluluk alırken kendi davranışlarının da tütün ürünü kullanmama yönünde olması için çaba göstermelidirler (7). Bir bağımlılık olduğu iyi bilinen tütün kullanımı her zaman kişinin kendi kararı ile bırakılamayabilir. Böylesi durumlarda çok da zaman kaybetmeden toplum için "rol modeli" olma kimliğinin de farkında olarak halk sağlığı profesyonellerinin konunun uzmanı olan hekimlerden/sağlık çalışanlarından destek alabilmeleri önerilmektedir.

Sağlık profesyonelleri tütün kontrolü konusundaki rollerinin yeterince farkında olmadıklarına dair çalışmalar bulunmaktadır (8). Farkındalık davranış değişikliği için hazırlayıcı faktörler arasındadır ve bu nedenle farkındalığın sağlık çalışanları arasında en üst düzeyde olması sağlanmalıdır.

Tütün kontrolü çalışmalarının istenilen düzeyde olabilmesi için ülkemizde 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Önlenmesi ve Kontrolü Hakkındaki Kanun'un (9) eksiksiz uygulanması gerekmektedir. Bu konuda halk sağlığı profesyonelleri önemli bir meslek grubudur. Bu bağlamda halk sağlığı profesyonelleri; il düzeyinde kurumsal kamusal yapılanmalar içinde var olabilmeleri, Kanun'un uygulanabilmesi için gereksinimi bilimsel yaklaşımlarla ortaya koyabilmeleri, tütün kontrolünün alt başlıklarında bilimsel kanıtlar üretebilmeleri gibi pek çok alanda sisteme katkı sağlayabilirler.

Sonuç olarak; tütün kontrolü halk sağlığı profesyonelleri için önemli bir çalışma alanıdır ve halk sağlığı profesyonellerinin bütünsel bakış açıları ve güçlü teknik altyapıları ülkemizdeki tütün kontrolü çalışmalarına katkı sağlayacaktır. Halk Sağlığı Uzmanları Derneği Tütün ile Mücadele Çalışma Grubu 2008 yılından bu yana bu sorumluluğun bilinciyle farklı çalışma başlıklarında katkısını sürdürmektedir. Bununla beraber gelecekte çalışmaların gelişebilmesi için daha sistematik ve sürekliliği olan adımların ilgili diğer kurumlarla birlikte atılmasında yarar bulunmaktadır.

İletişim: Dr. Dilek Aslan

E-posta: diaslan.dr@gmail.com

Kaynaklar

1. [Internet] <http://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>. Erişim:15 Nisan 2018.
2. Drope J, Schluger N, Cahn Z, Drope J, Hamill S, Islami F, Liber A, Nargis N, Stoklosa M. 2018. The Tobacco Atlas. Atlanta: American Cancer Society and Vital Strategies. [Internet] https://tobaccoatlas.org/wp-content/uploads/2018/03/TobaccoAtlas_6thEdition_LoRes_Rev0318.pdf. p 20. Erişim:15 Nisan 2018.
3. [Internet] http://www.who.int/healthpromotion/conferences/8gchp/8gchp_helsinki_statement.pdf. Erişim:10 Nisan 2018.
4. [Internet] <http://www.who.int/hrh/professionals/en/>. Erişim:12 Nisan 2018.
5. [Internet] <http://www.tuk.saglik.gov.tr/TR,31520/halk-sagligi.html>. Erişim:11 Nisan 2018.
6. [Internet] http://www.who.int/fctc/text_download/en/. Erişim:15 Nisan 2018.
7. The Role of Health Professionals in Tobacco Control. [Internet] http://www.who.int/tobacco/resources/publications/wntd/2005/bookletfinal_20april.pdf Erişim:15 Nisan 2018.
8. Ravara SB, Castelo-Branco M, Aguiar P, Calheiros JM. Are physicians aware of their role in tobacco control? A conference-based survey in Portugal. BMC Public Health. 2014;14:979. doi:10.1186/1471-2458-14-979.
9. [Internet] http://www.tapdk.gov.tr/mevzuat/kanunlar/kanun_4207.pdf. Erişim:15 Nisan 2018.

Dr. Özkan Alataş¹

Geliş/Received : 12.03.2018

Öz

İnsanların önceleri dini ve tıbbi amaçlarla, daha sonra da keyif verici etkisi nedeniyle yüzyıllardır kullandığı tütün, günümüzde sağlığa zararlı etkileri iyi bilinen bir alışkanlıktır. Tütün ürünlerinin sadece solunum yolu organları değil vücuttaki bir çok organda kanser başta olmak üzere bir çok hastalığa yol açtığı bilimsel çalışmalarla ortaya konulmuştur. Tütün ve kanser ilişkisindeki en duyarlı nokta; uzun süreli, kronik tütün kullanımının hücre DNA'sında başlattığı ve kanser oluşumunu tetikleyen değişikliklerdir. Tütün dumanındaki kimyasallar, metabolitleri ve oluşan serbest radikaller bu hasara yol açan temel faktörlerdir. Bu makalede kısaca bu hücrel mekanizmalar açıklanacaktır.

Anahtar sözcükler: Tütün, Sigara içimi, Neoplazm, Nikotin, Karsinogenez

Abstract

Tobacco, which has been used for centuries by the human for religious and medical purposes, and later for its pleasure, is a well-known addiction with harmful effects on health today. Scientific studies have shown that tobacco cause cancer and many related diseases of not only respiratory tract organs but also many organs of the body. The most sensitive point in relation to tobacco and cancer; is the long-term, chronic use of tobacco which initiates the transformation of DNA, in turn, triggering cancer formation. The chemicals, metabolites and free radicals formed in tobacco smoke are the main factors leading to this damage. These cellular mechanisms will be explained shortly in this article.

Key words: Tobacco, Cigarette smoking, Neoplasm, Nicotine, Carcinogenesis

1 Bu yazı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Biyokimya AD. öğretim üyesi ve Türk Klinik Biyokimya Derneği Başkanı Prof. Dr. Özkan Alataş tarafından hazırlanmıştır.

Tapınak duvarlarında yer alan ve Maya rahiplerinin tütün içtiğini tasvir eden çizimler, insanlığın tütün kullanımının 3000 yıl öncesine dayandığını göstermektedir. Amerika kıtasında dini ve tıbbi amaçlarla da kullanılan tütün, yeni dünyanın keşfi ile 1492 yılında Kristof Kolomb'un adamları tarafından Avrupa'ya getirilmiştir.

İspanya Kralı II. Felipe tütünün tıbbi etkilerinin araştırılmasını istemiştir. Sevilla Üniversitesi'nden Nicolo Monardes, diş ağrısı ve astımın da aralarında bulunduğu yirmiden fazla hastalığın tedavisinde tütün kullanılmasını önermiştir. Uzun yıllar insanlar tarafından çeşitli şekillerde kullanılan tütünün zararlarından ilk kez 1800'lerin ikinci yarısında söz edilmeye başlanmış ve Amerika'da Sigara Karşıtları Birlikleri kurulmuştur. Sigara Karşıtları Birlikleri 1900 yılında yayınladıkları broşür ile tütün ve beyin rahatsızlıkları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmışlardır.

1952 yılında Doll ve Hill, 1465 akciğer kanseri hastasını inceleyerek elde ettikleri çalışma sonuçlarını açıklamışlardır. Buna göre, akciğer kanseri hastalarının sigara kullanıcısı olma olasılıklarının yüksek olduğu bilimsel olarak ortaya konulmuştur.

Günümüze geldiğimizde tütün ürünlerinin sağlığa zararlı olduğu birçok bilimsel çalışma ile kanıtlanmıştır. Tütün dumanının 5000 den fazla kimyasal madde içerdiği Amerika Birleşik Devletleri Sağlık Bakanlığı tarafından bildirilmektedir (1). Bunlar arasında karsinogenik ve toksik etkili olduğu bilinen maddeler bulunmaktadır. Nikotin, katran, karbon monoksit, asetaldehid, benzen, formaldehid, nitrojen oksitler, izopren, butadien, stiren, akrolein, furan, kadmiyum, nikel, kurşun, polonyum, arsenik, siyanid, polisiklik aromatik hidrokarbonlar, N-nitrozaminler ve aromatik aminler bunlardan bir kısmıdır (2).

Sigara dumanında 60 in üzerinde karsinogen olduğu International Agency for Research on Cancer tarafından bildirilmiş ve karsinogen oldukları insan ve hayvan çalışmaları ile gösterilmiştir (2). Bu bileşikler arasında; polisiklik aromatik hidrokarbonlar, aza-arenler, N-nitrozaminler, aromatik aminler, heterosiklik

aminler, aldehidler, uçucu hidrokarbonlar, nitro bileşikler, metaller ve diğer organik ve inorganik bileşikler sayılabilir.

Tütün kullanımının en yaygın şekli olan sigara içimi, sadece akciğer kanseri değil, ösofagus, ağız, farinks ve larinks olmak üzere tüm solunum yolu kanserlerinin en önemli nedenidir. Diğer organ kanserleri incelendiğinde; pankreas, mesane, böbrek kanserlerine de yol açtığı ve mide, karaciğer, kolon, burun ve myeloid lösemi gibi kanserler ile de ilişkili olabileceği ifade edilmektedir (3).

Ayrıca kadın sigara içenlerde tütün içerisinde bulunan kimyasalların meme dokusuna kadar ulaştığı ve meme kanseri gelişiminde de tütün ürünlerinin rolü olabileceği bildirilmiştir (4). Meme ucu aspirasyon sıvısında sigara dumanı içerisindeki bileşiklerin tespit edilmesi ve sütte bulunan meme epitel hücrelerinde tütün ile ilişkili DNA hasarlarının varlığı tütün içerisindeki bileşiklerin meme dokusuna ulaştığını desteklemektedir (5,6).

DNA dinamik bir moleküldür ve normal hücre metabolizması sonucu veya çevresel etkenlerden dolayı yapısal değişikliklere uğrama olasılığı vardır. Örneğin bazların özellikle guanin ve adeninin 2'-deoksiriboza bağlı oldukları kimyasal bağın hidrolizi sonucu DNA'dan ayrılması bir insan hücresinde 24 saat içinde en az 15 bin kez gerçekleşir.

DNA hasarı yapan en büyük dış etkenlerden biri de sigara dumanının içerdiği yüzlerce kimyasal bileşiktir. Nefes ile çekilen her sigara dumanı 100 trilyon serbest radikal molekülü içerir (7). Aynı zamanda katran da çok miktarda ve uzun yarı ömre sahip stabil serbest radikalleri içerir. Serbest radikaller çok reaktif moleküller olup akciğer ve solunum yollarındaki dokuda kimyasal olarak DNA'yı, hücre membranlarını ve diğer molekülleri etkileyerek hasara uğratar. Tütün içerisindeki kimyasal maddelerin karsinogenik etkilerinin biyokimyasal mekanizmaları ve serbest radikallerin hücre DNA'sında oluşturduğu oksidatif hasar hassas teknikler ile gösterilmiştir (8-10). Serbest radikallerin karsinojenezdeki merkezi rolü bu çalışmalarda tanımlanmıştır. Canlı hücrelerde serbest radikallerin membranlar ve

DNA'ya hasar vermesini önlemek için antioksidan sistemler bulunur. Tütün içerisindeki kimyasallar antioksidan sistemin kapasitesini aşarak oksidatif stres oluşturur ve hücre içerisindeki makromolekülleri hasara uğratabilir. DNA hasarının birçok türü vardır; baz ve 2'-deoksiriboz hasarları, tek- ve çift-zincir kırılmaları, baz-baz ve DNA-protein çapraz bağları oluşması, baz kayıpları, başka moleküllerin DNA'ya katılması gibi. DNA hasarı bir organizma için kötü biyolojik sonuçlara neden olabilir. DNA'daki hasarların onarılamaması ve takiben genetik stabilitenin bozulmasının kanser oluşumundaki temel mekanizmalardan olduğu yapılan bilimsel çalışmalarla gösterilmiştir. Özellikle tümör baskılayıcı genlerde ve DNA onarım genlerinde oluşan mutasyonlar ve onkogenlerin aktive edilmesi hücrenin kansere karşı koruyucu olan başlıca mekanizmalarını yok eder. Epidemiyolojik çalışmalarda DNA hasarının tüm kanserlerin yaklaşık %90'nına neden olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Tütün ve kanser ilişkisini ortaya koyan bilimsel verilere rağmen, tütün içerisinde bulunan eksojen ajanların karsinogenez etkisini moleküler seviyede değerlendirmek zordur. Çünkü tütün kullanımı; karsinojenler, tümör promotörleri ve ko-karsinojenlerin kompleks karışımına kronik bir maruziyete yol açmaktadır. Ancak akciğer kanseri söz konusu olduğunda tütün dumanındaki bileşiklerin kansere yol açtığına dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Bu kanıtlardan birincisi; tütün dumanındaki bileşikler, kullanan kişi tarafından absorpsiyon sonrası metabolize edilmektedir. İkincisi; bu bileşiklerin çoğu tütün kullananların akciğer hücrelerinde DNA hasarı oluşturur. Üçüncüsü; polisiklik aromatik hidrokarbonların metabolitlerine deneysel maruziyet normal bronş hücre kültürlerinde aynı tipte DNA hasarı oluşumunu uyardığına dair kanıtlar vardır. Dördüncüsü; G>T transvers mutasyonları akciğer kanserlerinde ve komşu tutulmamış akciğer dokularında saptanan DNA hasarı ile ilişkilidir. Bu mutasyonların pozisyonları in vitro saptanan DNA hasarları ile örtüşmektedir. Beşincisi; akciğer kanserli hastalardan sigara içmeyenlerin p53 mutasyon prevalansı sigara içenlere göre daha düşüktür. Bu özellikle G>T mutasyonları için çok belirgindir. Altıncısı; akciğer kanserli sigara içenlerde, sigara içmeyenlere ve tütün kullanımı ile direkt ilişkili olmayan kanser hastalarına göre

tüm kanserler için ortak hassas nokta olan kodonlarda, aşırı G>T transversiyonları olduğu tespit edilmiştir. Yedincisi; akciğer kanserlerinde mutasyonların yarısından fazlasında metillenmiş CpG dinükleotidleri G>T transversiyonları için tercih edilen bölgeleri oluşturmaktadır. Aynı dinükleotid mutasyonel reporter genler içerisinde yer aldığı benzo[a]pyrene-7,8-diol-9,10-epoxide e maruz kalan hücrelerde G>T transversiyonu için hedef hassas noktaları oluşturmaktadır (11).

Akciğer kanserlerinde polisiklik aromatik hidrokarbonların moleküler etkilerinin bulunması tütün içerisindeki diğer maddelerin karsinogenezdeki önemli rollerini hafifletmemelidir. Akciğer kanserlerinde diğer tütün karsinojenleri benzer moleküler etki oluşturabilir veya G>T dışı mutasyonlardan sorumlu olabilir. Ayrıca; farklı tütün dumanı bileşikleri, vücudun değişik bölgelerinde birikme ve metabolizma hızlarına bağlı olarak organ veya doku spesifik karsinojenik, ko-karsinojenik veya tümör promoting (ilerletici) etkiler gösterebilir. Sigara içen ve solunum sistemi kanseri olan hastaların p53 G>T transversiyonu prevalansı incelendiğinde, ağız boşluğu kanserlerinde düşük, larinks kanserinde orta ve akciğer kanserinde yüksek bir oran olduğu gözlenmektedir. Bu durum, solunum sistemi hücrelerinin polisiklik aromatik hidrokarbonlar ve diğer tütün dumanı karsinojenlerine maruz kalma sürelerine bağlı olarak ortaya çıkmış olabilir. Polisiklik aromatik hidrokarbonlar ile uyarılmış DNA hasarı ve p53 mutasyonları ile ilgili yapılan çalışmalar bir grup eksojen karsinojenler ile insan kanserleri arasında çok güçlü bağlantılar olduğunu ortaya çıkartmıştır (11).

Epidemiyolojik ve klinik çalışmalar, tütünün yol açtığı karsinogenezde DNA'da meydana gelen hasarın etiyolojik rolü ile ilgili dört noktaya dikkat çekmektedir. Bir; insan dokularında tütün ile ilişkili kanserlerde görülen genetik polimorfizm hasarlı DNA konsantrasyonlarını değiştirmektedir. İki; DNA hasarı tütün ile ilişkili kanser gelişiminde önemli bir risk faktörüdür. Üç; DNA da meydana gelen hasarlar insan tümörlerinde onkogenler ve tümör supresör genlerde meydana gelen moleküler değişiklikler ile ilişkili bulunmuştur. Dört; tütünün yol açtığı karsinogenezde endojen ve kimyasal olarak anstabil hasarlı DNA

molekülleri potansiyel öneme sahiptir. Sonuç olarak, tütün içerdiği toksik ve karsinojenik potansiyele sahip kimyasallar, serbest radikaller ve metabolitleri ile insan dokularında hasara yol açmaktadır. Bu hasar; DNA, membranlar ve makromoleküllerde meydana geldiğinden, hücrenin fonksiyonlarında bozulma ile karsinogenez sürecini tetikleyerek sadece solunum sistemi değil birçok farklı organda da kansere yol açmaktadır.

İletişim: Dr. Özkan Alataş

E-posta: oalatas@ogu.edu.tr

Kaynaklar

1. Hecht SS. Tobacco smoke carcinogens and lung cancer. *J Natl Cancer Inst* 1999;91:1194–1210.
2. Hoffmann D, Hoffmann I, El-Bayoumy K. The less harmful cigarette: a controversial issue. a tribute to Ernst L. Wynder. *Chem Res Toxicol* 2001;14:767-790.
3. International Agency for Research on Cancer. (IARC). 1986; IARC Monographs on the Evaluation of the Carcinogenic Risk of Chemicals to Humans. Vol 38. Lyon, France: pp 37-275.
4. Kispert S, McHowat J. Recent insights into cigarette smoking as a lifestyle risk factor for breast cancer. *Breast Cancer –Targets and Therapy* 2017;9:127-132.
5. Petrakis NL, Gruenke LD, Beelen TC, Castagnoli N, Craig JC. Nicotine in breast fluid of nonlactating women. *Science*. 1978;199:303–305.
6. Thompson PA, DeMarini DM, Kadlubar FF, et al. Evidence for the presence of mutagenic arylamines in human breast milk and DNA adducts in exfoliated breast ductal epithelial cells. *Environ Mol Mutagen*. 2002;39:134-142.
7. Valavanidis A, Vlachogianni T, Fiotakis K. Tobacco Smoke: Involvement of reactive oxygen species and stable free radicals in mechanisms of oxidative damage, carcinogenesis and synergistic effects with other respirable particles. *Int J Environ Res Public Health* 2009;6:445-462.
8. Hecht SS. Biochemistry, biology, and carcinogenicity of tobacco-specific N-nitrosamines. *Chem Res Toxicol* 1998;11:559-603.
9. Philips DH. DNA adducts in human tissues: biomarkers of exposure to carcinogens in tobacco smoke. *Environ Health Perspect* 1996;104:453-458.
10. Pryor WA, Stone K, Zang LY, Bermudez E. Fractionation of aqueous cigarette tar extracts: fractions that contain the tar radical cause DNA damage. *Chem Res Toxicol* 1998;11:441-448.
11. Pfeifer GP, Denissenko MF, Olivier M, Tretyakova N, Hecht SS, Hainaut P. Tobacco smoke carcinogens, DNA damage and p53 mutations in smoking-associated cancers. *Oncogene* 2002;21:7435-7451.

*Dr. Pelin Duru Çetinkaya¹, Dr. Çağla Uyanusta Küçük¹, Dr. Banu Salepçi¹,
Dr. Pınar Pazarlı¹, Dr. Seyhan Dülger¹, Dr. Seren Arpaz¹, Dr. Aslı Görek Dilektaşlı¹*

Geliş/Received : 30.02.2018

Öz

Günümüzde tütün ürünlerinin kullanımı tüm dünyada en önemli önlenebilir hastalık ve ölüm nedenidir. Göğüs hastalıkları uzmanlarının meslek grubu olan Türk Toraks Derneği, kurulduğu günden bu yana tütün kontrolü konusundaki çalışmalarda ulusal düzeyde yer almaktadır. Türk Toraks Derneği'nin "tütün kontrolü" alanındaki aktiviteleri; halkın ve sağlık çalışanlarının tütün ürünlerinin halk sağlığı, ekonomi ve çevre sağlığı üzerine etkileri konusunda farkındalığını arttırmak; halkı tütün salgınından korumak için bilinçlendirmek ve sağlık politikalarına yön vermek; tütün endüstrisinin ve yandaşlarının aktivitelerini izleyerek, endüstrinin yasal düzenlemeleri delme yönündeki politikalarına karşı stratejiler geliştirmektir.

Anahtar sözcükler: Tütün kontrolü, Savunuculuk, Sivil Toplum Örgütü

Abstract

Today, tobacco is the leading cause of tobacco-related diseases and tobacco-related deaths worldwide. Since it has been founded in 1992, Turkish Thoracic Society has been working on tobacco control in a nationwide setting. Main activities of Turkish Thoracic Society on tobacco control are aimed to increase awareness of the population and health-care workers about hazards of tobacco on population health, the economy, and the environment; to spend efforts for preventing and controlling the global tobacco epidemic through population level education and changing health policy; and to monitor the activities of the tobacco industry and its allies and develop strategies to overcome invading policies of the industry.

Key words: Tobacco control, Advocacy, Non-Governmental Organization

Dünyada her yıl tütün ve tütün ürünlerine bağlı 7 milyon ölüm olmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), tütün kontrolü alanında kararlılıkla uygulanacak önlemler alınmadığı takdirde 2030 yılına dek bu rakamın 8 milyonu bulacağını belirtmektedir. Salgın tüm dünyada günümüzdeki özelliklerini sürdürdüğü takdirde 21. yüzyıl boyunca 1 milyar insanın ölümüne neden olacaktır. Türkiye’de her yıl 100.000 insanımız nikotin bağımlılığı neticesinde gelişen tütün ve tütün ürünleri kullanımına bağlı hastalıklardan ölmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi’ni (TKÇS) 2004 yılında imzalayarak, tütün kontrolü önlemleri alacağını ve gerekli düzenlemeler yapacağını, tedavi edilmesi gereken bir hastalık olan nikotin bağımlılığının önlenmesinin de bu düzenlemeler içinde olacağını taahhüt etmiştir.

Tütün kontrolü verileri ülkemiz için ne diyor?

Ülkemiz gerek 1996 yılında yürürlüğe giren 4207 sayılı kanun ve gerekse 2008 yılında kanun maddesinde yapılan geniş düzenlemeler neticesinde tütün kontrolü alanında başarılı sonuçlar elde etmiş, bu konuda ödüllendirilmiştir. Ancak son yıllardaki verilerin iyiye gitmediği görülmektedir. Ülkemizde 2012 yılında %27,1 olan tütün bağımlısı oranı 2014’de %32,5’e çıkmıştır. 2003 – 2012 yılları arasında gençler arasında sigara kullananlar, sigara dışı tütün ürünü kullananlar ve “gelecek yıl kullanırım” diyenlerin oranı atmıştır.

Gençlik ve tütün kullanımı

Tüm dünyada gençler arasında tütün ürünü kullanımı son yıllarda belirgin artış göstermekte ve bazı ülkelerde gençler erişkinlerden daha fazla tütün ürünü kullanmaktadırlar. Gençlerde tütün kullanımındaki en fazla artışın da düşük geliri ülkelerde olması dikkat çekicidir. Şu anda dünyada 13-15 yaş arası sigara içenlerin 25 milyon, dumansız tütün ürünü kullananların ise 13 milyon olduğu tahmin edilmektedir (1). Küresel Gençlik Tütün Araştırması sonuçlarına bakıldığında 1999’dan 2016’ya kadar 43 ülkede 13-15 yaş arası erkek ve kız çocuklarda tütün kullanımı açısından önemli bir değişiklik olmamış,

20 ülkede azalma olmuş, 18 ülkede ise artış olmuştur. Tütün kullanımında azalma gözlenen ülkeler yüksek gelir düzeyine sahip gelişmiş ülkeler iken artış olan ülkeler genelde gelir düzeyi daha düşük ülkelerdir. Türkiye’de ise erkek çocuklarda tütün kullanım oranı %20, sigara içme oranı %12, kız çocuklarda ise bu oranlar sırası ile %13 ve %8’dir (1,2).

Gençler arasında en yaygın kullanılan tütün ürünü sigara olmakla birlikte Türkiye’de nargile kullanımı da özellikle lise ve üniversite gençliğinde oldukça popülerdir. Son yıllarda yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde gençler arasında elektronik sigaralar gibi nikotin içeren yeni ürünlerin kullanımı da oldukça artmış bulunmaktadır. İkinci el sigara dumanı maruz kalım yüzdesi gençler arasında tüm dünyada ortalama %50 iken bu rakam %70’lerle en yüksek Avrupa’da bulunmaktadır (1).

Erken yaşlarda tütün kullanmaya başlamak, daha uzun süre kullanıma yol açacağı için akciğer kanser riski başta olmak üzere tütüne bağlı hastalık risklerini geç başlayanlara göre daha çok arttırmaktadır. Bu nedenle gençlerde tütün kullanımını engellemek için çok etkili politikalar geliştirmek gereklidir. Gençlerde sigaraya başlama ve sürdürmeyi etkileyen etkenlerin tespit ve tedavisi önemli nitelik taşımaktadır. Ergenlik, doğası gereği akran ilişkilerinin önem kazandığı, kabul edilme, beğenilme ve toplumda yer edinme kaygılarının ortaya çıktığı bir yol ayrımıdır. Sigara birçok ergen için bu kabul sürecinde, toplumsal kabule bir araç olarak görülmektedir (3). Ergenlerde sigara bırakma denemelerinin yetişkinliğe göre çok daha zor olduğu bilinmektedir. Bu nedenle gençlerde sigara bırakmaya yönelik yaklaşımlardan çok başlamanın önlenmesine yönelik yaklaşımlar gereklidir.

Türk Toraks Derneği (TTD) Tütün Kontrol Çalışma Grubu olarak gençlerde tütün kontrol için başlamayı önlemek üzere mevcut yasalar gereği sigara reklam ve 18 yaş altındaki gençlere tütün ürünü satış yasaklarının denetlenmesi, gençlerin vakitlerini geçirebilecekleri spor alanları oluşturulması, nargile kafelerin denetlenerek gençlere nargile sunumunun önlenmesi gibi yaklaşımların etkili olabileceğini düşünmekteyiz.

Nargilelik Tütün Mamulü (NTM) ve Sarmalık Kıyılmış Tütün (SKT)

Nargile kullanımının dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hızla arttığı bilimsel çalışmalarda görülmektedir. Son yıllarda ülke tütüncülüğü ve tütün kontrolü anlamında sarmalık kıyılmış tütün mamulü (SKT) ve nargilelik tütün mamulü (NTM) önemli bir mücadele alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Eldeki veriler ve yasal SKT piyasasının yaklaşık %40’ı ve NTM piyasasının ise neredeyse %99’unun kayıt dışı olduğu tahmin edilmektedir. Toplumda her iki ürünün de sigara kadar sağlığa zararlı olmadığı yönündeki yanlış algının doğru bilgilendirmeye yer değiştirmesi gerekmektedir. Son yıllarda “organik” başlığıyla ürün pazarlama yaygınlaşmış olmasına rağmen bu ürünlerin yetiştirilmesinde çok daha fazla zirai ilaç kullanıldığı, kıyım sonrası kükürt ve asit denilen çeşitli kimyasallarla işlem görme ve sarartma uygulandığı unutulmamalıdır. TEKEL’in yaprak tütün alım faaliyetinden çekilmesiyle beraber işsiz kalan binlerce tütün üreticisi kayıtdışı piyasa için tütün üretmeye başlamıştır. Durumun yerel boyutu kadar uluslararası boyutu da göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Türkiye’de yapılan küresel tütün araştırmaları aksini söylese de gençler arasında nargile kullanım sıklıklarının %18.9-%37.5 arasında olduğunu belirten ülke çalışmalarını dünya verileri desteklemektedir. Nargilenin aromalı katkı maddeleriyle (2016 TAPDK verilerine göre 107 adet NTM aromalı katkı maddesi tanımlanmıştır) bağımlılığı arttırması ve bulaşıcı hastalıklara yol açabilecek kullanım şekli üzerinde yeterince durulmamaktadır. Oysa SKT gibi NTM de tütün içerdiği için bağımlılık yapar ve sigara içenlerde görülen hastalıklara neden olur. Evrengil ve arkadaşları çalışmalarında, TAPDK kayıtlarında ülke genelinde ruhsatlı 973 nargile sunan işletme olduğu belirtilmesine rağmen sadece İstanbul’da 983 işletme belirlemişlerdir. Ruhsatlandırma, denetim ve mevzuat sorunlarına ek olarak zorluklarla kazanılmış kapalı alan yasak ihlalleri de düşündürücüdür (4,5).

NTM ve SKT en az sigara kadar sağlığa zararlıdır ve içtikleri nikotin nedeniyle bağımlılık yaparlar. Gerek NTM gerekse de SKT piyasasının son yıllarda hızla büyüyerek yaygınlaşması ve çok büyük oranda kayıtdışı olması nedeniyle, bu alanlarda ulusal düzeyde etkili düzenlemeler ile ivedilikle önlemler alınması ve yeni adımların

atılması gerekliliğini TTD her mecrada dile getirmektedir, getirecektir.

Yeni tehditler! Elektronik sigara ve ısıtılarak kullanılan nikotin ürünleri

Tüm bunlar hiç kuşkusuz ki tütün kontrolü eylemlerinin tütün endüstrisi ve bu endüstrinin üretim ve pazarlama stratejilerini kapsam dışında bırakması nedeniyle gerçekleşmiştir. Bu sürecin bir yansıması olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) 27.9.2017 tarihinde sunulan “Bazı Vergi Kanunları ile Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasarısı”nın 68-71. maddeleri ile “sigara ve diğer tütün mamulleri kategorisine girmeyen yeni tütün mamulleri”nin üretimine, ithalatına, satışına izin verilmesinin önünün açılacağı sorunu belirmişti. Oysa ki, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 58. maddesi, devleti gençlerin bağımlılıklardan korunmasıyla yükümlü kılmıştır. Yeni ürünlerin piyasaya sunumu bu yükümlülükle bağdaşmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti’nin imzaladığı Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi 5.2’nci maddesi, devletin sadece tütün değil “nikotin bağımlılığı” ile de mücadele etmesini talep etmektedir¹. Konuya duyarlı uzmanlık dernekleri, Türk Tabipleri Birliği (TTB) ve halkın sağlığından taraf tutan kurumların ortak çabasıyla bu maddede geri adım atılması sağlanmış ve olumlu gelişme sevinçle karşılanmıştır.

E-sigara ve ısıtılarak kullanılan nikotin ürünlerinin Tütün Endüstrisi tarafından sigaraya göre daha az zararlı oldukları ısrarla iddia edilse de, her gün giderek artan sayıda veri bu ürünlerin pek çok farklı açıdan sağlığa zararlarını ortaya koymaktadır. Veriler bu yeni yenil ürünler özelinde de tütün ve nikotinin güvenli dozu olmadığı, nikotinin hangi dozda olursa olsun ve hangi yolla alınıralsa alınsın bağımlılığa neden olduğunu göstermektedir. Nikotinin ısıtılarak veya yanarak alınıyor olması da bağımlılık yapıcı etkisini ortadan kaldırmaz.

Düz paket uygulamasının hayata geçirilmesi konusunda kesintisiz çağrı

Bilimsel araştırmalar sigara paketi ve tütün ürünleri üzerindeki tütün endüstrisine ait marka ve paket tasarımlarının, bu ürünleri kullanan kişileri tütün kullanımının zararları hakkında yanlış yönlendirdiğini ve tütün kullanımını daha cazip hale getirdiğini ve sağlık uyarılarının etkisini

azalttığını göstermiştir. Ulusal Tütün Kontrolü Eylem Planı ile tek tip düz paket uygulamasının yasalaştırılacağı sözü 27 Ocak 2015 tarihli 29249 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren genelgeyle kamuoyuyla paylaşılmıştır. Türk Toraks Derneği her mecrada bu düzenlemenin ivedilikle hayata geçirilmesinin önemini vurgulamakta ve düz paket uygulamasıyla ilgili yasal düzenlemelerin süratle tekrar gündeme alınması ve hayata geçirilmesini talep etmektedir.

Tütün endüstrisi ile işbirliği yapan sivil toplum kuruluşlarına çağrı!

İşbirliği aynı tarafların bir amaç uğruna birlikte hareket etmesine denir. Sivil Toplum Kuruluşları (STK) resmi kurumlar dışında ve bunlardan bağımsız olarak çalışan, politik, sosyal, kültürel, hukuki ve çevresel amaçları doğrultusunda lobi çalışmaları, ikna ve eylemlerle çalışan, üyelerini ve çalışanlarını gönüllülük usulüyle alan, kar amacı gütmeyen ve gelirlerini bağışlar ve/veya üyelik ödemeleri ile sağlayan kuruluşlardır. Tütün endüstrisinin ise amacı maksimum satış yapmak, tütünün sağlık üzerine olumsuz etkilerini göz ardı etmek, karşı çıkanları susturmak, kamuoyunu etkilemek, toplumsal politikalara hakim olmak, yasal girişimlere müdahil olmaktır. Birbirleriyle aynı taraf olmayan bu kuruluşların nasıl olup da birlikte işbirliği içinde faaliyet gösterebildikleri sorusunu **hayırseverlik kapitalizmi** (*philanthrocapitalism*) kavramı açıklamaktadır.

Tütün endüstrisi hedeflerine ulaşabilmek için, bilimsel buluşların doğru olmadığını iddia eder, kanıtların yetersizliğini ileri sürer, aksini ispatlayan veriler yaratır. Son elli yıldır “biz değiştik” söylemi ile sağlığa saygılı izlenimleri yaratmaya çalışmaktadır. Endüstri sosyal sorumluluk projelerine destek olarak aslında doğaya ve insan sağlığına verdiği tartışmasız zararı kapatmaya çalışarak kendini halk sağlığına önem veriyor gibi göstermeye çalışmaktadır. Endüstri desteği ile gerçekleştirilen sosyal sorumluluk projelerinin en önemli etkisi endüstrinin toplumla ortak değerleri varmış yanılgısına yol açmasıdır. Bu etkinlikler sayesinde, sosyal sorumluluk proje sahiplerinin yani endüstrinin ve tütün ürünlerinin reklamı dolaylı yoldan yapılmakta, tütün ürünleri ile ilgili reklam yasağı dolaylı yoldan delinmektedir. Endüstri, söz konusu kurumsal yapılar ile birlikte bu sözde “kamu yararı” adı altında yapılan sosyal sorumluluk projeleri ile her zaman yaptığı gibi

toplumu yanıltmakta ve toplumsal meşruiyet sağlamaktadır (6).

Türk Toraks Derneği yine her fırsatta kamuoyunu bilinçlendirmeye yönelik duyurularla bulunmakta, sivil toplum kuruluşlarını “**Dumansız ve Sağlıklı Bir Gelecek**” için tütün endüstrisi ile işbirliğini bir an önce bırakmaya ve sağlıktan yana saf tutan TTD, TTB, SSUK, HASUDER, Sağlığa Evet Derneği (SED) gibi sivil toplum kuruluşlarının yaptığı şekilde halk sağlığı için endüstriye karşı saf tutmalıdır. Türk Toraks Derneği yine her mecrada endüstrinin benzer taktiklerinin deşifre edilmesine yardımcı olmakta ve toplumu bu konuda duyarlı olmaya davet etmektedir.

Türk Toraks Derneği ve tütün kontrolü

Türk Toraks Derneği, 1992 yılında kurulmuş, göğüs hastalıkları alanında mesleki ve bilimsel uzmanlık derneğidir. Eğitim, araştırma, *koruyucu hekimlik* ve hasta hizmetini geliştirmek, göğüs hastalıkları alanıyla ilgili *sağlık politikalarını toplum yararına etkilemek* derneğin misyonlarından. Akciğer sağlığı alanında *önlenebilir* tüm hastalıkların en aza indirildiği bir Türkiye’yi hedefler, bu nedenle tütün kontrolünü önceler (7).

Türkiye’de tütünle mücadele 1980’li yıllarda başlamış, ancak ilk etapta kısıtlı toplumsal eğitimler ve epidemiyolojik çalışmalarla sınırlı kalmıştır. Türkiye çok uluslu sigara şirketleri ile 1984 yılında tanışmış olmasına rağmen endüstri ile mücadele faaliyetlerinin başlaması ne yazık ki 1990’lı yıllarda olmuştur. 1990’lı yıllarda Dünya Tütün ve Sağlık Kongreleri yapılmaya başlamış tütün kontrol kavramı ortaya çıkmıştır.

Birinci ilkesi “insana, hasta haklarına, emeğe ve çevreye saygı” olan TTD sağlığı herkes için doğuştan kazanılmış hak olarak görmektedir ve koruyucu hekimliğe önem vermektedir. Bu nedenle kurulduğu 1992 tarihinde “Tütün ve Sağlık” çalışma grubu kurulmuştur. Daha sonra “**Tütün Kontrolü Çalışma Grubu (TKÇG)**” adıyla görevine devam edecek olan bu grup, ülkede tütün kontrolü savaşında görev alabilecek değişik uzmanlık alanlarındaki hekimlerini de bünyesine katarak, o zamana kadar sürdürülen dağınık etkinlikleri toplamaya ve yönlendirmeye başladı. Bilimsel çalışmalar sonucu ulaşılan bilimsel kanıtları da insanlık yararına dönüştürecek

politikalara ışık tutacağını ve yön vereceğini tüzüğünde açıkladı. 1995'de yapılmaya başlanan ilk "Bahar Toplantıları"ndan itibaren tüm kongrelerinde tütün konusunu gündeme getirdi ve bu dönemde başlanan "Tütün Kontrolü Uzmanlığı" kurslarıyla Türkiye çapında konu ile ilgili insan gücü yetiştirilmeye başlandı. Çalışma grubu, sigarayı bırakma yardımı çalışmalarına destek vermenin yansira, endüstriye karşı savaşım ve savunuculuk yaparak tütün sorununun kaynağına yönelmeyi kendine amaç edinmiştir. Bu grup, tütün kontrolü mücadelesinde görev alabilecek değişik uzmanlık alanlarındaki hekimleri de bünyesine katarak, o zamana kadar sürdürülen dağınık etkinlikleri toplamaya ve yönlendirmeye başlamıştır. 1990'ların ortalarında TTD tütün kontrol mücadelesinde sivil toplum kuruluşlarının bir araya geldiği merkezi bir yapı haline gelmiştir (8,9).

Türk Toraks Derneği ve etkin sivil toplum örgütleri, ülkemizde tütün kontrolü ile ilgili temel yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi sürecine de katkı sunmuştur. 4207 sayılı "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi Ve Kontrolü Hakkında Kanun" isimli yasa tasarısının 1992 yılından itibaren mecliste görüşülmesinde etkin olmuş; TEKEK'in özelleştirilmesinin engellenmesi için Bütçe ve Plan Komisyonunda görüşlerini savunmuşlardır.

Türk Toraks Derneği, 1995 yılında kurulan Sigara Sağlık Ulusal Komitesinin (SSUK) kurucu üyesi olmuştur. Daha sonraki yıllarda da sekreterliğini ve başkanlığını yürütmüştür. 1996 yılında TTD tütün yasası çıkartılırken mecliste büyük

2001 yılı TTB önünde Tütün Yasasına Karşı Basın Toplantısı

mücadeleler vermiş; 2000 yılında Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kanunu konusunda basın bülteni yayınlamıştır. 2001 yılında 31 Mayıs nedeniyle TTD 4. Yıllık kongresinde tüm kongre katılımcılarıyla İzmir de büyük bir miting yapılmıştır. Türk Toraks Derneği tütünle mücadelede çok değerli hocalarımız Elif Dağlı, Ali Kocabaş, İzzettin Barış, Nazmi Bilir, Erol Sezer, Toker Ergüder kanun çıkarılacak boyutta ilerleme sağlanmasına öncülük etmişlerdir.

Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kanunu ile 2001 yılında ilgili kanun tasarısı Mecliste görüşülürken, TTB önünde TTD basın bildirisini sonrasında; Meclis'in ilgili komisyonunda sivil toplum örgütü olarak katılabılmıştır. Türk Toraks Derneği, 1999-2003 yılları arasında Birleşmiş Milletler ev sahipliğinde Dünya Sağlık Örgütü tarafından sürdürülen "Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi" kamu görüşmelerinde taraf olarak görüşlerini sunmuştur. Türk Toraks Derneği, tütün kontrolünün her aşamasında hekim sorumluluğunu anlamış ve uygulamış ilk derneklerden olmuştur. Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesinin TBMM de kabulü sürecinde, "Ulusal Tütün Kontrolü Eylem Planı"nın oluşumu süresince, TTD aktif rol almış ve sürecin hızlanmasına büyük katkı sağlamıştır. İl tütün kontrol komitelerinin kurulması ve buralarda yasaların gereklerinin yerine getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır. Türk Toraks Derneği üyeleri, il tütün kontrol komitelerinde halkın çıkarları ve bilimsel gerçekler çerçevesinde çalışmalar yürütmüştür. SSUK, TTD Tütün Kontrolü Çalışma grubu, HASUDER birbiriyle organize ve uyumlu çalışmaları Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesinin Türkiye'de yerine getirilmesinde çok etkin rol almalarına neden olmuştur. 2007-2012 yılları arasında SSUK başkanlığı TTD tarafından yürütülmüş, 2008 yılından başlayarak dönem başkanlığı sırasında Bloomberg fonu projelerine başlanmış ve sürdürülmüştür. 2012'de TTD'nin dönem başkanlığı sırasında SSUK, dumansız hava sahası konusundaki STK desteği nedeniyle "Bloomberg ödülü ve Dumansız Birliktelik ödülü" almıştır (10).

Türk Toraks Derneği Tütün Kontrolü Çalışma Grubu, 2005 yılında gerçekleşen "Tütün ve Kontrolü Sempozyumu"nu ; 2006-2008 yılları arasındaki yaygın eğitim ve web aktivitelerini; 2008-2010 dönemindeki "Tütün Kontrolü

Kitabı"nın basılması ve dağıtımını; 2010-2012 döneminde şubelerde çok sayıda eğitim düzenlenmesi ve birinci ve ikinci basamaktaki hekimlere sigara bırakma yardımı becerisi kazandırmak için yapılan "Sigara Bırakmada Öğrenme Zemini (SÖZ)" projesini bu zorlu dönemin üzerine inşa etmiştir (11).

Türk Toraks Derneği, tütün kontrolü tarihi ve inşa edilenler üzerinde, tüzüğünün gereklerini gerçekleştirmeyi hedefler; tütün kontrolünde dernek üyelerinin bilgi, beceri ve tutum değişikliğini sağlamaya çalışır. Bu amaçla, tütün kontrolünde de kongre kursları, kış okulları ve mesleki gelişim kurslarında eğitim etkinlikleri ve bir de sanal konferans düzenlenmiştir. Tütün kontrolünde hekim sorumluluğunu geliştirmek üzere Sağlık Bakanlığı (SB), SSUK ve diğer uzmanlık dernekleri (Halk Sağlığı Uzmanları Derneği-HASUDER, Aile Hekimleri Dernekleri, Türk Dış Hekimleri Birliği, Türk Akciğer Kanseri Derneği gibi) ile ortak hareket etmeyi, kurs programları ve sigara bırakma dışındaki kontrol stratejilerinde görev almanın cazip hale getirilmesi için eğitim etkinlikleri düzenlemeyi hedefleyen TTD; bu amaçla, çeşitli branşların kongrelerinin bilimsel programlarında yer alarak o dernek üyelerinin tütün kontrolü konusundaki farkındalıklarının artırılması için sunumlar yapılmasını sağlamış; "Sigara Bırakmada Öğrenme Zemini Dış Hekimleri Projesi" başlatılmış ve ayrıca aile hekimlerine eğitimler verilmiştir.

Tütün Yasasına karşı TBMM de yapılan protesto yürüyüşü

Türk Toraks Derneği, üyelerinin tütün kontrolü bileşenlerine yaklaşımlarını belirler, farkındalığını artırır. Bu nedenle TKÇG tarafından yapılan "online" anket projesiyle hekimlerin sigara içme durumları ve ilgili faktörler belirlenmiştir (12).

Türk Toraks Derneği, tütün kontrolüne bilimsel katkıda bulunabilecek özgün araştırmalar planlar. 2013-2018 Ulusal Tütün Kontrolü Eylem Planı (UTKEP)'na destek sunmak için güncelleme ve tütün kontrolünün geleceğini tanımlayan bir makale yazılmış, ayrıca reklam, promosyon, sponsorluk ihlalleriyle ilgili Sağlık Enstitüsü Derneği (SED) ile birlikte gölge raporlama yapılmış, verileri savunuculukta kullanılmaya başlanmıştır (13,14).

Türk Toraks Derneği, hekimlerin pratiklerinde yararlanabileceği raporlar hazırlar. Bu hedefle sigara bırakma yardımı yaparken yararlanacakları bir uzlaşma raporu hazırlanmış ve dağıtımı yapılmıştır (15). Türk Toraks Derneği, ülke gündemine katkı sunabilecek literatür bilgilerini takip eder ve paylaşır. Bu amaçla elektronik sigara ve zarar azaltma başta olmak üzere çeşitli makale özetleri üyelerle paylaşılmıştır. Türk Toraks Derneği, tütün konusunda medyanın günlük takibini hedefler, bunu paydaşlar yardımıyla sürdürür; bu sayede, sigara bırakmada kanıta dayalı olmayan yöntemlere başvuruyu azaltmak için reklam yoluyla tespit ettiği ihlallerle ilgili hukuk danışmanları aracılığıyla suç duyurusunda bulunmuş, ayrıca tütün endüstrisinin de yakından takibi mümkün olmuş; sosyal sorumluluk projesi adı altında gerçekleştirilen hibelerle ilgili eğitimlerde bilgilendirme yapılmıştır.

Türk Toraks Derneği, kamuoyu ve hastaları bilgilendirerek ulusal akciğer sağlığının korunması ve geliştirilmesini hedefler. Bu nedenle dünya günlerine göre açıklama yapmaktan çok, Türkiye kamuoyunun gündemine göre çeşitli basın açıklamaları ve etkinlikler yapılır. Toplumun farkındalığını artırmak için sosyal medyayı aktif olarak kullanır. Bu vizyonla, tütün kontrolü için sağlıkçılar ve hastaları bilgilendirmek üzere web siteleri açılmıştır (16, 17). Hastalar için "siz de bırakabilirsiniz" sloganıyla **Sigarayı Bırakıyoruz** kitapçığı hazırlanmıştır (18). Sigara bırakma polikliniğinde takip edilen hastalara kanıta dayalı bilgiler eşliğinde destek sunmak için 7/24 hattı kurulması hedefi GARD aracılığıyla Sağlık Bakanlığına iletilmiştir.

Mezuniyet öncesi tıp eğitiminde tütün kontrolü müfredatının standardize edilmesi için hazırlanan önerinin, TTD açısından süreci tamamlanmış, "Yüksek Öğretim Kurulu Tıp Fakültesi Dekanları" toplantısında kabul edilmiştir. Gerek 2012 yılında düzenlenen Tütün Kontrolü Sempozyumu'nda gerekse her yıl kongrelerinde MPOWER ve UTKEP'in sağlayabildikleri ve sağlayamadıkları çerçevesinde analizi ciddi bir katılım ve başarıyla gerçekleştirilmiştir. Tütün kontrolü, ilk kez sosyal bilimler alanının da dahil olduğu geniş bir çerçeveden analiz edilmiştir (19).

Türk Toraks Derneği Sağlık Politikası Temel İlkelerinin² üçüncü maddesine göre; "Herkesin, ırk, dil, din, cinsiyet, cinsel yönelim, sınıf farkı gözetilmeksizin, sağlıklı olup sağlıklı kalabilme, sağlığını koruyup geliştirebilme, sağlığını kaybettiğinde ihtiyacı olan sağlık hizmetlerine ulaşma hakkı vardır. Bu hakkın kamusal güvence altında, zamanında, eksiksiz, öncelikli, nitelikli, yeterli ve onurlu biçimde ulaşabilmesinde temel sorumluluk devlete aittir. Bunun için devlet, sağlığın önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmak için kamusal güçleri seferber etmek zorundadır." Ayrıca TTD, Madde 8'de yer alan "Ulusal sağlık politikaları toplumsal yarar ekseninde şekillendirilmelidir" ilkesinden yola çıkarak tütün kontrolü ile ilgili kanunlara müdahil olmuş ve olmaktadır. TBMM'ne 27.09.2017 tarihinde sunulan yeni kanun tasarısının 68-71. maddeleri tütün piyasası ve ürünlerine ilişkin,

toplum sağlığını tehdit eden önemli değişiklikler içerdiğini TTD çeşitli basın bildirimleri ve gazete haberleriyle duyurmuştur.

31.10.2017 tarihinde İstanbul'da Türk Toraks Derneği, Sağlığa Evet Derneği ve İstanbul Tabip Odası'nın ortak basın toplantısı. (27.09.2017 tarihinde sunulan yeni kanun tasarısının 68- 71. maddeleri tütün piyasası ve ürünlerine ilişkin, toplum sağlığını tehdit eden önemli değişiklikler içerdiğini ve söz konusu maddelerin torba yasadan çıkartılmasının önemi ve gerekçeleri kamuoyuna açıklanıyor).

Özetle, TTD, Dünya Sağlık Örgütü Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesine taraf olan ve senelerce bunu kararlılıkla uygulamış olan ülkemizde, tütün kontrolü alanında elde ettiğimiz kazanımlarımızın kaybedilmemesi, kazanımların hiç azalmadan, taviz verilmenden, artarak sürdürülmesi adına her fırsatta tütün endüstrisinin yeni geliştirdiği taktiklerin doğru anlaşılması konusunda kamuoyunu bilgilendirmeye devam edecektir. Mevcut düzenlemeleri delmeyi hedefleyen, yeni taktikler ve kabuk değiştiren problemlerin tanımını anlaşılır bir şekilde yaparak, mücadele yolunda somut öneriler getirecek, bilimsel veriler sağlayarak hem kamuoyuna hem de kanun yapıcılara kararlılıkla rehber olacaktır.

İletişim: Dr. Çağla Uyanusta

E-posta: caglauanusta@yahoo.com

Kaynaklar

1. The Tobacco Atlas Sixth Edition. Jeffrey Drope, Neil W. Schluger, Editors. American Cancer Society, Inc. and Vital Strategies. Atlanta [Georgia]: 2018. [Internet] https://tobaccoatlas.org/wp-content/uploads/2018/03/TobaccoAtlas_6thEdition_LoRes_Rev0318.pdf. Erişim: 10 Nisan 2018.
2. Global youth tobacco survey (GYTS) 2017. Tobacco Free Initiative. World Health Organization. [Internet] http://www.who.int/tobacco/surveillance/survey/gyts/country_reports/en/. Erişim: 3 Nisa 2018.
3. Simons-Morton BG, Farhat T. Recent findings on peer group influences on adolescent smoking. The journal of primary prevention 2010;31(4):191-208.
4. Evrengil E., Nargilelik Tütün Mamulü Piyasasında Kayıtdışı Ekonomi, Yasadışılık ve Ticari Sunum

- Açmazı, TTB STED 2016, cilt 25 , özel sayı s: 13-22. [Internet]
https://www.ttb.org.tr/sted/images/files/dergi/2016/2016_ozel.pdf. Erişim:22.05.2018.
5. Uznay F. Türkiye'de sarmalık kıyılmış ve nargilelik tütün mamulü piyasasında kayıtdışılık sorunu çözülmeden tütün kontrolünde sürdürülebilir bir başarı mümkün mü? TÜTEV Yayınları, Aralık 2017.
  6. Dağlı E. Tütün endüstrisinin yeni teknikleri ve mücadele yöntemleri. Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi 2015 (24-özel sayı):10-13.
  7. Türk Toraks Deneği Tüzüğü. [Internet]
<http://www.toraks.org.tr/page.aspx?menu=3>. Erişim:19.5.2014.
  8. Elbek O. Geçmişten Geleceğe Türk Toraks Derneği ve Tütün Kontrolü. Toraks Bülteni Haziran 2012, 53-8. [Internet]
<http://www.toraks.org.tr/uploadFiles/book/file/317201294819-toraksbulteni.pdf>. Erişim:18.5.2014.
  9. Tütün ve tütün kontrolü. Türk Toraks Derneği Kitapları. Ocak 2010.Sayı 10.
  10. Ulusal Akciğer Sağlığı İçin 25 Yıl. Türk Toraks Derneği
  11. Tütün Kontrolü Oscar Ödülü Türkiye'ye, Bloomberg Ödülü. Toraks Bülteni Haziran 2012,61. [Internet]
<http://www.toraks.org.tr/uploadFiles/book/file/317201294819-toraksbulteni.pdf>. Erişim:18.5.2014.
  12. [Internet]
<http://www.sigarabirakmadaogrenmezemini.org/site/>. Erişim:18.5.2014.
  13. Pazarlı Bostan P, Aytemir ZE, Hacıevliyagil SS, Öztuna F, Örsel O, Kiran S. Türk Toraks Derneği üyesi göğüs hastalıkları hekimlerinin sigara içme durumu ve ilişkili faktörler Türkiye Klinikleri J Med Sci 2013;33(3):732-9.
  14. Elbek O, Kılıç O, Aytemur Z, Akyıldız L, Uyanusta Küçük Ç, Özge C, Sağlam L, Bostan P, Dağlı E; Türk Toraks Derneği Tütün Kontrolü Çalışma Grubu. Türkiye'de Tütün Kontrolü. Turk Toraks Dergisi DOI: 10.5152/ttd.2014.3898.
<http://toraks.dergisi.org/submit/view-manuscripts.php>. Erişim:18.5.2014.
  15. Elbek O, Evrengil E, Turkish Thoracic Society Shadow Reporting Group, Shadow reporting on compliance to tobacco advertisement bans at points of sale in Turkey. 6. European Conference Tobacco or Health, Oral Presentation, O 06, ECTOH Program and Abstract Book, 91, March 26-29, 2014, Istanbul/ Turkey.
  16. [Internet]
<http://www.toraks.org.tr/uploadFiles/book/file/142201415150-Sigara-Birakma-Tani--ve-Tedavi-Uzlası-Raporu-2014.pdf>. Erişim:19.5.2014.
  17. [Internet] www.dumansizhayat.org. Erişim:17.5.2014.
  18. [Internet] <http://www.dumansizhayat.org/sigara-kitapcik.pdf>. Erişim:17.5.2014.
  19. [Internet] <http://www.dumansizhayat.org/sigara-kitapcik.pdf>. Erişim:17.5.2014.
  20. [Internet]
<http://www.tutunkontrolusempozyumu.com/>. Erişim:17.5.2014.

Dr. Dilek Toprak¹

Geliş/Received : 20.05.2018

Öz

Aile Hekimliği disiplininin özelliklerini ve hizmet alanını içeren tütün kontrol çalışması Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği için her zaman öncelikli konulardan olmuştur. Dernek olarak bugüne kadar tütünle mücadele çalışmaları akademik alanda çalışmalar, kurum ve kuruluşlarda temsiliyet, halk eğitimleri ve hekimlere yönelik eğitim çalışmaları şeklinde özetlenebilir.

Tütün bağımlılığı ile mücadelede, aile hekimliği gibi bütüncül ve kapsamlı yaklaşımı içinde barındıran bir disipline büyük ihtiyaç vardır. Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği olarak tütün kontrolü mücadelesi ve benzeri projelere şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da destek vermeye devam edecektir.

Anahtar sözcükler: Tütün kontrolü, Sorumluluk, Aile Hekimliği

Abstract

Tobacco control project, which includes the characteristics and practice area of the Family Medicine discipline, has always been a priority issue for Turkish Association of Family Physicians. As an association, we can sum up our work against tobacco as works in Academic field, representation in institutions and organizations, public trainings, and training activities for physicians. There is a great need for a discipline that includes a holistic and comprehensive approach, such as family medicine, in struggling with tobacco addiction. Turkish Association of Family Physicians will continue to support the tobacco control contribution and similar projects as we did up to now.

Key words: Tobacco control, Responsibility, Family Medicine

*Bu yazı Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği adına Prof. Dr. Dilek Toprak tarafından hazırlanmıştır.
1 Prof.; Namık Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı öğretim üyesidir.

Dünyada giderek artan tütün kullanımı ve tütün şirketleri tarafından pazar oluşturma stratejilerine karşı tütün kontrolüne yönelik en geniş kapsamlı ve ilk uluslararası anlaşma olan "Tütün Kontrol Çerçeve Sözleşmesi", 21 Mayıs 2003 tarihinde, Cenevre'de Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 56. Dünya Sağlık Asamblesi'nde kabul edilmiş, 2004 yılında da Türkiye'nin de içinde bulunduğu 181 ülkenin imzalaması ile "Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi" yürürlüğe girmiştir (1,2).

Dünya Aile Hekimleri Örgütü (World Organization of Family doctors/WONCA) tanımına göre; aile hekimliği uzmanı yaş, cins, hastalık ayırt etmeksizin, bireysel, kapsamlı, sürekli, bütüncül sağlık hizmeti veren, tıp fakültesinden mezun olduktan sonra en az üç yıl uzmanlık eğitimi almış, birinci basamak hekimidir. Yine WONCA'nın tanımladığı çekirdek yeterlilikler kapsamında Aile Hekimi "kişi merkezli bakım veren, toplum yönelimli, kapsamlı ve bütüncül yaklaşım yapabilen birinci basamak hekimi olup en önemli görev tanımlarından biri "Koruyucu Hekimlik" tir (2,3). İşte bütün bu ilke ve özelliklerden yola çıkarak disiplinimizin özelliklerini ve hizmet alanını içeren tütün kontrol çalışması derneğimiz için her zaman öncelikli konulardan olmuştur.

TAHUD olarak bugüne kadar tütünle mücadelemizi şu başlıklarla özetleyebiliriz:

Akademik alanda çalışmalar: TAHUD'un düzenlediği kurslar sonrası sigara bırakma polikliniklerinin sayısı artarak bu poliklinik verileri ile pek çok tez, yurtiçi ve yurtdışı dergilerde sayısız araştırma makaleleri, derleme ve vaka sunumları, kongrelerde sözel ve poster bildiriler yayınlanmıştır. Derneğimizin dergisi olan Türkiye Aile Hekimliği Dergisi tütünle mücadele ile ilgili

makalelerin yayınlanması konusunda hassasiyet göstermektedir.

Kurum ve Kuruluşlarda temsiliyet: On Birinci Kalkınma Planı çerçevesinde "Sağlıklı Yaşam ve Bağımlılıkla Mücadele" çalışma grubunda TAHUD da yer alarak bu konudaki desteklerini, görüş ve önerilerini sunmuştur (4).

Halk Eğitimleri: Halkın farkındalığını arttırmak için 31 Mayıs "Tütünsüz Dünya Günü", 9 Şubat ise "Dünya Sigara Bırakma Günü" olarak kabul edilmektedir. Aile Hekimliği disiplininin temellerinden olan koruyucu hekimlik uygulamasının en güzel örneği olan tütün ve diğer bağımlılık yapan maddelerle mücadele konusunda halkımızı bilinçlendirmek ve farkındalık yaratmak amacı ile, bu tarihlerde pek çok eğitim, yazılı ve görsel medyada bilgilendirmeler yapılmıştır.

Hekimlere Yönelik Eğitim Çalışmaları: Derneğimiz Aile Hekimliği Anabilim Dallarının düzenlediği çeşitli sempozyum ve bilimsel toplantılara destek vermektedir (Resim 1).

Sigara bırakma tedavisinin başarısını arttırmak için "Motivasyonel Görüşme Teknikleri" konusunda hekimlerimize yardımcı olacak bölgesel eğitimler ve bu konuda bir kitapçık hazırlanması planlanmaktadır.

Sağlık Bakanlığı işbirliği ile derneğimiz bugüne kadar toplam 508 kişiye Tütün Kontrolü ve Sigara Bırakma Kursu vermiştir (Tablo 1).

Sağlık Bakanlığı öncülüğü ve denetiminde açılan sigara bırakma polikliniklerinin (SBP) sayısı her geçen yıl artmasına rağmen halen yeterli olduğu söylenemez. Sigara bağımlılığı için kurulan bu

Tablo 1. TAHUD tarafından düzenlenen/desteklenen Tütün Kontrolü ve Sigara Bırakma Kursları

Tarih	Yer	Konu	Katılımcı Sayısı
15 Mayıs 2013	Kuşadası	TAHUD 12. Ulusal Aile Hekimliği Kongresi'nde düzenlenmiştir	52
22 Haziran 2013	Ankara	TAHUD Ankara Şube	47
21 Aralık 2013	İstanbul	TAHUD İstanbul Şube	51
11 Ocak 2014	Konya	TAHUD adına Selçuk Üniversitesi Aile Hekimliği AD. düzenlemiştir	57
8 Mart 2014	İzmir	TAHUD İzmir Şube	54
29 Mayıs 2016	Adana	TAHUD adına 15. Uluslararası Doğu Akdeniz Aile Hekimliği Kongresi'nde düzenlenmiştir	78
29 Ekim 2017	Ankara	TAHUD 12. Ulusal Aile Hekimliği Kongresi'nde düzenlenmiştir	79
10-13 Mayıs 2018	Adana	TAHUD adına 17. Uluslararası Doğu Akdeniz Aile Hekimliği Kongresi'nde düzenlenmiştir	90
Toplam			508

Erciyes Aile Hekimliği Eğitim Toplantısı I

Hipertansiyon Tedavisinde Güncel Yaklaşımlar

17 Mart 2018, Cumartesi

Erciyes Üniversitesi Sabancı Kültür Sitesi, Kayseri

Program

09.00 - 09.30 Kayıt

09.30 - 09.45 Açılış Konuşması

I. Oturum: Oturum Başkanı - Prof. Dr. Selçuk Mistik, Uz. Dr. Fahri Alpay Onuk

09.45 - 10.45 Güncel Hipertansiyon Rehberleri - Doç. Dr. İsmail Kocayigit

10.45 - 11.15 Kalıve Anas

II. Oturum: Oturum Başkanı - Prof. Dr. Mümtaz Mazicioğlu, Doç. Dr. Elif Deniz Şafak

11.15 - 12.15 Olgu Sunumları ile Hipertansiyon Yönetimi - Prof. Dr. Ramazan Topsakal

12.15 - 12.45 Tartışma

Bilimsel Sekreteryası

Uz. Dr. Fahri Alpay Onuk

Büyüvamin Somyürek Aile Sağlığı Merkezi, Kayseri

Tel: 0352 2361471 Dahili: 133 • GSM: 0505 5619585

E-posta: alpayonuk@gmail.com

merkezlerin sayısının artırılması kadar birinci basamak uygulamalarında yani ASM'lerde rutin poliklinik hizmetleri arasında da yer alması gerektiğini düşünmekteyiz. Aile hekimliğinin temel ilkeleri gereği tütün bağımlılığı ile mücadelede, aile hekimliği gibi bütüncül ve kapsamlı yaklaşımı içinde barındıran bir disipline büyük ihtiyaç vardır. Gerek hizmet sunumundaki

yeri, gerekse ulaşılabilirliği açısından aile hekimlerine sigara bırakma konusunda eğitim ve görev tanımlaması yapılmalıdır. Bu konuda yapılacak yönetmelik düzenlemeleri ile sadece SBP'leri değil sertifikası olan her Aile Hekimi bu mücadelede yer alabilecektir. Aile Hekimlerine sigara bıraktırma hizmetleri için teşvik edici projelerin oluşturulması hizmetin çok daha fazla geniş kitlelere ulaşmasını sağlayacaktır. TAHUD olarak tütün kontrolü mücadelesi ve benzeri projelere şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da destek vermeye devam edeceğiz.

İletişim: Dr. Dilek Toprak

E-posta: dilekt66@yahoo.com

Kaynaklar

1. [Internet]
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041225.htm>. Erişim:10 Mayıs 2018.
2. Arslan İ, Tekin O. Ulusal Tütün Kontrol Programı ve Tütün Kontrolünde Aile Hekimliği. Türkiye Klinikleri J Fam Med-Special Topics 2016;7(5):31-4.
3. WONCA. The European Definition of General Practice/Family Medicine WONCA Europe; 2005 Edition. [Internet]
<http://euract.woncaeurope.org/sites/euractdev/files/documents/publications/official-documents/europeandefinitionofgeneralpracticefamilymedicine-shortversion2005.pdf>. Erişim:1 Mayıs 2018.
4. [Internet]
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/785/On%20Birinci%20Kalk%20C4%B1nma%20Plan%20C4%B1%20C3%96zel%20C4%B0htisas%20Komisyonlar%20C4%B1%20El%20Kitab%20C4%B1.pdf>. Erişim:1 Mayıs 2018.

Dr. Esra Kayacan¹ , Dr. Süleyman Özbek¹

Geliş/Received : 30.02.2018

Öz

Sigara dünyada önlenabilir hastalık ve ölüm nedenlerinin başında gelmektedir. Sigara farklı mekanizmalarla romatolojik hastalıkların gelişimini kolaylaştırmakta ve hastalık sürecini kötüleştirmektedir. Klinik olarak hastalık prognozunu kötüleştirmekle birlikte laboratuvar olarak da otoantikör pozitifliğine yol açmaktadır. Yapılan çalışmalarda en çok romatoid artrit ve sistemik lupus eritematosus üzerine etkisi gösterilmekle beraber sistemik skleroz, spondiloartritler, antifosfolipid antikör sendromu gibi diğer romatizmal hastalıklarla da ilişkisi gösterilmiştir. Romatizmal hastalık ile takipli hastaların izleminde sigara bağımlılığı üzerine değinilmeli, hastalara risk ile bilgi verilerek sigarayı bırakması için yönlendirilmelidir.

Anahtar sözcükler: Sigara, İnflamasyon, Romatizmal hastalık

Abstract

Smoking is the leading preventable cause of disease and death worldwide. It predispose to disease progression through differential mechanisms, at the same time smoking worsens the course of disease. Smoking is associated with the formation of autoantibodies in concurrence with clinical prognosis. Smoking has been linked to the development of rheumatic disease, mainly rheumatoid arthritis and systemic lupus erythematosus but also spondyloarthritis, antiphospholipid syndrome. Patients who have a rheumatologic disease should be informed about risks of smoking and be encouraged in cessation smoking.

Key words: Smoking, Inflammation, Rheumatologic disease

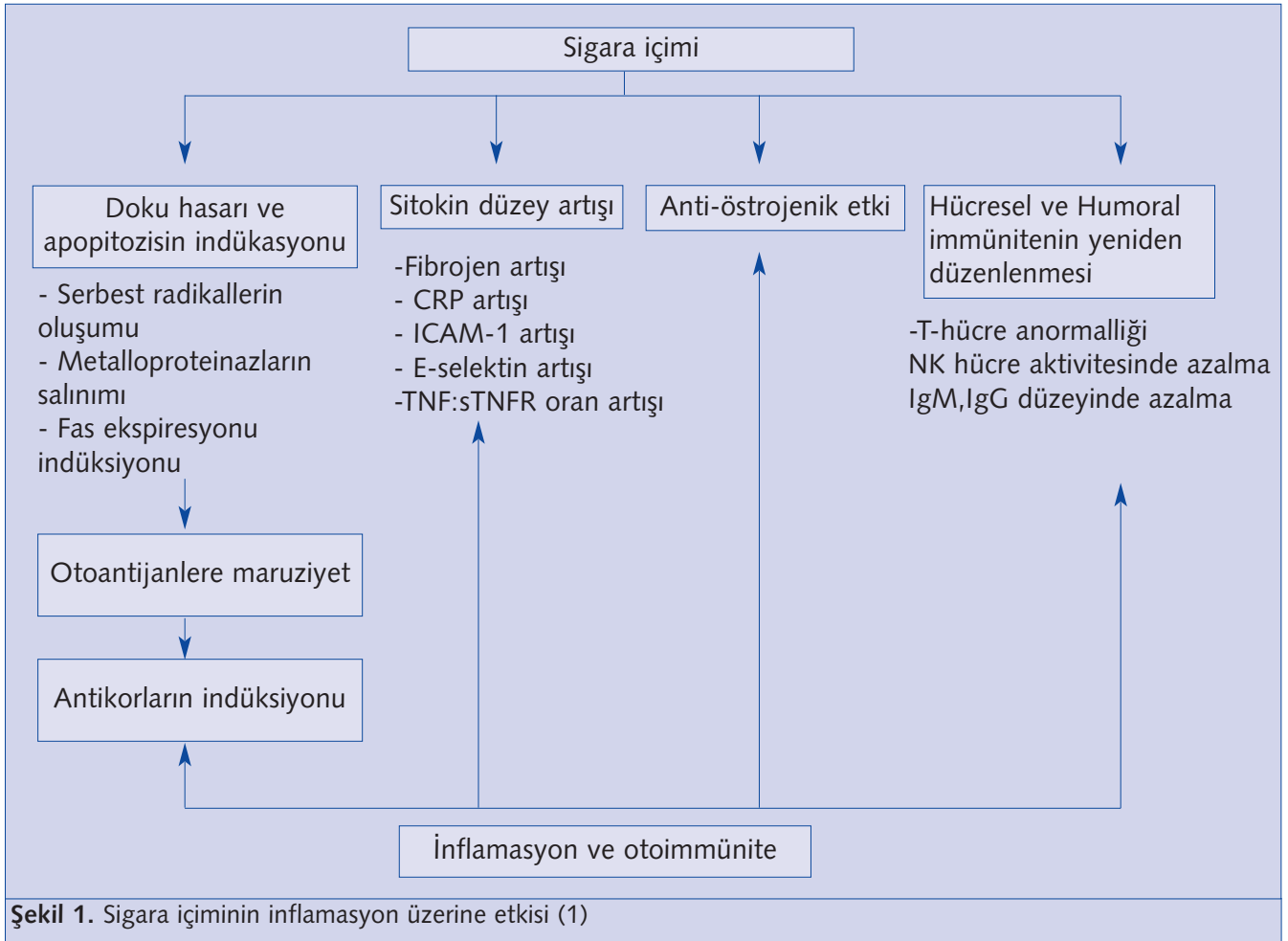
1 Bu yazı Türkiye Romatoloji Derneği adına Uzm. Dr. Esra Kayacan ve Prof. Dr. Süleyman Özbek tarafından hazırlanmıştır.

Romatolojik hastalıkların etyolojisi multifaktöryel olup genetik faktörler, yaş, cinsiyet ve çevresel etkenler sorumlu tutulmaktadır. Aktif sigara kullanımı romatolojik hastalıklar için majör çevresel risk faktörlerinden olup immunmodulasyon ve kimyasal maruziyetin de içinde olduğu farklı mekanizmalarla inflamatuvar romatolojik hastalıkları etkilemektedir (1). Sigaranın yapılmış epidemiyolojik çalışmalarda romatoid artrit ve sistemik lupus eritematozus için belirgin risk yarattığı gösterilmiştir (2). Bununla birlikte ankilozan spondilit ve psoriyatik artritte bozulmuş fonksiyonel durum ile de ilişkili olduğu gösterilmiştir (3,4). Sigara kullanımı romatolojik hastalık riskini artırmakla birlikte prognozdan tedavi direncine geniş bir yelpazede süreci etkilemektedir. Bu yazıda sigaranın romatolojik hastalıklar üzerine etkisine değinilecektir.

Sigara selüler ve humoral immunitiyi aktive ederek proinflamatuvar duruma yol açmaktadır. Selüler debris doku hasarına ve apoptozise yol açmakta, otoantikor gelişimine katkı sağlayıp

otoimmün yanıtın oluşmasına neden olmaktadır. Ek olarak inflamasyona sekonder sitokin salınımı olmakta ve buna bağlı sigara içenlerde sitokin düzeyi daha yüksek görülmektedir (1,5).

Sigara kullanımı dünyadaki önlenebilir hastalık ve ölüm nedenlerinin başında gelmektedir. Sistemik otoimmün hastalıklar arasında sigara ile ilişkisi en çok romatoid artritte çalışılmıştır. Romatoid artrit çevresel ve genetik faktörlerin de etki ettiği, kronik, destrüktif kemik hasarı ile gidebilen sistemik romatizmal hastalıktır. Romatoid artrit gelişiminde (özellikle RF ve anti CCP pozitif romatoid artrit) en önemli çevresel risk faktörü olarak sigara gösterilmiştir. Romatoid artrit ve sigara ilişkisini gösteren prospektif bir çalışmada sigara içenlerde romatoid artrit riskinin arttığı, sigara içmeyenlere kıyasla aktif sigara kullanıcılarında rölatif risk 3,8 (95% CI 2.0–6.9) iken sigarayı bırakmış kişilerde ise 2,6 (95% CI 1.3–5.3) olarak gösterilmiştir (6). Sigara bırakıldıktan 10 yıl sonra riskin azaldığını söyleyen bir çalışma olmakla birlikte 20 yıl sonrasına kadar

Şekil 1. Sigara içiminin inflamasyon üzerine etkisi (1)

azalmış da olsa anlamlı riskin devam ettiğini gösteren yayın mevcuttur (7,8). Öte yandan inflamasyona bağlı ateroskleroz riski artmakta ve sigara içen romatoid artrit hastalarında bu risk daha da fazla olmaktadır (1).

Sigara kullanımı romatoid artrit için çevresel risk faktörü olmasının yanısıra genetik-çevresel etkileşim ile HLA DRB1 paylaşılmış epitopu üzerinden genetik riski de artırmaktadır (9). Sigara kullanımı ve genetik faktörlerin romatoid artrit ile ilişkisini inceleyen bir vaka- kontrol çalışmasında hem sigara hem de paylaşılmış epitop varlığının anti CCP pozitif hastalarda romatoid artrit riskini artırdığı gösterilmiştir. Bununla ilişkili olarak sigaranın HLA DR B1 paylaşılmış epitopu üzerinden sitruline proteinlere karşı immunité oluşturduğu hipotezi yürütülmüştür (2). Sigara akciğerdeki inflamasyonu indükleyerek artmış hücre ölümüne ve peptidilarginin deaminaz enzim (PAD)

aktivasyonuna neden olmaktadır. PAD aktivasyonuna bağlı protein sitrulinizasyonu artmakta ve genetik olarak yatkın bireylerde (HLA DRB1) anti CCP üretimine yol açmakta böylelikle romatoid artrit gelişimine neden olmaktadır (10).

Sigara romatoid artrit gelişimine yol açmakla kalmamakta, hastalık seyrine de negatif etki etmektedir. Hastalık aktivitesi sigara içen bireylerde daha yüksektir. Yapılan bir kohortta sigara kullanan bireylerde semptomların daha erken başladığı gösterilmiştir (11). Semptomların erken başlamasının yanısıra radyografik hasar ve progresyon sigara içen bireylerde daha fazla gözlenmiştir (12). Bununla birlikte sigara kullanan romatoid artritli hastalarda romatoid nodül oluşumu ve diğer eklem dışı bulgular daha sık görülmektedir (13).

Sigara hastalık sürecini etkilediği gibi tedavi yanıtını da değiştirmektedir. Sigara kullanan bireylerde anti TNF tedavilere (özellikle infliximab) verilen yanıt ve remisyon azalmıştır. Özellikle de anti TNF başlandığı dönemdeki aktif sigara içiciliği tedaviye direnç yol açmaktadır (14).

Sistemik lupus eritematozus multisistemik tutulumla giden, etyolojide multifaktöryel nedenler suçlanan sistemik romatizmal bir hastalıktır. Sigara kullanımı çevresel risk faktörlerindedir. SLE gelişme riski aktif sigara içicilerinde ve sigarayı bırakmış kadınlarda sigara içmemiş kadınlara oranla daha fazla olup özellikle 19 yaşından önce sigaraya başlamış kadınlarda daha fazla olarak gösterilmiştir (15). Bununla birlikte sigara içenlerde anti ds DNA antikor pozitifliği riski artmıştır. Antikor pozitifliğinde oksidatif stresin de etkili olduğu düşünülmektedir (1).

Klinik olarak bakıldığında sigara içen SLE hastalarında plörit ve peritonit riski ve lupusa bağlı nöropsikiyatrik bulgular, lupus baş ağrısı daha fazla görülmektedir (16). Sigara içen lupus tanılı hastalarda nefropati, mikroskobik hematüri, proteinüri, fotosensitivite sigara içmeyen hastalara göre daha sık görülmüştür. Hastalık aktivitesi (SLE-DAI ile) daha yüksek saptanmıştır (17). Kutanöz bulgularla sigara arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar da mevcuttur. Retrospektif, 85 hastayı içeren bir çalışmada sigara içiminin

SİGARA ENDÜSTRİSİNİN HEDEFİ: KADIN

31 MAYIS SİGARASIZ DÜNYA GÜNÜ

SSUK
SİGARA ve SAĞLIK ULUSAL KOMİTESİ
www.ssuk.org.tr

SİGARA İÇER CİRKİNDİR

kutanöz lupus gelişimini artırdığı, bir başka vaka-kontrol çalışmasında ise diskoid lupus ile sigara içiminin ilişkili olduğu gösterilmiştir (18,19). Sigara içen lupuslu bireylerde tahmin edileceği gibi arteriyel ve venöz trombotik olaylarda da artış gözlenmiştir (20).

Sistemik skleroz hastalık gelişimi ile sigara arasında risk artışı açısından anlamlı ilişki gözlenmemekle birlikte sigara içen hastalarda hastalık seyrinde kötüleşme gözlenmiştir. Sigara kullanan sistemik sklerozlu hastalarda digital iskemi görülmesinde artış izlenmektedir. Bu kliniğin sigaraya bağlı hastalık aktivasyonundan öte sigaranın vasküler etkileri nedeni ile geliştiği düşünülmektedir (21). Rekürren vasküler trombozlarla karakterize antifosfolipid antikor sendromu varlığında da sigara içen bireylerde arteriyel tromboz riski ilişkili olarak bulunmuştur (22).

Sigara diğer romatizmal hastalıklar gibi ankilozan spondilit üzerinde de negatif etkiye sahiptir. Sigara kullanan ankilozan spondilitli hastalarda hastalık aktivite indeksleri (BASDAİ, BASFI) daha yüksek olarak görülmüş, fonksiyonel kısıtlılık artmıştır. Romatoid artrite benzer şekilde özellikle anti TNF tedavilere yanıt azalmış, hastaların ağrı seviyeleri artmıştır (23,24). Psoriyatik artritte hastalık aktivitesinde artış ve tedavi direncine ek olarak cilt lezyonlarında kötüleşme ve zaten artmış olan metabolik sendrom riskinin sigara kullanımı ile birleşmesi ile kardiyovasküler mortalitede artışa neden olabilmektedir (25).

Özetle, sigara içimi başta romatoid artrit ve sistemik lupus eritematozus olmak üzere romatizmal hastalıkların etiyolojisinde suçlanmaktadır. Sigara hastalık başlangıcına yol açmakla kalmayıp prognozu etkilemektedir ve tedavi direncine yol açmaktadır. Bununla birlikte sistemik romatizmal hastalıklarda inflamasyona sekonder aterosklerozu, trombotik olayları artırarak mortalite ve morbiditeyi artırmaktadır. Hastalar sigaranın hastalıkları üzerindeki olumsuz etkileri açısından muhakkak bilgilendirilmeli ve sigarayı bırakmaları yönünde teşvik edilmelidir.

İletişim: Dr. Esra Kayacan

E-posta: esrakayacan@gmail.com

Kaynaklar

1. Harel-Meir M, Sherer Y, Shoenfeld Y. Tobacco smoking and autoimmune rheumatic diseases. *Nat Clin Pract Rheumatol* 2007 Dec;3(12):707-15.
2. Lars Klareskoga, Leonid Padyukova and Lars Alfredsson, Smoking as a trigger for inflammatory rheumatic diseases, *Current Opinion in Rheumatology* 2007;19(1):49-54.
3. Chung HY, Machado P, van der Heijde D, D'Agostino MA, Dougados M. Smokers in early axial spondyloarthritis have earlier disease onset, more disease activity, inflammation and damage, and poorer function and health-related quality of life: results from the DESIR cohort. *Ann Rheum Dis* 2012;71:809-16.
4. Tillett W, Jadon D, Shaddick G, Cavill C, Korendowych E, de Vries CS, McHugh N. Smoking and delay to diagnosis are associated with poorer functional outcome in psoriatic arthritis. *Ann Rheum Dis* 2013;72:1358-61.
5. Chang K, Yang SM, Kim SH, Han KH, Park SJ, Shin JI. Smoking and rheumatoid arthritis. *Int J Mol Sci* 2014;15, 22279-95.
6. Heliövaara M, Aho K, Aromaa A, Knekt P, Reunanen A. Smoking and risk of rheumatoid arthritis. *J Rheumatol* 1993;20:1830-5.
7. Criswell LA, Merlino LA, Cerhan JR, Mikuls TR, Mudano AS, Burma M, Folsom AR, Saag KG. Cigarette smoking and the risk of rheumatoid arthritis among postmenopausal women: results from the Iowa Women's Health Study. *Am J Med* 2002;112:465-71.
8. Costenbader KH, Feskanich D, Mandl LA, Karlson EW. Smoking intensity, duration, and cessation, and the risk of rheumatoid arthritis in women. *Am J Med* 2006;119:503.e1-9.
9. Padyukov L, Silva C, Stolt P, Alfredsson L, Klareskog L. A gene-environment interaction between smoking and shared epitope genes in HLA-DR provides a high risk of seropositive rheumatoid arthritis. *Arthritis Rheum* 2004;50: 3085-92.
10. Hoffmann M, Lundberg K, Steiner K. Autoantibodies in rheumatoid arthritis. In: Hochberg MC, Silman AJ, Smolen JS, Weinblatt ME, Weisman MH, eds. *Rheumatology*. 6th ed. Philadelphia, PA: Elsevier Mosby; 2015 p753.
11. Papadopoulos NG, Alamanos Y, Voulgari PV, Epagelis EK, Tsifetaki N, Drosos AA. Does cigarette smoking influence disease expression, activity and severity in early rheumatoid arthritis patients? *Clin Exp Rheumatol* 2005;23:861-6.
12. Andersson ML, Bergman S, Soderlin MK. The effect of stopping smoking on disease activity in rheumatoid arthritis (RA). Data from BARFOT, a multicenter study of early RA. *Open Rheumatol J* 2012;6: 303-9.

13. Nyhall-Wahlin BM, Petersson IF, Nilsson JA et al. High disease activity disability burden and smoking predict severe extra-articular manifestations in early rheumatoid arthritis. *Rheumatology* 2009;48:416-20.
14. Mattey DL, Brownfield A, Dawes PT. Relationship between pack-year history of smoking and response to tumor necrosis factor antagonists in patients with rheumatoid arthritis. *J Rheumatol* 2009;36:1180-7.
15. Formica MK, Palmer JR, Rosenberg L, McAlindon TE. Smoking, alcohol consumption, and risk of Systemic Lupus Erythematosus in the Black Women's Health Study. *J Rheumatol* 2003;30:1222-6.
16. Rubin RL, Hermanson TM, Bedrick EJ, McDonald JD, Burchiel SW, Reed MD, Sibbitt WL Jr. Effect of cigarette smoke on autoimmunity in murine and human systemic lupus erythematosus. *Toxicol Sci* 2005;87:86-96.
17. Xu D, You X, Wang Z, et al. Chinese Systemic Lupus Erythematosus treatment and research group registry VI: Effect of cigarette smoking on the clinical phenotype of Chinese patients with Systemic Lupus Erythematosus. Zheng SG, ed. *PLoS ONE* 2015;10(8):e0134451. doi:10.1371/journal.pone.0134451.
18. Boeckler P, Milea M, Meyer A, Uring-Lambert B, Heid E, Hauptmann G, Cribier B, Lipsker D. The combination of complement deficiency and cigarette smoking as risk factor for cutaneous lupus erythematosus in men; a focus on combined C2/C4 deficiency; *Br J Dermatol* 2005;152:265-70.
19. MIOT, Hélio Amante; MIOT, Luciane Donida Bartoli; HADDAD, Gabriela Roncada. Association between discoid lupus erythematosus and cigarette smoking. *Dermatology* 2005;211(2):118-22.
20. Ho KT, Ahn CW, Alarcón GS, Baethge BA, Tan FK, Roseman J, Bastian HM, Fessler BJ, McGwin G Jr, Vilá LM, Calvo-Alén J, Reveille JD. Systemic lupus erythematosus in a multiethnic cohort (LUMINA): XXVIII. Factors predictive of thrombotic events; *Rheumatology* 2005;44(10): 1303-07.
21. Harrison BJ, Silman AJ, Hider SL, Herrick AL. Cigarette smoking as a significant risk factor for digital vascular disease in patients with systemic sclerosis; *Arthritis Rheum* 2002;46: 3312-6.
22. Erkan D, Yazici Y, Peterson MG, Sammaritano L, Lockshin MD. A cross-sectional study of clinical thrombotic risk factors and preventive treatments in antiphospholipid syndrome. *Rheumatology* 2002;41(8):924-9.
23. Sakellariou GT, Anastasilakis AD, Kenanidis E, Potoupnis M, Tsiridis E, Savvidis M, Kartalis N, Sayegh FE. The effect of smoking on clinical and radiographic variables, and acute phase reactants in patients with ankylosing spondylitis; *Rheumatology International* 2015;35(12):2109-14.
24. Ciurea A, Scherer A, Weber U on behalf of the Rheumatologists of Swiss Clinical Quality Management Program for Axial Spondyloarthritis, et al. Impaired response to treatment with tumour necrosis factor α inhibitors in smokers with axial spondyloarthritis; *Annals of the Rheumatic Diseases* 2016;75:532-9.
25. Bremander A, Jacobsson LT, Bergman S, Haglund E, Löfvendahl S, Petersson IF. Smoking is associated with a worse self-reported health status in patients with psoriatic arthritis: data from a Swedish population-based cohort. *Clinical Rheumatology* 2015;34(3):579-83.

*Dr. Nazmi Bilir¹, Dr. Şule Akçay¹, Dr. Tijen Şengezer¹, Dr. Elif Babaoğlu¹,
Dr. Özlem Erçen Diken¹, Dr. Burcu Cirit¹*

Geliş/Received : 30.02.2018

Öz

Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği (TÜSAD) kuruluşundan bu yana ulusal akciğer sağlığını geliştirmenin en önemli bileşenlerinden birinin etkin tütün kontrolü olduğunun bilinciyle çalışmaktadır. Bu makale TÜSAD Tütün Kontrolü Çalışma Grubu tarafından yapılan çalışmaların bir özeti niteliğindedir.

Anahtar sözcükler: Tütün Kontrolü, Savunuculuk, Sivil Toplum Örgütü

Abstract

Turkish Respiratory Society has been working against tobacco threat since its foundation. This article explains several Tobacco Control activities of TRS.

Key words: Tobacco Control, Advocacy, Non Governmental Organization

Tütün Kontrolü neden gereklidir? Sağlık, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla zararları tartışılmaz olan tütün bağımlılığı, tüketen ve yanında tüketilen insanın iyilik haline büyük darbe vurur. Dünyadaki tüm insanların yüksek standartta sağlığının korunması etkili ve kapsamlı tütün kontrolü etkinlikleri ile mümkündür. Ne yazık ki günümüzde tütün epidemisi küresel ve çok yönlü bir sorundur. Bu yazıda akciğer sağlığı alanında ülkemizde ilk kurulan ulusal uzmanlık deneği olan TÜSAD'ın tütün kontrolü konusundaki çalışmalarının başlıcaları yer almaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) öncülüğünde yazılan ilk ve tek halk sağlığı sözleşmesi Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'dir (TKÇS) (1). Bu Sözleşme 27 Şubat 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir ve Temmuz 2017 tarihi itibarıyla Türkiye'nin de dahil olduğu 181 ülke tarafından onaylanmıştır. Sözleşme 10 bölüm, 38 maddeden oluşan ve her bir maddesinde tütün kontrolü için gereklerin ayrıntılı olarak tanımlandığı bir yol haritası özelliğindedir. TKÇS tütün kontrolü alanındaki uygulamaları üç ana başlık halinde ifade etmektedir:

- a. Tütüne olan talebin azaltılmasına yönelik önlemler.
- b. Tütün arzının azaltılmasına yönelik önlemler.
- c. Uygulamaların ve sonuçlarının izlenmesi ve değerlendirilmesi.

Dünya Sağlık Örgütü'nün tütün kontrolü alanındaki çalışmaları TKÇS öncesinde de istikrarlı bir şekilde yapılmıştır ve halen de sürmektedir. Bu çalışmaların başında farkındalık günleri gelmektedir. Özellikle 31 Mayıs "Tütünsüz Dünya Günü" 1988 yılından bu yana uygulanmakta olan ve her yıl farklı bir temanın işlendiği farkındalık günüdür. Yine son birkaç yıldır 9 Şubat günü de "Dünya Sigara Bırakma Günü" olarak sağlık otoritelerince halkın farkındalığını artırmak amacıyla değerlendirilmektedir. Bu yıl için DSÖ tarafından belirlenen 31 Mayıs teması "Tütün ve Kalp Hastalıkları"dır (2).

Dünya Sağlık Örgütü tarafından "tütün ve kalp hastalıkları" ile ilgili düzenlenecek kampanyalarda şu iki konu üzerinde yoğunlaşılması önerilmektedir:

1. Tütün kullanımı ile kalp ve diğer kardiyovasküler hastalıklar (kalp krizi, inme gibi) arasındaki yakın ilişkiyi ve dünyada ölüm nedenlerinin başında bu hastalıkların geldiğini vurgulamak,
2. Tütün kullanımı ile ilişkili kardiyovasküler hastalıkların riskini azaltmak amacıyla hükümetlerin, sağlık personelinin ve sivil toplumun alabileceği önlemler ve uygulamaları belirlemek.

İkinci maddeyi desteklemek üzere, 2018 yaz döneminde yapılacak olan Birleşmiş Milletler

Genel Kurulu Bulaşıcı Olmayan Hastalıkları (BOH) Önleme ve Kontrol Toplantısı'nda kardiyovasküler hastalıklardan ölümleri azaltma çabaları konusunda DSÖ-destekli Küresel Kalp ve RESOLVE inisiyatifleri görev alacaktır.

Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği (TÜSAD) de tütün kontrolü konusunda çeşitli etkinlikler yapmaktadır. Derneğimizin bu yıl yapmakta olduğu ve halen süren başlıca etkinlikler şu şekildedir:

1. Bu yılın 31 Mayıs teması olan Tütün ve Kalp Hastalıkları konulu Afiş Yarışması: Bu yarışma Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi koordinasyonu ile yapılmaktadır ve ülke genelinde bütün üniversitelerin Güzel Sanatlar Fakültelerindeki lisans ve lisans üstü öğrenciler ile TÜSAD üyelerinin katılımına açıktır. Yarışmaya katılanlar arasında dereceye girenlere 31 Mayıs günü yapılacak etkinlikte ödüller verilecek ve dereceye giren eserler sergilenecektir.

2. Tütün ve Gençlik Sempozyumu: TÜSAD Akademi programları çerçevesinde TÜSAD üyeleri ve ilgi duyan diğer alanlardaki kişilerin katılımına açık olarak ücretsiz katılımı gerçekleştirilen bu sempozyum, TÜSAD Tütün Kontrolü ÇG tarafından organize edilmiştir. Sempozyum 29 Nisan 2018 Pazar günü Başkent Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin ev sahipliğiyle yapılmıştır. Hafta sonu ve 1 Mayıs ile örtüşen bir tatil rastlamasına rağmen, bir tam günlük sempozyum yoğun ilgi ve katılımı başarıyla gerçekleştirmiştir. Dünyada ve ülkemizde tütün epidemisi, tütün karşıtı mücadele, gençler özelinde sorunun boyutu ve çözüm önerileri, gençlere yönelik tütün kontrolü projeleri, bizzat öğrencilerin de taraf olarak projelere katılımının özendirilmesi konunun uzmanları tarafından tartışılmış ve bu konuda çalışmaların yoğunlaşması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Gençleri yetiştiren kadınların da tütün kontrolü bakımından önemli bir grup olması nedeniyle "Tütün ve Kadın" konulu bir bilimsel oturum daha organize edilmesi planlanarak sempozyum sonlandırılmıştır.

3. Tütün kontrolü konusunda Bilişsel ve Davranışçı Yaklaşımlar ve Motivasyonel Görüşme Teknikleri konusunda rehber yazılacaktır.

4. Tütün Kontrolü ve Sigara Bırakma Kursu: Sağlık Bakanlığı işbirliği ile Derneğin yıllık

kongresi sırasında TÜSAD üyeleri ve Sağlık Bakanlığı doktorlarına yönelik kurs yapılacaktır.

5. Tütün kontrolü konularında halen süren araştırmalar:

a. Akciğer Kanseri Hastalarının Yakınlarının Sigara Kullanımı ile ilgili Bazı Tutum ve Davranışları: Akciğer kanserli hastaların yakınlarının sigara kullanımı ile ilgili bazı tutum ve davranışlarını ortaya koymak amacı ile Dr. Özlem Erçen Diken tarafından sürdürülen çalışma Çorum, Ankara ve İstanbul'daki 6 merkezde akciğer kanseri tanısı almış olan hastaların yakınlarını kapsamaktadır. Toplam 130 hasta yakınının katıldığı çalışmanın ön sonuçları Derneğin 2017 yılındaki Ulusal Kongresinde sunulmuş olup makale yazımı devam etmektedir.

b. KOAH Hastalarının Sigara Kullanımı ile KOAH ilişkisi Konusundaki Bilgi Düzeyleri ve Sigara Bırakma ile ilgili Tutumları: SFT kriterlerine göre KOAH tanısı almış olan hastaların sigara içilmesi ile KOAH oluşumu, KOAH semptom ve alevlenmesi arasındaki ilişkiler konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerini incelemek amacı ile yapılmıştır. GEAK üyesi araştırmacılarında da katılımı ile 19 merkezde süren araştırma Dr. Sema Canbakan ve Dr. Burcu Cirit tarafından yürütülmüştür. Toplam 450 hastaya ait verinin değerlendirilmesi devam etmekte olup sonuçlarının TÜSAD 40. Ulusal Kongresinde sunumları planlanmaktadır.

c. "Dumansız Taksi, Dumansız Taksi Durakları" uygulaması: Çorum il merkezindeki taksilerde sigara içilmesinin sona erdirilmesi amacı ile Dr. Özlem Erçen Diken tarafından Çorum Bağımlılıkla Mücadele İl Koordinasyon Kurulu işbirliği ile Çorum ilindeki 10 taksi durağında sürdürülmektedir. Taksi şoförlerine yönelik eğitici çalışmalarla birlikte şoförlerin sigara içme davranışları öğrenildikten sonra sigara içen şoförlere yönelik eğitim ve sigara bırakma desteği sağlanacaktır.

Kaynaklar

1. WHO, Framework Convention on Tobacco Control, WHO, 2003.
2. [Internet] <http://www.who.int/campaigns/no-tobacco-day/2018/en/>. Erişim: 20 Mayıs 2018.

Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi (STED), Türk Tabipleri Birliği'nce birinci basamak sağlık hizmeti veren hekimlerin bilgi ve becerilerinin yenilenmesi ve geliştirilmesi amacıyla iki ayda bir yayımlanan bilimsel, hakemli bir dergi olup 2005-2007 arasında TÜBİTAK Türk Tıp Dizini'nde yer aldı. STED, 2012 yılı başında yeniden TÜBİTAK Türk Tıp Dizini'ne girdi. STED'de birinci basamağın çalışma alanına giren konularda yapılmış araştırma yazıları, derlemeler, olgu sunumları yayımlanır.

Yayımlanacak makalelerde aranan özellikler:

- Yazılar daha önce başka yerde yayımlanmamış olmalıdır. Konuların işleme biçimi sorun çözümüne yönelik olmalıdır. Yazılarda yalın, anlaşılır Türkçe kullanılmalıdır. Kapsayıcı ve insancıl bir dil kullanılmalı, cinsel ya da ırksal yan tutmadan kaçınılmalıdır.

- Yazılar birinci basamak sağlık hizmetine katkı sağlayacak nitelikte olmalı; konuların en sık rastlanan sorunlara yönelik olmasına, hastalıkların en çok görülen biçim ve yönlerinin vurgulanmasına özen gösterilmelidir.

- Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel çalışmalar için ayrı etik kurul kararı alınmış olmalı, kararlar metin içinde belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Ulusal ve uluslararası geçerli etik kurallara uyulmalıdır (Bakınız, www.ulakbim.gov.tr). Sözü edilen özellikte çalışmalar, etik onaylar olmadan değerlendirmeye alınmayacaktır.

- Makale, aşağıda belirtilen bölümlerden oluşmalıdır:

1. Başlık Sayfası: Bu sayfada bulunması gerekenler:

- **Başlık:** Kısa (en fazla 90 karakter), yeterince bilgi verici ve ilgi çekici olmalıdır.

- **Yazarlar:** Her yazarın akademik derecesi, çalıştığı kuruluş, iletişim bilgileri, eposta adresi, adı soyadı ve ORCID numarası (<https://orcid.org/>) belirtilmelidir. Yazar sayısı birden fazla ise, altı yazara dek adları yazılmalı, altıncıdan sonraki yazarlar "ve ark." biçiminde belirtilmelidir.

- Metinle ilgili yazışmadan sorumlu yazarın adı, e-posta ve açık adresi, mali destek ve diğer kaynaklar, ana metnin sözcük sayısı, şekil ve tabloların sayısı belirtilmelidir.

2. Öz (Abstract) ve Anahtar Sözcükler: İkinci sayfada yer alacak öz ve İngilizce özet, çalışmanın ya da araştırmanın amaçları, temel işlemler, başlıca bulgular ve varılan sonuçlar bulunmalıdır. Öz ve İngilizce özet 150-175 sözcükten oluşabilir. İngilizce özet özün aynen çevirisi olmalıdır.

Özün altında üç ile 10 anahtar sözcük yer almalıdır. Anahtar sözcüklerin, Index Medicus'un Medical Subjects Headings (MeSH) başlığı altındaki "Tıbbi Konu Başlıkları" terimlerinden seçilmesi gerekmektedir. Türkçe anahtar sözcükler için, bu amaçla hazırlanmış MeSH - Medical Subject Headings terimlerinin Türkçe karşılıklarını içeren anahtar sözcükler dizini olan Türkiye Bilim Terimleri kullanılmalıdır. (<http://www.bilimterimleri.com>)

3. Giriş: Bu bölümde, makale ile ilgili önbilgiler, amaç, gerekçe belirtilmelidir.

4. Gereç ve Yöntem: Bu bölümde çalışmanın gereç ve yöntemi ayrıntılı olarak yer almalıdır. Yöntemler için kaynak gösteriniz. Yeni olan yöntemleri tanımlayınız. Etik kurallara uyum konusunda yapılan işleri ve uyulan belgeleri belirtiniz. Kullanılan istatistik yöntemlerini, bilgisayar programını ayrıntılı olarak açıklayınız.

5. Sonuçlar: Bulguları metin, tablo ve şekiller üzerinde gösteriniz. Metin içinde önemli verileri vurgulayıp özetleyiniz. Teknik ayrıntılar ek olarak verilebilir. Bulguları, sayı ve yüzde olarak belirtiniz.

6. Tartışma: Çalışmanın yeni ve önemli yönlerini ve çıkan sonuçları vurgulayınız. Bulguların ne anlama geldiğine ve bunların sınırlarına yer verilmelidir. Sonuçların amaçlarla bağlantısı kurulmalıdır. Verilerin tam olarak desteklemediği sonuç ve açıklamalardan kaçınılmalıdır. Öneriler de bu bölümde yer alabilir.

7. Teşekkür: Çalışmaya katkıda bulunanlara, teknik yardımcı olanlara, mali ve gereçsel destek verenlere teşekkür edilen bölümdür.

8. Kaynaklar: Kullanılan kaynakların yeni ve aktarılan bilgileri güncel olmasına dikkat edilmelidir. Kaynakları ana metinde ilk geçtikleri sıraya göre numaralayınız. Ana metin, tablolar ve alt

yazılardaki kaynakları rakamlarla (1,2,4-7) belirtiniz. Dergi adları, Index Medicus'ta kullanıldığı biçimde kısaltılmalıdır. "Yayımlanmamış gözlemler" ve "kişisel görüşmeler" kaynak olarak kullanılamaz. En fazla otuz (30) kaynak kullanılabilir.

Kaynaklar aşağıda gösterildiği gibi yazılmalıdır.

Tipik dergi makalesi: Vega KJ, Pina I. Heart transplantation is associated with an increased risk for pancreatobiliary disease. Ann Intern Med 1996;124:980-3. ya da 1996 Jun 1;124(11):980-3.

Kitap: Ringsven MK, Bond D. Gerontology and leadership skills for nurses. 2nd ed. Albany: Delmar Publishers;1966.

Kitap bölümü: Murray IL. Care of the elderly. In: Taylor RB, ed. Family medicine: principles and practice. 3rd ed. New York: Springer - Verlag;1988. p.521-32.

Web Sitesi: Clinical evidence on tinnitus. BMS Publishing group. Accessed November 12, 2003, at <http://www.clinicalevidence.com>

9. Tablolar: Tablolara ana metin içinde ilk geçtikleri sıraya göre numara veriniz. Her tablonun bir başlığı olmalıdır. Tablonun her sütununa kısa ya da kısaltılmış bir başlık koyunuz. Kullanılan standart dışı kısaltmalar ve açıklayıcı bilgileri dipnotta veriniz. Dipnotlar için sırayla kullanılacak simgeler: *, †, §.

Tablo içinde yatay ve dikey çizgi kullanılmamalı, başka bir kaynağın verileri kullanılıyorsa izin alınmalı ve bu durum belirtilmelidir.

10. Şekiller ve Fotoğraflar: Fotoğraf, şekiller ana metinde ilk değindikleri sıraya göre numaralandırılmalıdır. Başka yerde yayımlanmış şekiller için kaynak belirtilmelidir.

Yazılarda Uygulanacak Biçimsel Özellikler Kılavuzu

1. Sayfa numaraları: Sayfalara başlık sayfasından başlayarak, sırayla numara verilmeli, sayfa numaraları her sayfanın sağ alt köşesine yazılmalıdır.

2. Başlıklar: Yazının ana başlıkları ve ara başlıkların baş harfleri büyük olmalıdır.

3. Birimler: Ölçü birimi olarak metrik birimler kullanılmalıdır. Metrik ölçümlerden sonra nokta konmamalıdır: 3,5 mmol/L, 11,6 mg/kg gibi. Tüm hematolojik ve klinik kimya ölçümleri "Uluslararası Birimler Sistemi" ile (SI) uyumlu olarak metrik sistemde bildirilmelidir.

4. Rakamlar: Bir ile dokuz arası rakamları yazıyla yazınız. 10 ve üstünü sayıyla yazınız. İstisna: Dozaj, yüzde, sıcaklık derecesi ve metrik ölçümleri her zaman sayıyla belirtiniz. "Tam sayılardan sonra ondalık değerleri nokta ile değil, virgül ile ayrılarak belirtiniz."

5. İlaç adları: Tüm ilaçların jenerik adlarını kullanınız. Ticari adlar, ilacın metinde ilk geçişinde parantez içinde verilebilir.

6. Kısaltmalar: Standart kısaltmalar ve ölçüm birimleri dışında, kısaltmadan olanak ölçüsünde kaçınılmalıdır. Kısaltma, metindeki ilk geçişinde açık yazılışla birlikte verilmelidir. Başlıkta ve özetle kısaltma kullanılmamalıdır.

7. Yüzdeler: Yüzde işareti (%) ile belirtilebilir.

8. Sözcük sayısı: Yazıların sözcük sayısı en az 1.500 en fazla 4.500 olmalıdır.

9. Çeviri: Çeviri yazılarda çeviriyi yapanın adı, unvanı, görevi yazılmış olmalı, çeviri yapılan yazının aslı da (fotokopi olarak) gönderilmelidir.

Metinlerin Gönderilmesi: Metinler, tüm yazarların imzaladığı bir üst yazıyla gönderilmelidir. Bu yazıda metnin tüm yazarlarca okunduğu ve onaylandığı, yazarlık hakkı koşullarının gerçekleştiği belirtilmelidir. Yazılar; <http://dergipark.gov.tr/sted> adresi üzerinden gönderilir. Yayımlanması uygun görülen yazılarda, belirlenen eksikliklerle ilgili düzeltme ve düzenlemeler Yayın Kurulu'na yapılabilir. Yayımlanmayan yazılar geri gönderilmez. **Klinik ve toplumsal araştırma çalışmalarında yerel etik kurul onayı alınmış olmalıdır.** Etik kurulun bulunmadığı yerler için sted@ttb.org.tr e-posta adresinden bilgi istenebilir.

Yazarların Yayın Hakkı Devir Formu ile birlikte çalışmalarını göndermeleri gerekmektedir. Yayın Hakkı Devir Formu olmayan çalışmalar değerlendirilmeye alınmayacaktır.